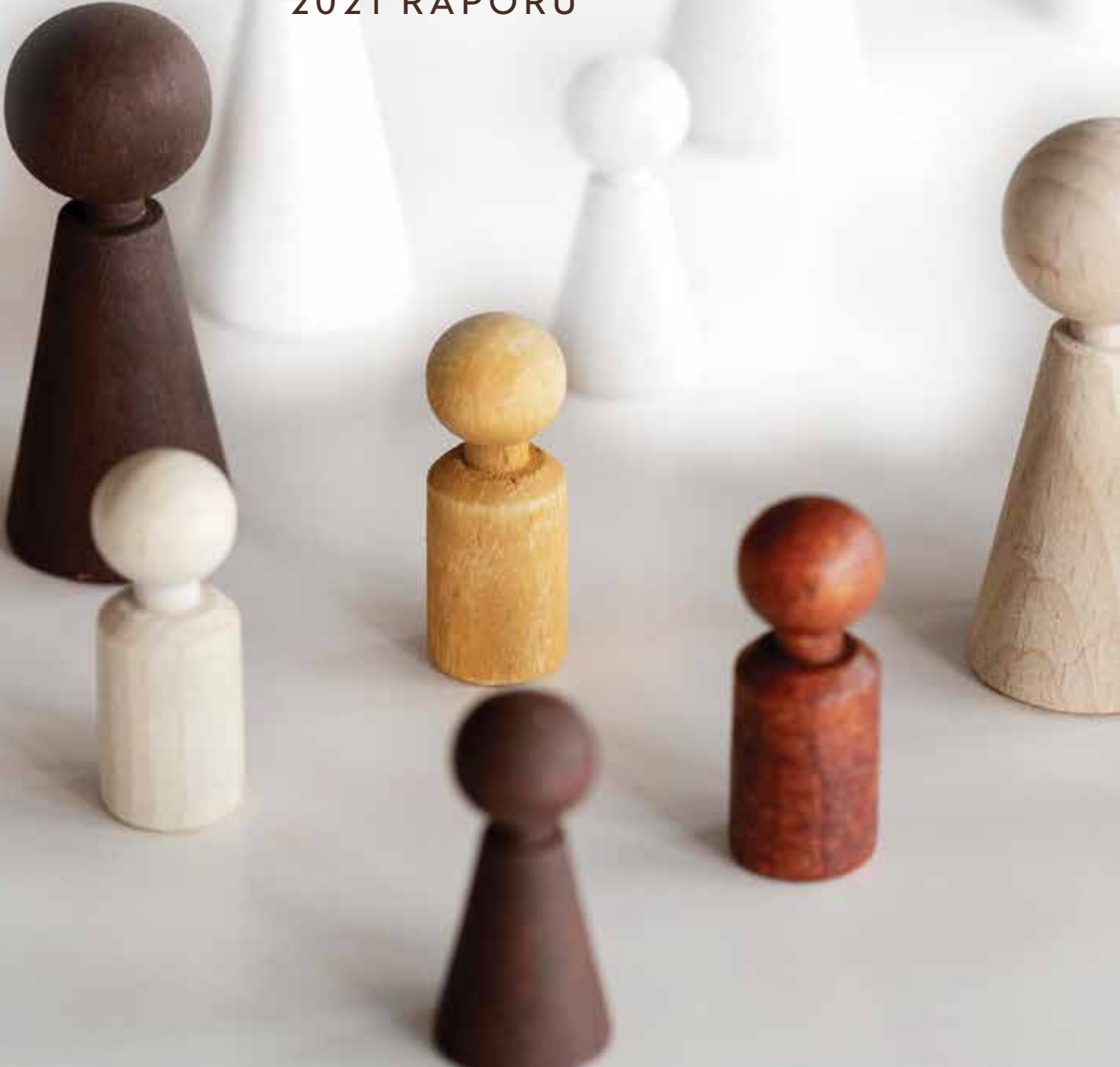

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK

2021 RAPORU

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK

2021 RAPORU

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK

2021 RAPORU

Adres: Yüksel Cad. No: 23, 06650 Kızılay/ANKARA

Tel.: +90 312 422 78 00 • Faks: +90 312 422 78 99

www.tihek.gov.tr • tihek@tihek.gov.tr

ISBN: 978-605-72388-5-6

Yapım

TAYFUN MEDYA

ORGANİZASYON TANITIM REK. MAT. YAY. BİLG. LTD. ŞTİ.

Adres: Yukarı Öveçler Mah. 1238 Cad. No: 9/5 Çankaya / ANKARA

Tel: 0312 285 14 10 • Faks: 0312 285 14 12

web: www.tayfunmedya.com.tr

Baskı Yeri ve Tarihi: Ankara, 2023

Baskı

EPA-MAT BASIM YAYIN PROMOSYON SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: İvedik Organize Sanayi Bölgesi Ağaç İşleri Sanayi Sitesi

1357. Sk. No: 41 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 394 48 63 • Faks: 0312 394 48 65

web: www.epamat.com.tr

Sertifika No: 46796

© Raporda yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır, kaynak gösterilmeden hiçbir ortamda alıntı yapılamaz.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	6
YÖNETİCİ SUNUŞU	9
1. BAŞLANGIÇ	14
1.1. Yasal Dayanak.....	14
1.2. Yöntem ve Kısıtlar.....	14
2. TÜRKİYE'DE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK: 2021 YILI	18
2.1. Cinsiyet.....	23
2.2. Engellilik.....	33
2.3. Irk, Etnik Köken, Renk ve Dil.....	55
2.4. Din, İnanç ve Mezhep.....	66
2.5. Yaş.....	71
2.6. Servet.....	79
2.7. Sağlık Durumu.....	85
2.8. Medeni Hâl.....	89
2.9. Felsefi ve Siyasi Görüş.....	92
2.10. Doğum.....	94
3. COVID-19 PANDEMİSİNDE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK	98
4. GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER	118
5. KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIDS	: Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AYM	: Anayasa Mahkemesi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
CGTİHY	: Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik
COVID-19	: Yeni Koronavirüs Hastalığı
CPT	: Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
ECRI	: İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EHİS	: Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
EKPSS	: Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı
EQUINET	: Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı
HES	: Hayat Eve Sığar
HIV	: İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü
HÜKSAM	: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları ve Araştırma Merkezi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İHEP	: İnsan Hakları Eylem Planı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
KİGEP	: Kayıtlı İstihdama Geçiş Programı
KYGM	: Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NEET	: Ne eğitimde ne istihdamda yer alan

NESAM	: Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
para.	: paragraf
PIKTES	: Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
ROMSİD	: Roman Strateji Belgesi için Etkili Bir İzleme, Değerlendirme ve Koordinasyon Mekanizması Kurulması Projesi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	: sayfa
S	: Sayı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SPT	: Birleşmiş Milletler İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Alt Komitesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
ŞÖNİM	: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TRSM	: Toplum Ruh Sağlığı Merkezi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UİHK	: Ulusal İnsan Hakları Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNWOMEN	: Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi
UÖM	: Ulusal Önleme Mekanizması
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

YÖNETİCİ SUNUŞU

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, gerek ulusal gerekse de uluslararası mevzuatta güvence altına alınmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilen ve ayrımcılık yasağı ile eşitlik ilkesine ilişkin hükümler içeren İnsan Hakları Evrensel Beyanname (1948), başta ikiz sözleşmeler olmak üzere çok sayıda uluslararası insan hakları sözleşmesine referans olmuştur. Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, uluslararası düzenlemelere koşut biçimde ulusal hukukumuzda da temel insan hakları ilkelerinden birisini oluşturmuştur. Başta Anayasa olmak üzere çeşitli kanunlarda eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemeler hüküm altına alınmıştır.

Ayrımcılıkla mücadele kurumları; global ölçekte eşitlikle ilgili düzenleme ve ilkelere uygulamada etkinlik kazandırılması, eşitliğin tesis edilmesi ve güçlendirilmesi ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi amacıyla kurulmuştur. Eşitlik kurumları, yetkilerini eşitliği tesis etme ve ayrımcılık yapmamayı teşvik etmek için kullanarak ayrımcı söylem ve tutumları bertaraf etme ve bunu ulusal düzeyde bir sorun haline getirme noktasında önemli bir role sahiptir. Eşitliğe ilişkin bir çerçeve yasa hazırlanması ve eşitlik kurumu oluşturulması, 1999 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) aday ülke statüsünü kazanılmasından bu yana Türkiye'nin gündeminde yer almış, on yılı aşkın süre yürütülen çalışmalar neticesinde 6701 sayılı Kanun ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) kurulmuştur.

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkelerinin daha etkin biçimde uygulanması ve işlevsel hale getirilmesi, hak ve özgürlüklerden tekil anlamda her bir yurttaşın yararlanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Türkiye'de son yıllarda "demokrasi ve hukukun üstünlüğü" ilkeleri doğrultusunda ulusal hak ve özgürlükler düzenini tahkim etme amacıyla çok sayıda düzenlemeler yapılmıştır. İnsan haklarının daha etkin biçimde uygulanmasına yönelik tüm bu düzenlemeler, insan hakları siyaseti açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilmelidir. Ancak ayrımcılık yasağı ve eşitlik temelinde daha kapsayıcı düzenlemelerin yapılması

ve etkin bir izleme mekanizması gerekmektedir. Bu kapsamda ulusal insan hakları kurumu (UİHK), ulusal önleme mekanizması (UÖM) ve eşitlik kurumu olarak TİHEK, *“İnsan haklarını koruma ve geliştirme, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması için çalışma, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etme”* misyonu çerçevesinde üç temel alanda faaliyetlerini yürütmektedir.

Bu rapor, uluslararası düzeyde Paris Prensipleri'nin *“Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar.”* hükmünü haiz 3. maddesi; ulusal düzeyde 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun *“Kurumun görevleri”* başlıklı ve *“Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak”* hükmünü haiz 9. maddesi doğrultusunda hazırlanmıştır.

Öncelikle bu rapor 2021 yılında ülkemizde ayrımcılık yasağına ilişkin mevcut sorunları tespit etmektedir. Sonrasında ayrımcılık karşıtı hukuka ilişkin 6701 sayılı Kanun'da öngörülen ayrımcılık temelleri çerçevesinde yaşanan sorunlara ilişkin çözüm önerilerine yer vermektedir. Ayrıca pandemi döneminde alınan tedbirler, yürütülen çalışmalar, yazılı ve görsel medyada yer edinen hususlar ayrımcılık yasağı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Katılımcı paydaşlık temelinde ve çoğulcu bir yöntemsel yaklaşımla hazırlanan bu raporda; ilgili kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları (STK) ve diğer paydaşların görüş ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu amaçla, ilgili paydaşlardan ayrımcılık yasağı alanında yaşanan sorun alanları ve bunlara ilişkin çözüm önerileri talep edilmiştir.

Bu metodoloji çerçevesinde hazırlanan "*Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu*", Türkiye'nin ayrımcılık yasağına ilişkin mevcut durumunu objektif biçimde tespit etme ve sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri geliştirme amacını taşımaktadır. Raporlama sürecine çoğulcu bir metodolojik yaklaşım ve katılımcı paydaşlık temelinde görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sunan ve destek olan tüm kamu kurumlarının değerli mensuplarına, STK temsilcilerine, akademisyenlere ve Kurumumuzun değerli personeline şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

I. BAŞLANGIÇ

1. BAŞLANGIÇ

TİHEK tarafından kaleme alınan bu rapor; ayrımcılıkla mücadelenin mevcut durumunun, ayrımcılıkla mücadele alanında yaşanan olumlu gelişmeler ile sorunların ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacını taşımaktadır. Raporun referans çerçevesine, ayrımcılık yasağı ve eşitlik odağında dikkate alınması gereken öncelikli sorun alanları dâhil edilmiştir. Bu açıdan rapor, hem sorun alanlarının tespiti hem de bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerilerini içeren bir çerçeve sunmaktadır.

1.1. Yasal Dayanak

20/4/2016 tarihli ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun "Kurumun görevleri" başlıklı 9. maddesinin birinci fıkrasının "k" bendi, "*Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak*" ve Paris Prensipleri'nin 3. maddesi ise "*Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar.*" hükmünü ihtiva etmektedir. TİHEK tarafından bu raporlama söz konusu kurumsal görevin ifası kapsamında yapılmaktadır.

1.2. Yöntem ve Kısıtlar

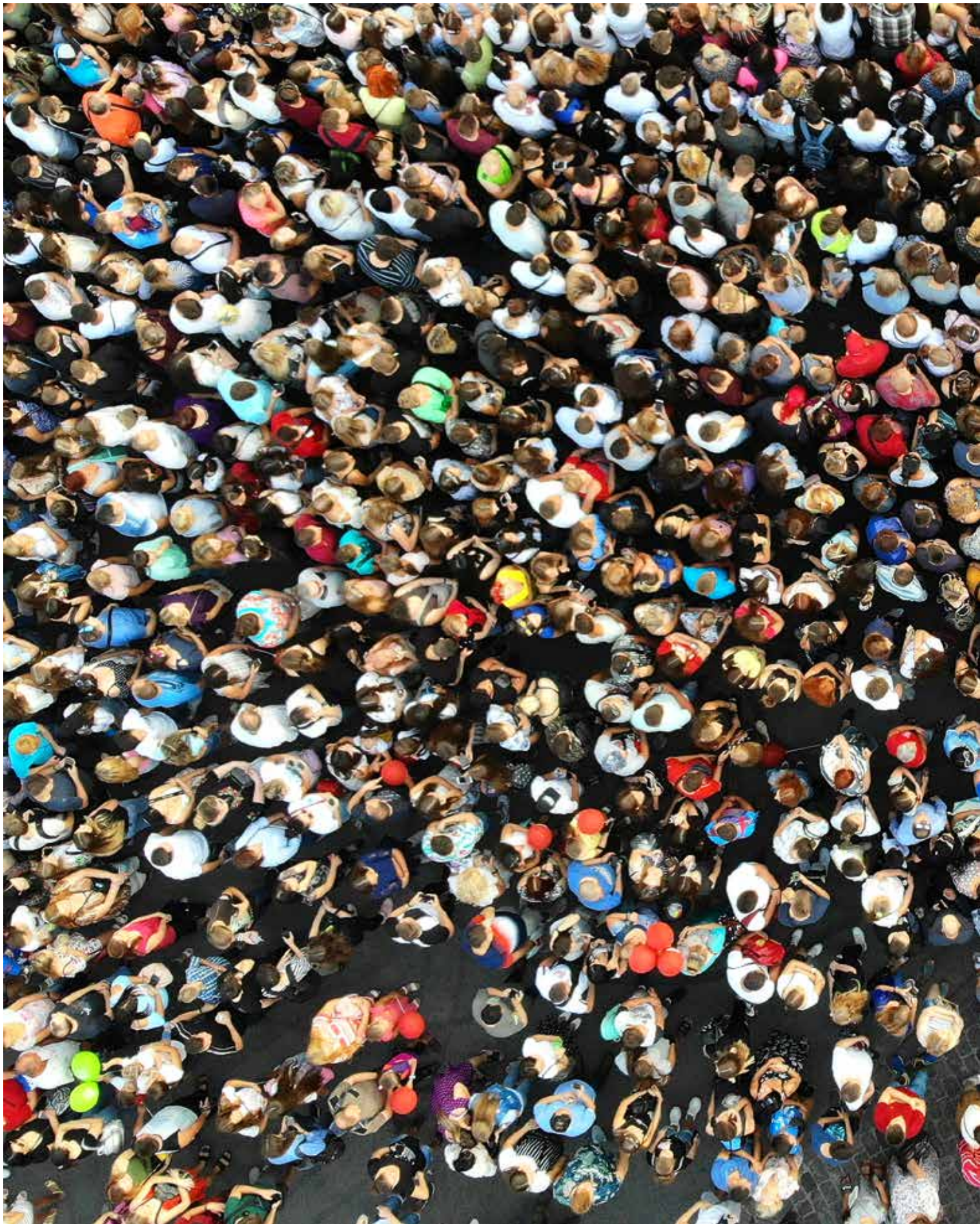
Raporda yer alan ve değerlendirmeye esas teşkil eden veriler, paydaşlarımızın sunmuş olduğu kaynaklardan edinilmiştir. Bu kapsamda TİHEK'in çalışmaları esnasında ilgili paydaşlardan edindiği bilgi ve belgeler, kamu kurum ve kuruluşlarından resmi yazıyla edinilen bilgi ve belgeler, ulusal ve uluslararası nitelikteki STK'ların çalışmalarından edinilen çıktılar ile üyesi olduğumuz uluslararası kuruluşların rapor ve değerlendirmeleri raporlama sürecinin referanslarını oluşturmuştur. Söz konusu bilgi ve belgelerin yanı sıra basın ve medya kuruluşlarından edinilen bilgiler de referans olarak kabul edilmiştir.

Raporda yer alan değerlendirmelere esas teşkil etmek üzere ilgili kamu kurumlarından, konuyla ilgili çalışmalar yapan STK'lardan ve insan hakları alanında çalışmalar yürüten insan hakları merkezlerinden kendi görev ve/ya çalışma alanlarında mevcut ve muhtemel ayrımcılık ve eşitlik sorunlarına ilişkin değerlendirmeler ve bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri ile bilgi, belge ve istatistikler talep edilmiştir. Bununla birlikte gerek merkezlerden gerekse STK'lardan çok az geri dönüş sağlanması, raporun kısıtlarından birisini oluşturmaktadır.

Türkiye'de ayrımcılık ve ayrımcılıkla mücadele stratejilerine bir perspektif sunma amacı taşıyan bu raporda, ülkemizde 2021 yılı içerisinde bu alandaki gelişmeler yakından takip edilmiştir. Raporda, ayrımcılıkla mücadele noktasında yaşanan gelişmeler ve sorun alanlarına yönelik tespit ve önerilerde bulunmaktadır. Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) pandemisinde ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğe ilişkin hususlar ise ayrı bir bölüm altında değerlendirilmektedir.

An aerial photograph of a large, dense crowd of people, likely at a public event or festival. The crowd is composed of individuals of various ages and ethnicities, wearing colorful clothing. The perspective is from directly above, showing the heads and shoulders of the people. The crowd is spread across a paved area, possibly a street or a large square. The overall atmosphere appears to be one of a busy, public gathering.

2.

**TÜRKİYE'DE
AYRIMCILIKLA
MÜCADELE VE EŞİTLİK:
2021 YILI**

2. TÜRKİYE'DE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK: 2021 YILI

Temeli "insan onuru" kavramına dayanan eşitlik ilkesi, Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenmiş olup yasama, yürütme ve yargı organları olmak üzere devletin bütününe hâkim olan ilkelerin başında gelmektedir. Bununla birlikte, eşitlik ilkesi çok sayıda ulusal ve uluslararası metinde düzenleme altına alınan 'evrensel bir ilke' olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman birbiri yerine veya aynı şeyi ifade etmek için kullanılan eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, "aynı ve benzer durumdaki kişiler için aynı muamelede bulunmayı, aynı durum ve koşullar altında olmayanlar için ise farklı muamelede bulunmayı" ifade etmektedir. Gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) ve gerekse de Anayasa'nın 10. maddesinde ayrımcılığın tanımının yapılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ayrımcılığı; "objektif ve makul bir neden olmaksızın, aynı durumdaki kişilere farklı muamelede bulunmak" olarak tanımlamaktadır.¹

Farklı muamelenin objektif ve makul bir nedene dayanması hususu ise AİHM tarafından belirli kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu durumda AİHM, söz konusu meşruluğun varlığını ilk olarak demokratik siyasal toplumlarda geçerli olan ilkeleri göz önüne alarak söz konusu tedbirin amacı ile etkileri arasındaki ilişkisellik bağlamında değerlendirmektedir. AİHM, ayrıca bir hakkın kullanılmasının ardındaki muamele farklılığında amacın meşru olmasının yanında gerçekleştirilmek istenen amaç ile kullanılan araçlar arasında makul bir ölçülülük ilişkisi bulunmasını da dikkate almaktadır. AİHS'in 14. maddesi yalnızca ayrımcılık yasağını içerdiği ve bu bağlamda yapılan bireysel başvurular da ayrımcılık yasağı çerçevesinde değerlendirildiği için AİHM, eşitlik ilkesine ilişkin herhangi bir tanım ortaya koymamıştır.²

Anayasa Mahkemesi (AYM) ise AİHM'in aksine hem ayrımcılık yasağına hem de eşitlik kavramına ilişkin tanımlamalar yapmıştır. AYM eşitlik kavramını, "herhangi bir nesnel ve makul dayanağı olmaksızın aynı durumdaki bireylere farklı muamelede bulunulmaması" olarak tanımlamıştır.³ Ayrımcılık yasağına ilişkin olarak ise; her somut olay için geçerli olabilecek bir tanım yapılmasının mümkün olmadığını altını çizmiştir.⁴ Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, ulusal mevzuatımızda en ayrıntılı haliyle 6701 sayılı Kanun'un 3. maddesinde düzenleme altına alınmıştır. İlgili hükme göre;

"(1) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir.

(2) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır.

(3) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının

1 AİHM, *Willis v. Birleşik Krallık*, B. No: 36042/97, 11/6/2002, para. 48; AİHM, *Okpiz v. Almanya*, B. No: 59140/00, 15/2/2006, para. 33

2 Ulaş Karan, "Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi", *Anayasa Yargısı* 32(2015), s. 238.

3 AYM, *Aziz Turhan*, B. No: 2012/1269, 8/5/2014, para. 38.

4 AYM, *Tuğba Arslan*, B. No: 2014/256, 25/6/2014, para. 112.

giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

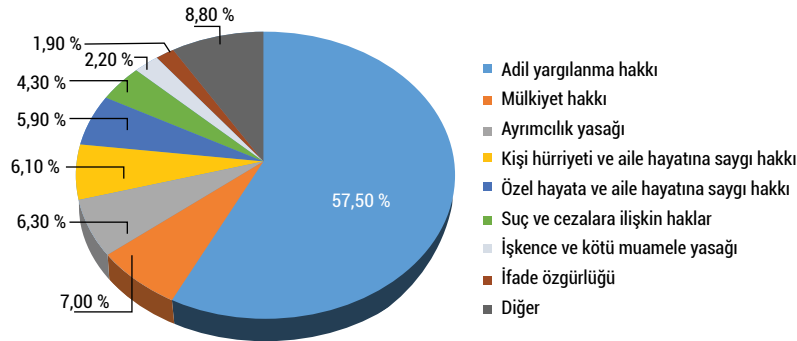
(4) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.”

Söz konusu hükümle yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarının değil, tüm gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin ayrımcılık yasağına uymakla yükümlü olduğu açıkça düzenleme altına alınmıştır.

2021 yılı, ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin sağlanması noktasında İnsan Hakları Eylem Planı (İHEP), 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Yönelik IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025), Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı (2021-2025), Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı (2021-2026), Ulusal Genç İstihdam Strateji Belgesi ve Eylem Planları (2021-2023) belgelerinin hazırlanması ve ilan edilmesi sebebiyle önemli bir yıl olmuştur. Ayrıca Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirleri'nin İnfazı Hakkında Yönetmelik'te (CGTİHY), İHEP'te öngörülen hedef ve faaliyetler çerçevesinde gerçekleştirilen değişiklikler de ayrımcılıkla mücadele bağlamında dikkate değer çalışmalardan bazılarını oluşturmuştur.

2021 yılında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesine ilişkin olarak çeşitli hak arama mekanizmaları tarafından şikâyet ve başvurular alınmış, incelemeler yapılmış ve sonuçlandırılmıştır. Bu kapsamda verilen kararlar şu şekildedir:

2021 yılında AYM'ye ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiası içeren 60.196 adet başvuru⁵ yapılmış olup Mahkeme tarafından ayrımcılık yasağına ilişkin 14 ihlal kararı verilmiştir.⁶

Grafik 1: Haklara Göre AYM'ye Yapılan Başvuru Oranları, 2021

5 Adalet Bakanlığı, 2021 Adli Sicil İstatistikleri, 2022, Ankara, s. 298. Başvuru sayıları arasında en yüksek üçüncü oran ayrımcılık yasağına ilişkindir.

6 AYM, "Bireysel Başvuru İstatistikleri", 2022, https://www.anayasa.gov.tr/media/7734/bb_2021_tr.pdf, E.T. 15/2/2022, s. 8.

7 Adalet Bakanlığı, 2021 Adli Sicil İstatistikleri, s. 298.

Mahkeme, bireysel başvuru almaya başladığı 2012 yılından 2021 yılına kadar ayrımcılık yasağının ihlal edildiği yönünde 125 karar vermiş olup bu sayı, Mahkeme tarafından verilen 26.155 ihlal kararının % 0,5'ine tekabül etmektedir.⁸

2021 yılında “her türlü ayrımcılığın önlenmesi” konusunda Kamu Denetçiliği Kurumu'na (KDK) toplamda 11 adet başvuru yapıldığı görülmüştür. Bunlardan 8'i hakkında dostane çözüm, 2'si hakkında gönderme, 1'i hakkında ise tavsiye kararı verilmiştir. Cinsiyet temelinde ayrımcılığa ilişkin olarak 1 başvuru yapılmış, söz konusu başvuruda başvuruya konu eylem idare tarafından gerçekleştirilmediğinden incelenemezlik kararı verilmiştir. Engellilere yönelik olarak ayrımcılık iddiası içeren 3 adet başvurunun neticesinde ise 2'si hakkında gönderme kararı verildiği, diğeri hakkında tavsiyede bulunulduğu görülmüştür. Kuruma, çocuklara ilişkin yapılan ayrımcılık iddiasını içeren toplamda 4 adet başvuru yapılmıştır. Söz konusu başvurulardan 3'ü hakkında gönderme, biri hakkında incelenemezlik kararı verilmiştir.⁹

Kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından 2014-2021 yılları arasında “Dürüstlük ve tarafsızlık” ilkesine aykırılıktan 72 ihlal kararı verilmiştir.

ETİK İHLALİ KARARLARI	
İhlal Edilen İlkeler	İhlal Sayısı
Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci (Yönetmeliğin 5. maddesi)	6
Halka hizmet bilinci (Yönetmeliğin 6. maddesi)	6
Hizmet standartlarına uyma (Yönetmeliğin 7. maddesi)	12
Amaç ve misyona bağlılık (Yönetmeliğin 8. maddesi)	7
Dürüstlük ve tarafsızlık (Yönetmeliğin 9. maddesi)	72
Saygınlık ve güven (Yönetmeliğin 10. maddesi)	73
Nezaket ve saygı (Yönetmeliğin 11. maddesi)	4
Çıkar çatışmasından kaçınma (Yönetmeliğin 13. maddesi)	13
Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması (Yönetmeliğin 14. maddesi)	16
Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı (Yönetmeliğin 15. maddesi)	4
Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı (Yönetmeliğin 16. maddesi)	21

8 AYM, Bireysel Başvuru İstatistikleri, s. 8.

9 KDK'nın 21/2/2022 tarihli ve E-81460570-622.02-4144 sayılı resmi yazısı.

Savurganlıktan kaçınma (Yönetmeliğin 17. maddesi)	25
Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan (Yönetmeliğin 18. maddesi)	2
Bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık (Yönetmeliğin 19. maddesi)	2
Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu (Yönetmeliğin 20. maddesi)	15
Eski kamu görevlileri ile ilişkiler (Yönetmeliğin 21. maddesi)	1
İlkelerinin ihlal edilme sayısı	269
Toplam ihlal kararı sayısı	101

Tablo 1: Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Etik İhlal Kararları¹⁰

Mobbingle mücadele kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan ALO 170 hattı aracılığıyla 2021 yılında; 2.172'si kamu ve 9.348'i özel sektörden olmak üzere toplam 11.520 mobbing iddiası içeren şikâyet alınmıştır.¹¹

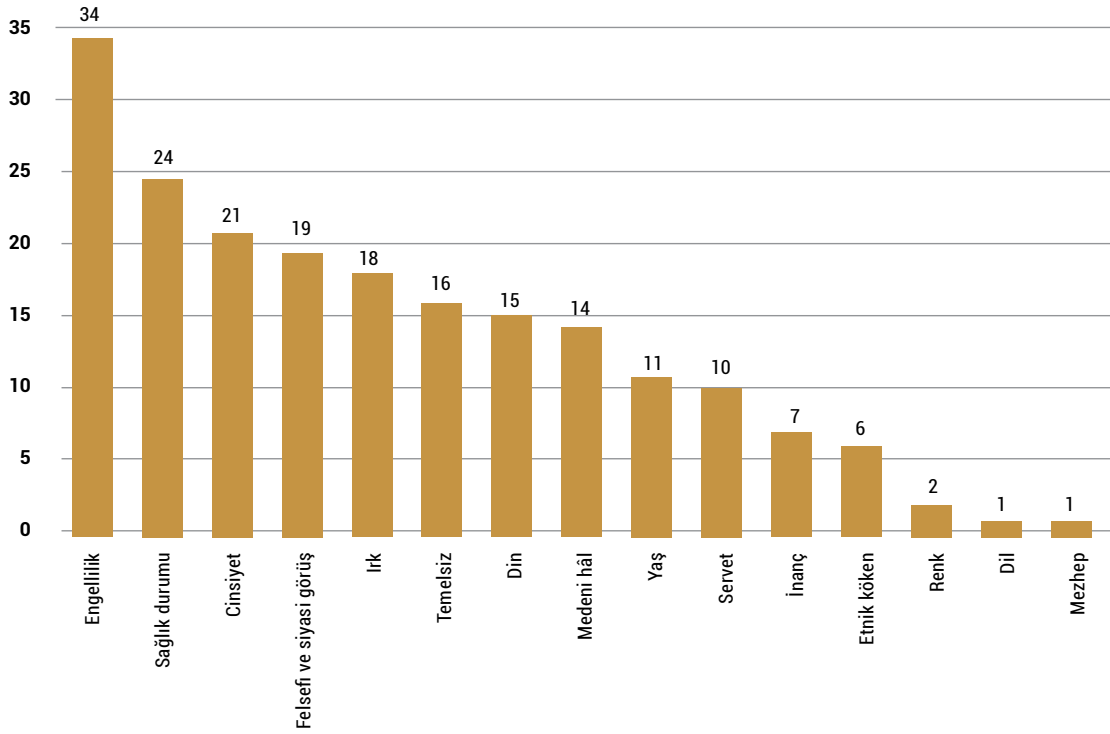
TİHEK; 6701 sayılı Kanun'un 9. maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi uyarınca "Ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek" ile yetkili kılınmıştır. Başvurular hakkında yapılan inceleme sonucunda verilecek karar türleri; Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in "İnceleme ve Araştırma Sonucunda Verilecek Kararlar" başlıklı 8. bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre, Kurumun karar organı olan Kurul tarafından; "incelenemezlik kararı, gerekçeli kabul edilmezlik kararı, gönderme kararı, ihlal kararı, idari yaptırım kararı, uzlaşma kararı, ret kararı (ihlal olmadığı), karar verilmesine yer olmadığına dair karar" verilebilmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele görevi çerçevesinde 2021 yılı içerisinde Kurumumuza toplam 180 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların 16'sı Kanun'da yer verilen temellere dayanmadığı ve 24/11/2017 tarihli ve 30250 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te yer verilen başvuru şartlarını taşımadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Kanunda belirtilen ayrımcılık temellerinden 2021 yılı içerisinde en çok "engellilik" temelinde ayrımcılık yapıldığı iddiasıyla Kuruma başvuru yapılmış, onu sağlık durumu temelinde ayrımcılık iddiasını içeren başvurular izlemiştir.

10 Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 31.

11 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının E-54723196-000-99561 sayılı resmi yazısı.

Grafik 2: TIHEK, 2021 Yılı Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Gelen Başvuruların Ayrımcılık Temellerine Göre Dağılımı¹²

Ön inceleme Birimi tarafından işlem tesis edilen dosyaların da yer aldığı ayrımcılık yasağı kapsamında incelemesi yapılan başvurular sonucunda, yıl içerisinde toplam 62 karar verilmiştir. Bu kararlardan 10 tanesi 2020 yılından devreden başvurular hakkında verilmiştir. 2021 yılı içerisinde yapılarak aynı yıl içerisinde sonuçlandırılan başvuru sayısı ise 52 olmuştur. 87 adet başvurunun esas incelemesi devam ettiği için bu başvurular 2022 yılına devredilmiştir.¹³

Uluslararası hak arama mekanizmalarından biri olan AIHM tarafından 2021 yılında ayrımcılık yasağına ilişkin olarak 14. maddeden verilen ihlal kararı sayısı 24'tür. Bunların 6'sı Gürcistan, 5'i Rusya, 3'ü Bulgaristan, 2'si Hırvatistan, 2'si Romanya, 1'i Litvanya, 1'i Moldova, 1'i Kuzey Makedonya, 1'i Polonya, 1'i İsviçre ve 1'i İspanya aleyhine verilmiştir.¹⁴ Bu kararların büyük bir kısmı özel hayata ve aile hayatına saygı hakkıyla, yine bir diğer çoğunluk ise işkence ve kötü muamele yasağıyla bağlantılı olarak ileri sürülmüş başvurular hakkında alınmıştır. Türkiye aleyhine 2019 ve 2020 yıllarında olduğu gibi 2021 yılında da ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ilişkin bir karar verilmemiştir.¹⁵

¹² Bir başvuru, birden fazla ayrımcılık temelinde ihlal iddiası içerebilmektedir.

¹³ TIHEK, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 77-80.

¹⁴ AIHM, "Violations by Article and by State", https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2021_ENG.pdf, E.T. 1/7/2022.

¹⁵ AIHM, Violations by Article and by State, Türkiye.

2.1. Cinsiyet

Kişilerin cinsiyetleri nedeniyle hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla farklı muameleye maruz bırakılmaları ayrımcılık teşkil etmektedir. Bununla birlikte kişilerin başka kurallara bağlı tutulmaları noktasında haklı nedenlerin varlığı halinde yasa önünde eşitlik ilkesine aykırılıktan söz edilemez. Bundan ötürü yaradılış ve işlevsel özelliklerin zorunlu kıldığı kimi ayrımlar haklı bir nedene dayandığı ölçüde eşitliği bozmadığı halde yalnızca cinsiyete dayalı ayrımlar eşitlik ilkesine açık bir aykırılık oluşturmaktadır.¹⁶

Türkiye'de başta Anayasa olmak üzere tüm yasalarda kadın erkek fırsat eşitliğinin güvence altına alınması amacıyla önemli düzenlemeler yapılmıştır. Son yıllarda toplumsal gelişim dinamiğine uygun olarak yasalarda gerçekleştirilen kadın erkek eşitliğine ilişkin düzenlemeler dikkat çekmektedir.¹⁷ Bu düzenlemelerin yanı sıra kadın erkek fırsat eşitliği, Kalkınma Planlarında ve Strateji Belgelerinin hedefleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) koordinatörlüğünde; kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının, özel sektörün ve ilgili diğer kuruluşların kadınların güçlenmesine yönelik yapacakları çalışmaları içeren bir doküman olarak "*Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)*" hazırlanmıştır.¹⁸

Türkiye'de kadının güçlenmesi amacıyla ilk defa kapsamlı hazırlanan bir eylem planı olma özelliği taşıyan Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda; beş temel politika eksenine (*eğitim, ekonomi, sağlık, karar alma mekanizmalarına katılım, medya*) ilişkin mevcut durum, temel amaç, hedefler, stratejiler ve faaliyetler düzenlenmiştir.¹⁹ Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan On Birinci Kalkınma Planı'nda (2019-2023) temel amaçlardan birinin kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak olarak belirlenmesi oldukça önem arz etmektedir.²⁰

Cinsiyet temelinde ayrımcılığın birtürü olarak kadınayönelik şiddet ile mücadele ayrımcılıkla mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır. BM Genel Kurulu tarafından 1979 yılında kabul edilen ve 3/9/1981 tarihinde yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) çerçevesinde kurulan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin (CEDAW Komitesi) 1992 tarihli ve 19 sayılı Tavsiye Kararı'nda; kadınların genel uluslararası hukuk veya insan hakları sözleşmeleri altındaki insan hakları ve temel özgürlüklerini kullanmalarını engelleyen ya da tehlikeye sokan cinsiyete dayalı şiddetin, Sözleşme'nin 1. maddesi kapsamında bir ayrımcılık biçimi oluşturduğu belirtilmiştir. CEDAW Komitesinin Türkiye hakkındaki Birleştirilmiş Dördüncü ve Beşinci Ülke Dönemsel Raporu'na ilişkin sonuç önerilerinde

16 AYM, E.2010/119, K.2011/165, 8/12/2011.

17 ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), s. 23.

18 ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), s. 17.

19 TIHEK Ayrımcılıkla Mücadele 2018 Yılı Raporu, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2019/2018_ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1kla_m%C3%BCcadele_raporu.pdf (E.T. 1/7/2022), s. 25.

20 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara, 2019, s. 151.

de aile içi şiddet dâhil olmak üzere kadına yönelik şiddetin bir ayrımcılık türü olduğu yinelenmiştir. AİHM de M.G. v. Türkiye kararında, kadına yönelik şiddetin önlenmesindeki başarısızlığın kasıtlı olsun veya olmasın, cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²¹

Aile içi şiddet ve kadına karşı şiddet, ülkemizde güncel bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Nitekim İçişleri Bakanlığı tarafından 2021 yılı içerisinde Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluk bölgesinde 64.663, Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesinde 54.105 mağdur kadın için işlemler yürütüldüğü; aile içi ve kadına yönelik şiddet olaylarında mağdur olan kadın sayısının 186.732, erkek sayısının ise 27.008 olduğu bildirilmiştir.²² İçişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde yer verilen açıklamada 2021 yılında 307 kadın cinayeti yaşandığı belirtilmiştir.²³ Kadın cinayetleri konusundaki verilere ilişkin olarak Avrupa Komisyonu tarafından 2021 yılına ilişkin hazırlanan ülke raporunda Türkiye'nin kadın cinayetleri konusunun ölçeğini ve niteliğini değerlendirmek üzere kapsamlı bir veri toplama sisteminden yoksun olduğu tespitine yer verilmiştir.²⁴

Aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet küresel bir sorun olarak kadınların yaşam, güvenlik, özgürlük, fiziksel ve duygusal bütünlük hakkı gibi temel insan haklarını ihlal etmekte ve çok boyutlu bir sorun alanı olarak toplumu da olumsuz etkilemektedir. Kadına yönelik şiddet ile mücadele toplumun tüm kesimlerinin önleme, koruma, cezalandırma ve politika geliştirme boyutlarıyla sürece dâhil olduğu çok yönlü, bütüncül ve kararlı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.²⁵

Bilindiği üzere; Türkiye AİHM tarafından 2021 yılına kadar ayrımcılık yasağı ihlalden 18 kez mahkûm olmuş, bunlardan 12 tanesi cinsiyet temelinde ayrımcılık yapıldığı tespitini içermiştir. AİHM aile içi şiddet ve kadına karşı şiddete ilişkin olarak incelediği *Opuz v. Türkiye* kararında, aile içi şiddetin tüm üye Devletleri ilgilendiren ve genellikle kişisel ilişkiler içerisinde veya kapalı çevrelerde yaşandığından her zaman gün yüzüne çıkmayan ve etkilenen tarafın yalnızca kadınlar olmadığı, erkeklerin de aile içi şiddet mağduru olabileceğini ve hatta çocukların da genellikle bu durumdan doğrudan veya dolaylı biçimde etkilendiğini kabul ederek durumun ciddiyetine dikkat çekmiştir. Nitekim *Opuz v. Türkiye* kararı AİHM'in aile içi şiddete karşı Devlet'in yükseltilmiş bir dikkat seviyesi sergilemesi gerekliliğine dikkat çeken ve yetkili makamların başvuruçuyu eski kocası tarafından uygulanan aile içi şiddete karşı koruyamamasına ilişkin olarak Sözleşme'nin 3. maddesine yönelik bir ihlal bulunduğuna karar verdiği ilk davadır.

Kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve cezalandırılmasında kapsamlı bir politikanın belirlenebilmesi amacıyla 1/7/2021 tarihinde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Yönelik IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025) açıklanmıştır. Eylem Planı; ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının, sendikaların, uluslararası kuruluşların, üniversitelerin, medya temsilcilerinin katkı ve katılımları ile Kadının

21 AİHM, *Opuz v. Türkiye*, B. No: 33401/02, 9/6/2009, para.191; AİHM, M.G. v. Türkiye, B. No: 646/10, 22/3/2016, para. 115.

22 İçişleri Bakanlığı'nın 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı resmi yazısı.

23 İçişleri Bakanlığı, "Bakanlığımızca Aile içi ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kapsamında 58 İlde 563 Kişi Elektronik Kelepçeyle İzleniyor", <https://www.icisleri.gov.tr/kadina-siddetin-onlenmesi-kapsaminda-553-kisi-elektronik-kelepceyle-izleniyor>, E.T. 1/7/2022.

24 Avrupa Komisyonu, 2021 Türkiye Raporu, s. 39.

25 TIHEK 2020 yılı İnsan Hakları Raporu, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2022/02/1644846431.pdf; (E.T. 1/7/2022), s. 32.

Statusü Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda hazırlanmıştır. Şiddete sıfır tolerans ilkesi ile kadına yönelik her türlü şiddeti önlemek amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak hazırlanan IV. Eylem Planı, 5 temel hedefe ilişkin stratejiler ve her bir strateji kapsamında da belirlenen faaliyetlerden oluşmaktadır.²⁶ 2021 yılında Adalet Bakanlığı tarafından açıklanan İHEP'te de "Aile İçi Şiddet ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadelenin Etkinliğinin Artırılması" 6.3 sayılı Hedef olarak belirlenmiştir.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede çeşitli yöntemler etkin biçimde çok yönlü olarak uygulanmaya çalışılmakta ise de STK'lar tarafından iletilen katkılarda yıl içerisinde şiddetle mücadele mekanizmalarında 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un uygulamasına ilişkin olarak bazı aksaklıklar yaşandığı ifade edilmiştir. Bu çerçevede kadınların Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerine (ŞÖNİM) ulaşmakta zorluklar yaşadığı, ŞÖNİM'lerin sayısının ve mevcut kapasitesinin yetersiz olduğu, 6284 sayılı Kanun'da açıkça tanımlanan haklara erişimlerinde sorunlar olduğu ve kolluk kuvvetlerinin görev ihmallerinde buldukları ifade edilmiştir.²⁷ Kadınların şiddete maruz kaldıklarında kolluk kuvvetlerine başvurduklarında kimi zaman hakları konusunda bilgilendirilmediği ya da eksik bilgilendirildikleri, evlerine dönme yönünde telkin edildikleri, şiddet uygulayan kişiyle barıştırılmaya çalışıldıkları ve şikâyetlerinin alınmayarak beketildikleri öne sürülmüştür.²⁸ ASHB ise 2021 yılında ülke genelinde 255.515 kadın, 23.158 erkek ve 17.726 çocuk olmak üzere toplam 9 kişiye ŞÖNİM'lerde hizmet verildiğini, ŞÖNİM'lerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların devam ettiğini açıklamıştır. Yine 1/2/2021 itibarıyla "Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddet Olayları Kayıt Formu" güncellenmiş, "Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddet Olayları Kayıt ve Risk Değerlendirme Formu" adıyla kolluk birimleri tarafından 81 ilde kullanılmaya başlanmıştır.²⁹

Aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet ile mücadelede kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve diğer aktörler topyekûn bir mücadele sergilemeye devam etmektedir. Bu mücadelede 2021 yılında kamuoyunun dikkatini çeken konulardan biri de AYM'nin T.A. başvurusuna ilişkin oy birliği ile verdiği ihlal kararıdır. AYM kararında, başvuranın eski eşi tarafından öldürülmesi olayında kadına yönelik şiddetin engellenmesi adına koruyucu ve önleyici tedbirlerin pratik ve etkili biçimde alınmamış olmasının kamu makamları için yaşamın korunması noktasındaki pozitif yükümlülük bakımından ciddi bir ihmale/özensizliğe işaret ettiğini ve kamu görevlilerinin eylemleri/eylemsizlikleri ile bağlantılı olarak yaşamı koruma yükümlüğünün ihlal edildiği sonucuna ulaşıldığından kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmemesinin ve bu bağlamda sorumluların ortaya çıkarılmasının engellenmesinin yaşam hakkı kapsamında etkili ceza soruşturması yürütülmesi yükümlülüğü bakımından ihlal sonucu doğurduğunu ifade etmiştir.³⁰

Kadınların evde, okulda, çalışma hayatında kısacası toplumun her alanında yer alması, karar alma süreçlerine tam ve etkin katılımı ve kadının insan haklarının korunması ancak aile ve iş hayatıyla toplumda

26 ASHB Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı 2021-2025, <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı-2021-2025.pdf>, (E.T.1/7/2022), s. 40.

27 Uluslararası Af Örgütü'nün 28/2/2022 tarihli yazısı.

28 MOR ÇATI Kadın Sığınağı Vakfı'nın 28/2/2022 tarihli yazısı.

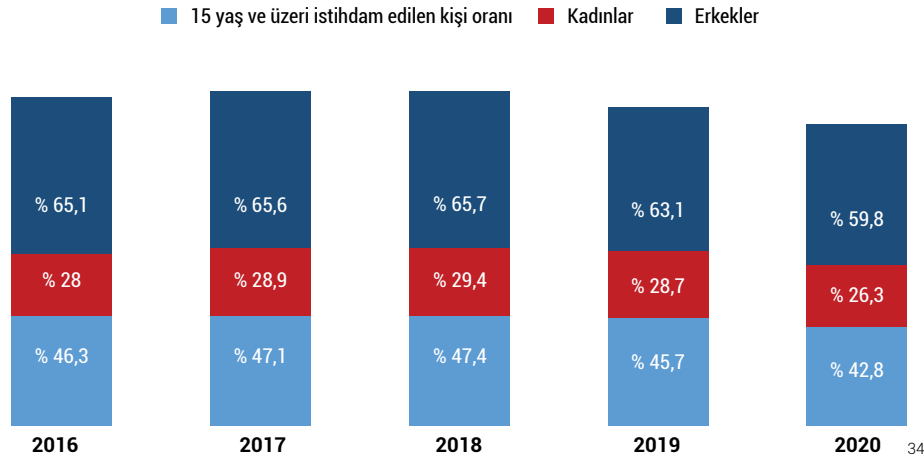
29 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

30 AYM, T.A., B. No: 2017/32972, 29/9/2021, para. 170.

kadının güçlendirilmesi ve toplumsal travmaya sebep olan kadına yönelik şiddetle daha etkin mücadele edilmesi ile mümkündür.³¹

Cinsiyet eşitliğinin sağlanması gereken alanlardan biri de çalışma hayatıdır. Güçlü, sürdürülebilir, dengeli ve kapsayıcı kalkınma için çalışma hayatında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların işgücüne aktif biçimde katılması, kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi oldukça önem arz etmektedir. İşgücü piyasasının yapısal sorunlarını çözmek, orta ve uzun vadede büyümenin istihdama katkısını artırmak amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından "Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Stratejisi (2014-2023)" hazırlanmıştır. Fırsat eşitliği, ilgili belgenin temel hedef ve ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda tüm grupların istihdamda eşit fırsatlara sahip olabilmesi için bazı grupların özel durumlarını dikkate alan politikaların geliştirilmesi esastır. İşgücü piyasasına daha zor erişen kadınlar, engelliler, yoksullar, gençler ve kırsalda yaşayanlar gibi özel politika gerektiren kesimlere eğitimden başlayarak sağlanacak destekler ve ayrımcılığı önleyici uygulamalarda fırsat eşitliği ilkesi belirleyicidir.³²

İstihdamda kadın erkek eşitliğinin sağlanabilmesi için çeşitli düzenlemeler ve çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2020 yılında, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı % 42,8 olup bu oranın kadınlarda % 26,3, erkeklerde ise % 59,8 olduğu ve kadınların istihdam oranının erkeklerin yarısından daha az olduğu görülmektedir.³³ Son 5 yılda ise kadınların istihdam oranı 2019 yılına kadar artış eğilimi göstermiş, sonrasında düşüşe geçmiştir. Bu düşüşte COVID-19 pandemisinin büyük etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Grafik 3: Son 5 Yıl Hanehalkı İşgücü Araştırması Sonuçlarına Göre Kadın İstihdam Oranı

31 TBMM, 315 sıra sayılı Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, s. 7.

32 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023), s. 17.

33 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri, 2021.

34 Veriler, TÜİK'in İstatistiklerle Kadın 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 raporlarından elde edilmiştir.

Kayıt dışı istihdamın önlenmesi, ayrımcılıkla mücadelenin olmazsa olmaz unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Kadın istihdamının artırılması amacıyla yürütülen çalışmalar neticesinde 2002 yılı ile kıyaslandığında % 72,5'lik kayıt dışı çalışan kadın oranının 2021 yılı itibariyle % 35,9'a gerilediği görülmektedir.³⁵

Bazı meslekler ve sektörler açısından ise kadın erkek istihdam oranı arasındaki fark çok daha ciddi düzeydedir. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre; 2021 yılında kadın büyükelçi oranı %26,5 iken erkek büyükelçi oranı %73,5'tir.³⁶ Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından sunulan verilere göre ise; 31/12/2021 tarihi itibariyle toplam 22.800 hâkim ve savcı bulunmakta olup, bunlardan 8.313'ünün kadın (1.221 savcı, 7.092 hâkim), 14.487'sinin ise erkek (6.270 savcı, 8.217 hâkim) olduğu görülmektedir.³⁷ Bazı meslek ve sektörlerde kadın istihdam oranının düşük kalmasında ve kadın erkek çalışan istihdam oranlarındaki farkın fazla olmasında; medeni durum, iş-aile yaşamının uyumlaştırılmaması, kadınlara uygun iş ya da meslek anlayışı veya ücret eşitsizliği gibi birçok faktörün yanında kişilerin bireysel tercihlerinin de etkisi bulunmaktadır.

İstihdam alanında kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması için ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından çalışmalar ve projeler yoğun biçimde sürdürülmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından oluşturulan Sanayi ve Teknoloji Stratejisi'nde (2023), On Birinci Kalkınma Planı'nda 2018 yılında % 29,4 olan kadının istihdam oranının 2023'e kadar % 34'e çıkarılmasının hedeflendiği, kadınların iş hayatına katılımlarının artırılması için girişimciliğe yönelik eğitimler verilmesi, sanayi ve teknoloji bölgelerinde kreş yapılmasının yanı sıra dijitalleşme ile öne çıkan yazılım ve bilişim alanlarında esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılmasına ilişkin geliştirilecek yatırım ve politikalarda ayrıca öncelik verileceği belirtilmiştir.³⁸

Kadınların temel haklarının korunması ve güçlendirilmesi ve hizmetlerin insan haklarına dayalı olarak yürütülmesi adına yapılan mevzuat değişikliklerinin yanı sıra bu değişikliklerin uygulamaya konulması da önem arz etmektedir. Kadınların istihdama katılımlarına ve iş yaşamında yaşadıkları sorunlara ilişkin olarak 2016 yılında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na eklenen Ek 43. madde kapsamında ebeveynlere çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânı tanınmaktadır. Söz konusu hakkın yalnızca kadınlara yönelik olarak değil her iki ebeveyne de tanınması, cinsiyet eşitliği açısından oldukça olumlu bir gelişmedir. Bununla birlikte henüz ilgili maddeye ilişkin uygulama yönetmeliğinin çıkarılmaması, haktan yararlanabilecek durumda olan kişiler açısından hakkın kullanımı noktasında mağduriyetlere yol açmaktadır. Bundan ötürü, ilgili Yönetmeliğin en kısa zamanda çıkarılarak mağduriyetlerin giderilmesi önem arz etmektedir.³⁹ Aynı zamanda iş hayatına daha aktif katılımlarını sağlamak amacıyla bakmakla yükümlü bulunduğu çocuğu olan kadınlar için esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması da bir diğer önemli husustur.

35 Anadolu Ajansı, "Bakan Yanık: Kadının insan haklarını, acilen ulaşılmaması gereken temel bir hedef olarak görüyoruz", <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-yanik-kadinin-insan-haklarini-acilen-ulasilmasi-gereken-temel-bir-hedef-olarak-goruyoruz/2614703>, E.T. 1/7/2022.

36 Dışişleri Bakanlığı'nın 1/3/2022 tarihli ve E-68807390-340.10-34061100 sayılı resmi yazısı.

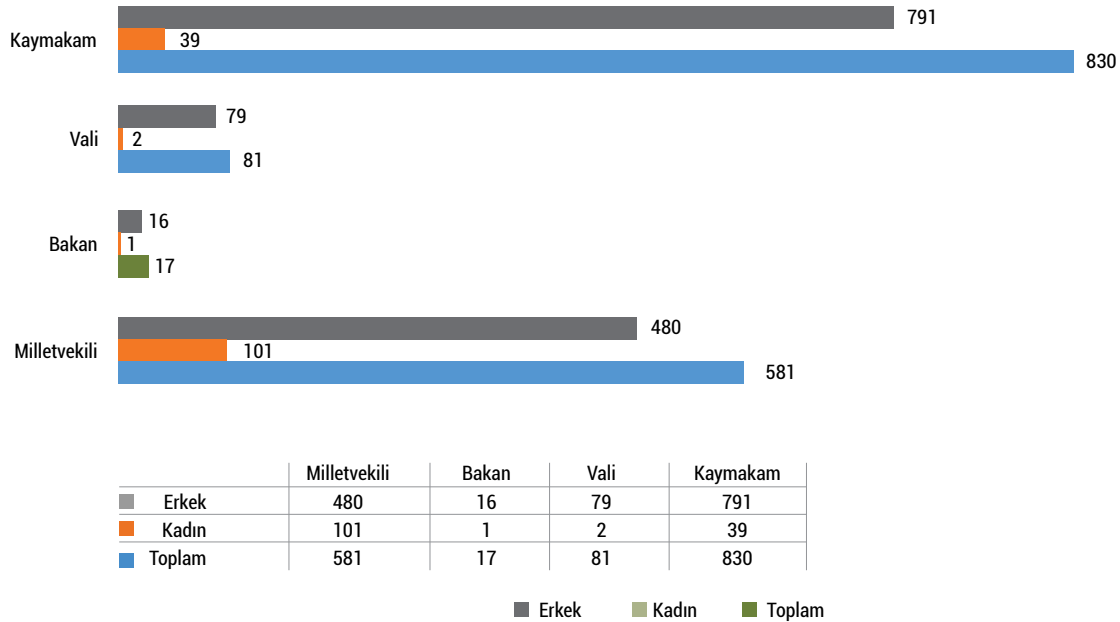
37 Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun 28/2/2022 tarihli ve E.54425328-2022-29/11040 sayılı resmi yazısı.

38 Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (2023), s. 71.

39 TIHEK, 2020 Yılı İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu, s. 59.

Türkiye'de çalışma hayatında kadın erkek fırsat eşitliğini yaşama geçirmek ve kadınlar için daha çok ve daha iyi işler geliştirilmesi amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2019-2022 döneminde "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı İstihdam Politikalarının Desteklenmesi Projesi", 2020-2023 döneminde "Cinsiyet Eşitliği Odağında Geleceğin İnsana Yakışır İşleri Yaklaşımının Desteklenmesi Projesi", 18-29 yaş aralığında olup ne eğitimde ne istihdamda yer alan (NEET) kadınların sorunlarının ve ihtiyaçlarının görünür kılınmasına zemin hazırlanması, yerel/ulusal gündemde yer almalarının sağlanması ve bu sorunlara yönelik çözüm mekanizmaları kurulması amacıyla "NEET Kadınlar Projesi (2021-2024)", "Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi" (WOMEN-UP), "Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi" (INST-CARE) ve "Eğitilmiş Çocuk Bakıcılarının Teşviki Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi" (EDU-CARE) gibi ayrımcılıkla mücadelede çeşitli politikalar içeren çok sayıda proje yürütülmektedir. Söz konusu projelerin etkin biçimde yürütülmesi, verimli sonuçların hayata geçirilmesi noktasında önemlidir.

Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği (AB) Genişleme Politikasına İlişkin 2021 Türkiye Raporu'nda Türkiye'de istihdam ve sosyal politika alanında kadın-erkek eşitliği konusunda, iş gücü piyasasındaki cinsiyet farkının hâlâ yüksek düzeyde olduğu ve karar alma pozisyonlarında kadınların temsilinin sınırlı kaldığı ifade edilmiştir.⁴⁰ Nitekim Grafik 4'te görüleceği üzere; 2021 sonu itibarıyla kadın kaymakam oranı % 5 iken kadın vali oranı % 4 seviyesinde kalmıştır.

Grafik 4: 2021 Yılı Milletvekili, Bakan, Vali, Kaymakam Sayıları ve Cinsiyete Göre Dağılımı⁴¹

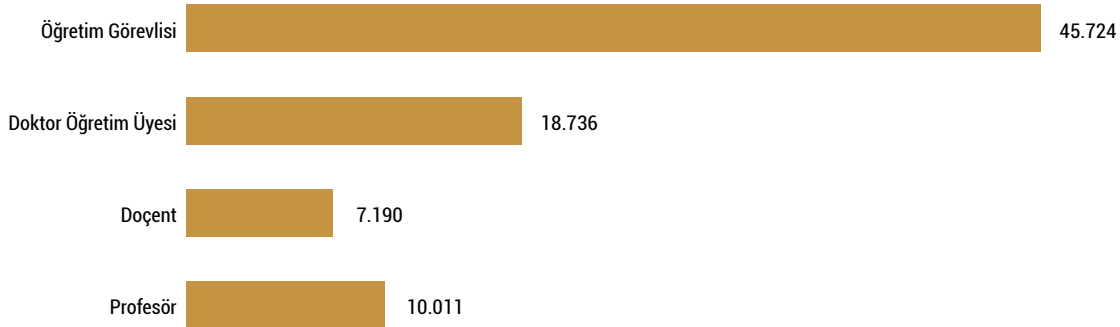
40 Avrupa Komisyonu, AB Genişleme Politikasına İlişkin 2021 Bilgilendirmesi 2021 Türkiye Raporu; https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf, (E.T. 1/7/2022), s. 97.

41 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekilleri Dağılımı", https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillirimiz_sd.dagilim, E.T. 1/7/2022; TÜİK Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2021.

Kadınların karar alma mekanizmalarına her düzeyde etkin katılımları toplumsal ve kamusal yaşamın içinde aktif olarak yer alarak sorunları için çözüm üretmeleri, ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşması açısından son derece önemlidir. Siyasal karar alma mekanizmalarına kadınların katılımı demokrasinin en önemli unsurlarından biridir.⁴² Ülkemizde, kadınların dünyadaki pek çok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkını erkeklerle eşit biçimde elde etmesine ve dikkat çekici artışa rağmen kadınların yüksek bir siyasal katılım ve temsil düzeyine ulaşmış oldukları henüz söylenememektedir. Ancak son dönemde özellikle kadın milletvekili sayısındaki artış son derece önemlidir.⁴³

Kadınların karar alma mekanizmalarında yer almasına ilişkin çarpıcı bir veri ise il ve ilçe insan hakları kurullarına ilişkindir. TİHEK İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları 2022 Analiz Raporu'nda ülke çapındaki bütün il kurullarında toplam 336 kadın üye, 1159 erkek üye bulunduğu, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Siirt ve Şanlıurfa İl Kurullarında ise hiç kadın üye bulunmadığı belirtilmiştir.⁴⁴ Benzer istatistikler Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları için de görülebilmekte olup İHEP'te Faaliyet 1.2.i altında Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları'nın etkinliğini artırmak amacıyla yapısının gözden geçirilmesi ve bu aşamada kadın temsilinin de dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.

Karar alma mekanizmalarında kadın temsilinin değerlendirilebileceği diğer bir alan ise akademik yönetim kadrolarıdır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) istatistiklerine göre; yükseköğretimde görevli profesörler içinde kadın profesör oranı 2010-2011 öğretim yılında % 27,6 iken 2020-2021 öğretim yılında % 32,4'dir. Doçent kadrosunda görev yapan kadın oranı % 40,1, öğretim görevlisi kadrosunda görev yapan kadın oranı ise % 50,6'dır.⁴⁵ Yükseköğretimde 2021 yılı verilerine göre; 377 kadın dekan ve 17 kadın rektör bulunmaktadır.⁴⁶ Son yıllarda yükseköğretimde gerek akademisyen gerekse yönetici düzeyindeki kadın oranının artışı sevindiricidir.

Grafik 5: Yükseköğretimde Kadın (2021)

42 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), s. 97.

43 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), s. 98-99.

44 TİHEK İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları 2022 Analiz Raporu, Ankara, s. 23.

45 TÜİK, İstatistiklerde Kadın, 2021.

46 YÖK, "Türk Üniversitelerindeki Kadın Profesör Oranı, Avrupa Ortalamasını Geride Bıraktı", <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/turk-universitelerindeki-kadin-profesör-orani-avrupa-ortalamasini-gecti.aspx>, E.T. 1/7/2022.

Spor yönetimlerinde kadın erkek eşitliği ise değinilmesi gereken bir başka husustur. 2002 yılında 66.709 olan lisanslı kadın sporcu sayısı, 2022'nin ocak ayında 2.054.862'ye yükselmiştir.⁴⁷ Ancak bu ciddi artışın spor yönetimlerindeki cinsiyet dağılımına ne yazık ki yansımadağı görülmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan alınan verilere göre; Türkiye'deki erkek federasyon başkanı sayısı 62 iken kadın federasyon başkanı sayısı 2, erkek federasyon yöneticisi sayısı (genel sekreter) 52 iken kadın federasyon yöneticisi sayısı (genel sekreter) 12'dir.⁴⁸

Kadınların işgücüne katılımlarını belirlemede etkin faktörlerden biri eğitimidir. Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde, 2020 yılında kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesiyle birlikte işgücüne daha fazla katıldıkları görülmüştür.⁴⁹

Kadın erkek fark etmeksizin bireylerin okuma-yazma programlarının yanı sıra tüm kademelerde eğitime ve her türlü mesleki ve beceri eğitim imkânları dâhil kaliteli eğitime erişimi için fırsat eşitliği sağlanmasını gerektirmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2020 yılı verilerine göre; cinsiyete göre okuma yazma bilmeyen (15+ Yaş) kişilere ilişkin sayısal veriler şu şekildedir:

Okuma Yazma Bilme Durumu	Cinsiyet			
	Erkek		Kadın	
	Sayı	%	Sayı	%
Okuma yazma bilmeyen	262.369	0,83	1.652.142	5,19
Okuma yazma bilen	31.056.457	98,30	29.892.607	93,82
Durumu bilinmeyen	275.780	0,87	316.547	0,99
Toplam	31.594.606	100,00	31.861.296	100,00

Tablo 2: Cinsiyete Göre Okuma Yazma Bilmeyenler (15+ Yaş)⁵⁰

Toplamda 1.914.511 okuma yazma bilmeyen kişiden 1.652.142'sinin kadın olması kadınların okuma yazma alanında henüz fırsat eşitliğine kavuşamadığını göstermektedir. Ancak eğitimde kadın erkek cinsiyet eşitliğini hayata geçirmek ve kız çocuklarının eğitim hayatı içinde kalmalarını sağlamak için yapılan 12 yıllık zorunlu eğitim sürecinin yeniden yapılandırılması, "Haydi Kızlar Okula Kampanyası", "Ana-Kız Okuldayız Okuma-Yazma Kampanyası", "Okuryazarlık Seferberliği" gibi uygulamaların sonuçları kendisini hissettirmekte ve konuya ilişkin birçok çalışma yürütülmeye devam etmektedir.

Kız çocuklarının erken yaşta ve zorla evlendirilmeleri ise tüm dünyada cinsiyet eşitliğine ilişkin bir diğer problem alanıdır. Çocukların erken yaşta ve zorla evlendirilmesinin önlenmesi amacıyla ülkemizde

47 TRT Spor, "İnfografik: 20 yılda kadın sporcu sayısı 30 kat arttı", <https://www.trtspor.com.tr/haber/detay/infografik-20-yilda-kadin-sporcu-sayisi-30-kat-artti-251523.html>, E.T. 1/7/2022.

48 Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 22/2/2022 tarihli ve E-24277485-040.05-1936284 sayılı resmi yazısı.

49 TÜİK İstatistiklerde Kadın, 2021.

50 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

ASHB tarafından 19 ilde Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planları yürütülmektedir. Bu eylem planları çerçevesinde, erken yaşta ve zorla evlilik oranlarının yüksek olduğu illerde farklı hedef gruplara yönelik bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları; erken yaşta evliliklerin nedenlerinin araştırılması, görsel yazılı materyal hazırlanması ve kız çocuklarının rol model kadınlarla buluşması gibi çalışmalar gerçekleştirilmektedir. ⁵¹ Bu konuya ilişkin çözümler üretilirken erken yaşta ve zorla evlendirmelerin mağdurlarının genellikle kız çocukları olduğunun göz önünde bulundurulması ve bu çocukların cinsiyetlerinden kaynaklı bir mağduriyet yaşamalarının da önüne geçilmesi gerekmektedir.

2021 yılı TÜİK verileri incelendiğinde, 16-17 yaşındaki kız çocuklarının resmi evlenme oranlarının 2020 yılında % 2,7 iken 2021'de % 2,3'e düştüğü, aynı yaş grubundaki erkek çocukların resmi evlenme oranlarının değişmediği görülmüştür.⁵² 2002 ile 2021 yılları arasında kız çocuk evlenmelerinin toplam evlilikler içindeki oranının % 7,3'ten % 2,3'e, erkek çocuklara ilişkin oranın da % 0,5'ten % 0,1'e gerilemesi, alanda gerçekleştirilen çalışmaların önemli bir sonucu olarak değerlendirilebilecektir.

Toplam Evlenme Sayısı			Evlenen Çocuk Sayısı		Evlenen Çocukların Toplam Evlenmeler İçindeki Oranı	
Yıl	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız
2002	510 155	510 155	2 592	37 263	0,5	7,3
2003	565 468	565 468	2 236	45 981	0,4	8,1
2004	615 357	615 357	2 168	49 280	0,4	8,0
2005	641 241	641 241	2 270	51 944	0,4	8,1
2006	636 121	636 121	2 315	50 366	0,4	7,9
2007	638 311	638 311	2 279	50 723	0,4	7,9
2008	641 973	641 973	2 214	49 703	0,3	7,7
2009	591 742	591 742	2 072	47 859	0,4	8,1
2010	582 715	582 715	2 000	45 738	0,3	7,8
2011	592 775	592 775	1 860	42 700	0,3	7,2
2012	603 751	603 751	1 903	40 428	0,3	6,7
2013	600 138	600 138	1 866	37 481	0,3	6,2
2014	599 704	599 704	1 670	34 629	0,3	5,8
2015	602 982	602 982	1 483	31 337	0,2	5,2
2016	594 493	594 493	1 319	27 637	0,2	4,6

51 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

52 TÜİK, İstatistiklerle Gençlik, 2021.

2017	569 459	569 459	1 081	23 906	0,2	4,2
2018	554 389	554 389	1 029	20 809	0,2	3,8
2019	542 314	542 314	940	17 058	0,2	3,1
2020	488 335	488 335	728	13 035	0,1	2,7
2021	561 710	561 710	770	13 139	0,1	2,3

Tablo 3: 2002-2021 Yılları Arasında Cinsiyete Göre 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Çocuk Sayısı ve Toplam Evlenmeler İçindeki Oranı⁵³

Değininilmesi gereken bir başka husus ise insan hakları ihlallerinin en ağır görünümünden biri olan insan ticareti suçudur. İnsan ticareti suçu mağdurlarının, ilk ortaya çıktığı dönemlerden bugüne hem mağdurların profili hem de sayısı bakımından giderek değişkenlik arz etse de, genellikle kadınlar ve çocuklar olduğu görülmektedir.⁵⁴ 2020 yılında ülke sınırlarımız içerisinde tespit edilen 282 insan ticareti mağdurunun 221'inin kadınlar olduğu tespit edilmiştir. 2021 yılında ise insan ticareti mağduru sayısı 403'e ulaşmıştır.⁵⁵

Cinsiyet temelinde ayrımcılık, bireyler arasında meşru ve makul bir gerekçe olmaksızın yalnızca cinsiyete dayalı farklı muamele yapılması anlamı taşıdığından ayrımcı uygulamaların mağduru kadınlar olduğu gibi erkekler de olabilmektedir. Turizm, konaklama sektörü ve ebeveynlik izni gibi alanlarda erkeklerin de cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz kaldığı bilinmektedir. Erkeklerin cinsiyetlerinden dolayı ayrımcı muameleyle maruz kalmalarının önüne geçilebilmesi için ilgili sektörlerde farkındalık artırıcı çalışmaların yürütülmesi önemlidir. Turizm hizmetleri kapsamında, haklı ve makul bir gerekçe olmaksızın erkeklerin tek başlarına otelde konaklamasına imkân tanınmaması veya tek başlarına olmaları halinde restoranlarda erkek müşterilere hizmet sunulmaktan imtina edilmesi gibi durumlar görsel, yazılı veya sosyal medyaya yansımaktadır.

Öte yandan ev kiralama faaliyetlerinde erkek oldukları için kendilerine ev kiralanmadığı iddiasıyla Kurumumuza yapılan çeşitli başvurular bulunmaktadır. 2021/547 sayılı başvuruda başvuran; kiralamak istediği evin bekâr ve erkek olduğu için kendisine kiralanmak istenmemesinin ayrımcılık yasağını ihlal ettiğini öne sürmüştür. TİHEK tarafından medeni hâl ve cinsiyet temelinde ayrımcı muamelede bulunularak başvuranın hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit biçimde yararlanmasının engellendiğine ve ayrımcılık yasağını ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁵⁶

2021 yılında cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağını ihlal edildiğine ilişkin 2021/230 K. No'lu TİHEK Kurul kararına konu başvuruda, Belediyede sözleşmeli olarak çalışmakta olan kadın bir başvuran işyerinde cinsiyet temelinde yıldırımaya maruz bırakıldığını öne sürmüştür. Başvuranın iddialarına göre hamile

53 TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2021.

54 İçişleri Bakanlığı, 2019 Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele 2019 Yıllık Raporu, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitapcik-Raporlar/2019_I%CC%87nsan_Ticaretiyle_Mu%CC%88cadele_Yillik_Raporu.pdf, E.T. 1/7/2022, s. 63.

55 Göç İdaresi Başkanlığı, İnsan Ticareti ile Mücadele", <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik>, E.T. 1/7/2022.

56 TİHEK, B. No: 2021/547, K. No: 2021/191.

kalmayışı ve süt izni kullanım talebiyle bir yıldırma süreci başlamış, iş akdinin yenilenmemesine ve işten çıkarılmasına kadar bu süreç devam etmiştir. Yapılan incelemede başvuran haklı görülerek cinsiyet temelinde iş yerinde yıldırma maruz bırakıldığı yönünde karar verilmiştir.⁵⁷

Kadın erkek eşitliği konusunda güncelliğini kaybetmeyen bir başka alan ebeveynlik iznidir. AİHM 2021 yılında verdiği bir kararda, ulusal makamlar tarafından kendilerine erkek olmalarından ötürü ebeveynlik izninin kullandırılmamasının cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiği iddiası taşıyan başvuruda çocukların yetiştirilmesinde kadın ve erkeğin ortak sorumluluklara sahip olduğunu ve davaya konu dönem için çocuğa sağlanacak bakım konusunda erkek ve kadının benzer durumda olduklarını belirterek ayrımcılık yasağının cinsiyet temelinde ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁵⁸

UÖM kapsamında gerçekleştirilecek ziyaretlerde de kişilerin cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı izlenmektedir. Kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı yerlere ziyaretler gerçekleştirilirken cinsiyete duyarlı uygulamaların olup olmadığı incelenmektedir. Ayrıca bu ziyaretlerde mevcut kural ve uygulamalar cinsiyet eşitliği çerçevesinde değerlendirilmektedir. Engelli, hamile, emziren ve çocuğuyla kalan kadınların durumuna özellikle dikkat edilmektedir. Ziyaretler sonrasında ayrımcılık yasağına aykırı bir durumun tespit edilmesi halinde, ayrımcı uygulamanın kaldırılması ve eşitliğin sağlanması yönünde ilgili kurum ve kuruluşlara tavsiyelerde bulunulmakta ve tavsiyelerin icrası izlenmektedir.

Alıkonulma merkezlerine ilişkin olarak 12/11/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan 4773 sayılı Cumhurbaşkanı Kararının 28. maddesiyle cinsiyete duyarlı infaz politikalarının geliştirilmesi bağlamında CGTİHY'nin 74. maddesinde önemli bir değişikliğe gidilmiş, çocuk hükümlüler ile sıfır-altı yaş grubunda çocuğu bulunan kadın hükümlülerin telefonla görüşme süresinin iki kat olarak uygulanacağı düzenlenmiştir.⁵⁹

2.2. Engellilik

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre; dünyada 1 milyarın üzerinde kişi, küresel nüfusun % 15'i, engellidir ve bu sayı hızlı bir biçimde artmaktadır.⁶⁰ Engellilerin % 82'si yoksulluk sınırının altında yaşamlarını idame ettirmektedir. Engelli kadınların fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma olasılığı, engeli bulunmayan kadınlara göre iki ila üç kat daha fazladır.⁶¹ Bu doğrultuda engelli kadınların uğradığı veya uğrayabileceği mevcut ve muhtemel kesişimsel ayrımcılık uygulamalarının önüne geçilmesi ve sonlandırılması gerekmektedir.

57 TİHEK, B. No:2021/329, K. No:2021/230.

58 AİHM, Gruba ve Diğerleri/Rusya, B. No: 66180/09; 66180/09, 30771/11, 50089/11 ve 22165/12, 6/7/2021.

59 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211112.pdf>, E.T. 1/7/2022.

60 WHO, "Disability and Health", <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>, E.T. 1/7/2022.

61 Uluslararası Af Örgütü, "Ayrımcılık", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/ayrimcilik>, E.T. 1/7/2022.

Engelli bireylerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından ötürü çoklu ayrımcılık ve hak ihlallerine toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha fazla maruz kaldığı bilinmektedir. Sunul(a)mayan kamu ve özel sektör hizmetleri, erişilemeyen alanlar ve ayrımcı dil ve söylem engelli bireyler için başlıca sorun alanlarıdır. Ayrıca engellileri muhtaç ve yardım edilmesi gereken kişiler olarak gören yaygın anlayış, sorun alanlarının bir diğerini oluşturmaktadır. Bu açıdan bütüncül bir yaklaşımla başta eğitim, istihdam ve ulaşım olmak üzere birçok alanda yapılan /yapılacak olan çalışmalar önem arz etmektedir.

Engellilerin engel durumlarının çeşitliliğine ve düzeyine bağlı olarak farklılaşan ihtiyaçları için gerekli tedbirlerin alınması ve düzenlemelerin yapılması engelliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelede olmazsa olmaz unsurlardandır. Bu kapsamda makul düzenleme ve erişilebilirlik ilkelerinin her aşamada gözetilmesi gerekmektedir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 3. maddesi ve 6701 sayılı Kanun'un 2. maddesi uyarınca makul düzenleme; engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirleri, erişilebilirlik ise 5378 sayılı Kanun'un 3. maddesi uyarınca binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını ifade etmektedir.

ASHB tarafından, engelli vatandaşlara yönelik olarak 2021 yılı içerisinde "2030 Engelsiz Vizyon Belgesi" hazırlanmış, 3/12/2021 Dünya Engelliler Günü'nde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından ilan edilmiştir. Belge, 2030 yılına kadar geliştirilecek politikalara ve sunulacak hizmetlere yön vermesi amacıyla; "İçermeci ve Erişilebilir Toplum", "Hakların Korunması ve Adalet", "Sağlık ve İyilik Hali", "Kapsayıcı Eğitim", "Ekonomik Güvence", "Bağımsız Yaşam", "Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar" ve "Uygulama ve İzleme" olarak 8 başlık altındaki 31 hedef ve 107 eylem alanından oluşmaktadır. Engelsiz Vizyon Belgesi'nin amaç ve hedeflerinin üçer yıllık eylem planları ile hayata geçirilmesi tasarlanmıştır. İlk üç yıla ilişkin yayımlanacak Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nın hazırlık çalışmaları kapsamında 2021 yılı içerisinde; Erişilebilirlik, Ulaşım, Kapsayıcı Eğitim, Hak Temelli Yaklaşım, Bağımsız Yaşam, Hakların Korunması ve Adalet, Siyasal Yaşama Katılımın Güçlendirilmesi olmak üzere 6 başlıkta hazırlık çalışmaları gerçekleştirilmiştir.⁶² 2030 Engelsiz Vizyon'un yerel düzeye aktarılmasını sağlamak ve engelliliği kapsayıcı politikalar konusunda ortak anlayışı güçlendirmek amaçlarıyla çevrim içi ortamda 13/7/2021 tarihinde Belediyecilikte Engelsiz Vizyon Seminerleri gerçekleştirilmiştir.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden elde edilen bilgilere göre Türkiye nüfusu 31/12/2021 tarihi itibarıyla 84 milyon 680 bin 273'dür. Erkek nüfus 42 milyon 428 bin 101 iken, kadın nüfus 42 milyon 252 bin 172'dir. Buna göre toplam nüfusun % 50,1'ini erkekler, %49,9'unu ise kadınlar oluşturmaktadır.⁶³ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni-Aralık 2021'e göre; Bakanlık bünyesinde kamu kurum ve kuruluşlarındaki engelli sağlık kurulu raporlarını esas alarak oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643'ü erkek,

62 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

63 TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021.

1.097.307'si kadın olmak üzere toplam 2.511.950'dir. Ağır engeli olan kişi sayısı 775.012'dir.⁶⁴ Ancak söz konusu verilerin uzun zamandır güncellenmediği görülmekte olup ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren güncel rakamlar, engelli bireylere yönelik gerçekleştirilecek politikalar açısından önem arz etmektedir. Kuşkusuz konuya ilişkin sayıların güncellenmesi ve kesişimsel ayrımcılığa uğraması muhtemel engelli kız çocukları ve engelli göçmenler gibi kesimlere ilişkin ayrıca bilgi elde edilmesi yararlı olacaktır. Nitekim Engelli Hakları Komitesi de 2019 yılında yayınladığı Türkiye'ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu'nda "*Komite ayrıca, engelli bireylerin durumu ve haklarından yararlanma konusunda karşılaştığı engelleri tanımlayan ve yaş, cinsiyet, coğrafi konum ve diğer kriterlere göre ayrıştırılmış veri olmamasından endişe duymaktadır.*" değerlendirmesinde bulunarak aynı soruna dikkat çekmiştir.⁶⁵

Ülkemizde engellilere yönelik sağlanan hizmetlerden biri bakım hizmetleridir. Evde bakım hizmeti; hekimlerin önerileri doğrultusunda hasta kişilere, aileleri ile yaşadıkları ortamda, sağlık ekibi tarafından rehabilitasyon, fizyoterapi, psikolojik tedavi de dahil tıbbi ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde sağlık ve bakım ile takip hizmetlerinin sunulmasını ifade etmektedir.⁶⁶ Diğer bakım hizmetleri ise ASHB'ye bağlı kurumlarda gerçekleştirilmektedir. ASHB verilerine göre; 31/12/2021 tarihi itibarıyla 104'ü kamu, 294'ü özel sektöre ait olmak üzere toplam 398 yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezinde toplam 37.820 engelli bireye bakım hizmeti verilmiştir. 2828 sayılı Kanun'un ek 7. maddesi uyarınca sunulan evde bakım yardımından faydalanan engelli birey sayısı ise 31/12/2021 tarihi itibarıyla 535.700'dür.⁶⁷ Bu kapsamda evde bakım ve kurumsal bakım hizmetleri engelli bireylerin bedensel ve ruhsal sağlık bütünlükleri açısından oldukça önemlidir. TİHEK, UÖM görevi kapsamında söz konusu bakım ve rehabilitasyon merkezlerine ziyaretler düzenleyerek bu mekanların insan onuruna, kötü muamele yasağına, makul düzenleme ve erişilebilirlik ilkelerine dolayısıyla ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkelerine uygun olup olmadığını yerinde incelemekte ve raporlanmaktadır.

Mevcut veriler ışığında 2021 yılında ülkemizdeki engelli bireyler için problem teşkil eden alanlardan biri, insan haklarının gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez ve insanlık onurunun ayrılmaz bir parçası olan çalışma hakkı ve bununla bağlantılı olarak istihdam konusudur. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin (EHİS) 27. maddesi engellilerin çalışma hayatlarına ilişkin detaylı bir düzenleme öngörmüştür. Maddede taraf devletlerin engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul ettiği, bu hakkın engellilerin; açık, bütünlendirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında, serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerdiği ifade edilmiştir.

4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesi uyarınca; "*İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.*" Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (İŞKUR)

64 ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Aralık 2021).

65 BM Engelli Hakları Komitesi, Türkiye'ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu, 2019, s.14, para. 62.

66 Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik, m. 4.

67 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

verilerine göre; engelli çalıştırmakla yükümlü işyeri sayısı ile kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasında işçi olarak istihdam edilen bireylerin yıllara göre dağılımları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.⁶⁸

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2021(Aralık)	1.440	18.695	20.135
2020	1.167	15.266	16.433
2019	1.320	18.029	19.349
2018	1.352	17.826	19.178
2017	782	19.957	20.739

Tablo 4: Engelli Çalıştırmakla Yükümlü İşyeri Sayısı

Engelli bireyleri çalıştırmakla yükümlü işyeri sayısı 2019 yılı itibariyle kamuda 1.320, özel sektörde 18.029 iken 2021 yılı Aralık ayı itibariyle bu sayı kamuda 1.440'a, özel sektörde ise 18.695'e yükselmiştir.

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2021 (Aralık)	20.792	115.662	136.454
2020	17.011	95.617	112.628
2019	16.664	126.238	142.902
2018	16.157	107.373	123.530
2017	7.801	117.687	125.488

Tablo 5: Engelli Çalıştırmakla Yükümlü İşyerlerinde Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Birey Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	50+işyerinde çalışan	50-ışyerinde çalışan	Toplam	50+işyerinde çalışan	50-ışyerinde çalışan	Toplam
	KAMU			ÖZEL		
2021(Aralık)	20.269	1.086	21.355	103.426	7.357	110.783
2020	15.375	991	16.366	85.617	6.062	91.679
2019	15.928	1.037	16.965	101.377	8.328	109.705
2018	14.453	1.033	15.486	97.893	8.916	106.809
2017	(Veri yok)	(Veri yok)	10.323	(Veri yok)	(Veri yok)	102.751

Tablo 6: Çalışan Engelli Birey Sayısı

⁶⁸ Tablo 4'ten Tablo 9'a kadarki tüm tablolar ile Grafik 8'de yer alan veriler ASHB, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Ocak 2022 İstatistik Bülteni'nden temin edilmiştir.

Engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli birey sayısı; 2021 yılı Aralık ayı itibarıyla kamuda 20.792, özel sektörde ise 115.662 olarak hesaplanmıştır. Bu işyerlerinde çalışan engelli sayısı ise kamuda 213.355, özel sektörde ise 110.783'dir. Bununla birlikte yalnızca engelli kotasına uygun sayıda kişinin çalıştırılması engellilerin istihdamının istenen seviyeye ulaşması için elbette yeterli değildir.

İstihdamda engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin önlenmesi amacıyla İş Kanunu uyarınca engelli istihdam etme yükümlülüğünü yerine getirmeyen özel sektör işverenleri için cezai yaptırım uygulanması söz konusudur. Engelli personel çalıştırma yükümlülüğü bulunmasına rağmen bu yükümlülüğü yerine getirmeyen işverene 4857 sayılı İş Kanunu'nun 101. maddesi gereğince çalıştırmadığı her personel için her ay idari para cezası uygulanmaktadır. Bu miktar yeniden değerlendirilince neticesinde 2021 yılı için 4.345 olarak uygulanmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı'nca 2021 yılı içerisinde eşitlik ilkesi de dâhil olmak üzere iş sağlığı ve güvenliği yönünden 13.042 programlı, 2.623 program dışı teftiş olmak üzere toplamda 15.666 teftiş gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen teftişler neticesinde 216 işyerinde işin durdurulması, 2.831 işyerinde ise toplamda 63.890.340 TL idari para cezası uygulanması önerilmiştir.⁶⁹

Halen söz konusu ihlaller dolayısıyla tahsil edilen idari para cezaları, 9/1/2014 tarihli ve 28877 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Tahsil Edilen İdari Para Cezalarını Kullanmaya Yetkili Komisyona Dair Yönetmelik uyarınca engellilerin kendi işini kurmaları, iş bulmalarını sağlayacak destek teknolojileri ile işe yerleştirilmeleri, işe ve işyerine uyumlarının sağlanması ve bu gibi amaçlara yönelik projeler için kullanılmaktadır. Bu sebeplerle mezkûr yaptırımların etkin biçimde uygulanması oldukça önemlidir.

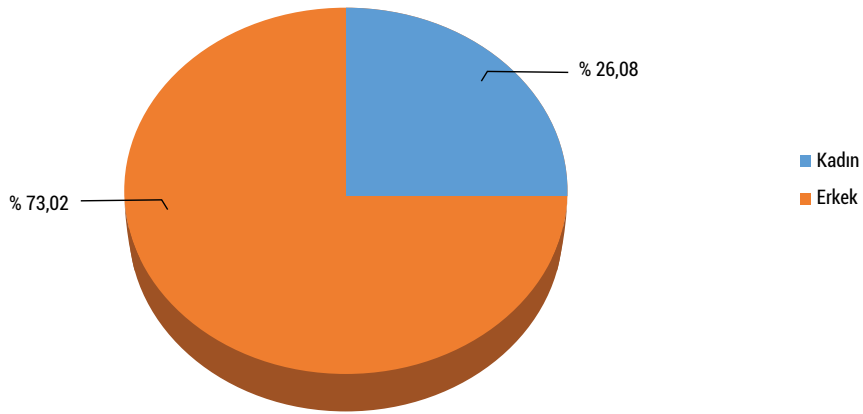
Yurt içinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre; işverenler, işyerlerini engellilerin çalışmalarını kolaylaştıracak ve işin engelli çalışana uygunluğunu sağlayacak biçimde hazırlamak, sağlıkları için gerekli tedbirleri almak, mesleklerinde veya mesleklerine yakın işlerde çalıştırmak, işleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek, çalışmalarını için gerekli araç ve gereçleri sağlamak zorundadırlar. "Engellilerin çalıştırılmayacakları işler" başlıklı 19. maddede ise engellilerin sağlık kurulu raporunda çalıştırılmayacakları belirtilen işlerde çalıştırılmayacakları düzenlenmiştir.

Engelli memur istihdamı ise 1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı KHK ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yapılan değişiklikle uygulamaya girmiş; kamu kurum ve kuruluşlarının çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli memur çalıştırma yükümlülüğü getirilmiştir.

69 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın E-54723196-000-99561 sayılı resmi yazısı.

Yıllar	Engelli Memur Sayısı
2021	62.356
2020	57.408
2019	55.196
2018	51.814
2017	49.873

Tablo 7: Kamu Kurumlarında Engelli Kotasında İstihdam Edilen Memurların Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 6: Engelli Memurların Cinsiyete Göre Dağılımı

2019 yılında toplam 55.196 engelli memur istihdam edilirken, 2021 yılında bu sayı 62.356'ya ulaşmıştır. Engelli memurların cinsiyete göre dağılımında erkeklerin % 73,02'lik oranla kadınlardan yaklaşık 3 kat fazla oranda istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Engelli memurların eğitim durumlarına göre dağılımları incelendiğinde; çalışan engelli memurların % 35'i lisans mezunu, % 31'i ortaöğretim mezunu, % 20'si ön lisans mezunu, % 12'si ilköğretim mezunu olup % 2,5'inin yüksek lisans ve doktora mezunu olduğu görülmektedir.⁷⁰ Söz konusu istatistikler, engelli kadınların istihdamda engelli erkeklere nazaran daha dezavantajlı konumda bulduklarını göstermektedir.

Engelli kotasında istihdam edilen memurların hizmet sınıflarına göre dağılımı Tablo 8'de yer almaktadır.

Unvan	%
Hizmetli	29,8
Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni	17,32

70 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

Memur	14,77
Öğretmen	9,65
Bilgisayar İşletmeni	4,27
Hemşire	2,72
Mühendis	1,95
Sağlık Memuru	1,86
Tekniker	1,61
Teknisyen	1,36
Sağlık Teknikeri	1,16
İmam-Hatip	1,13
Uzman Tabip	1,02
Ebe	0,88
Şef	0,86
Gelir Uzmanı	0,77
Teknisyen Yardımcısı	0,69
Müezzin-Kayyım	0,64

Tablo 8: Engelli Kotası Kapsamında İstihdam Edilen Memurların Hizmet Sınıflarına Göre Dağılımı

Engelli memurlar, 290 çeşit unvanda görev yapmaktadır. Yukarıdaki tabloda yüzdelik olarak ilk 18 sırada yer alan unvanların dağılımı verilmiştir. İlgili tablo incelendiğinde engellilerin daha ziyade hizmetli kadrosunda istihdam edildikleri görülmektedir. Esasen bu sorun yalnızca engellilerin değil aynı zamanda diğer dezavantajlı grupların da karşılaştığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli bireylerin yönetim kademesinde görev alabilmesi için öncelikle engellilerin iş gücüne katılım oranlarının artırılması gerekmektedir. Ayrıca özellikle engellilere yönelik önyargı ve dışlayıcı tavırdan vazgeçilerek ve kişilerin bireysel nitelik ve donanımları göz önünde bulundurularak engellilerin daha nitelikli işlerde istihdam edilmesinin önü açılmalıdır.

İHEP'te Faaliyet 8.4.a altında engellilerin üst kademe kamu yöneticilikleri ile mesleklerine uygun kamu görevlerinde istihdamının teşvik edileceği öngörülmüştür. Mezkûr hedef ve faaliyetlere uygun olarak 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun hâkim ve savcı adaylığına atanabilmek için aranan şartların sıralandığı 8. maddesinin (g) bendinde yer alan "alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli" bulunmamak şartı, 24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı Kanun'un 16. maddesiyle kaldırılarak bu konuda olumlu bir adım atılmıştır. Aynı bentte yer alan "Hakimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği bulunmamak" ibaresi ise korunmuştur. İstihdam ve serbest meslek alanlarında zorunlu mesleki gerekliliklerin varlığı hâlinde amaca uygun ve orantılı olan farklı muamele,

6701 sayılı Kanun uyarınca ayrımcılık yasağını ihlal etmemektedir. Bu kapsamda olmadıkça ve mesleklerin gerekliliklerine aykırı düşmedikçe engellilere yönelik olarak mevzuatta öngörülen istihdamda sınırlama ve yasakların kaldırılması gerekmektedir.

Engelli memurların istihdam ve çalışma koşullarına ilişkin kolaylaştırıcı bazı düzenlemeler de yine mevzuatla tanınmıştır. Buna göre; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 72. maddesi "*İlgili mevzuatı uyarınca verilecek rapora göre kendisi, eşi veya birinci derece kan hısımlığı bulunan bakmakla yükümlü olduğu aile fertleri engelli olan memurların engellilik durumundan kaynaklanan yer değiştirme taleplerinin karşılanması için düzenlemeler yapılır.*" hükmünü haiz olup bu çerçevede Devlet Memurlarının Yer Değiştirme Suretiyle Atanmalarına İlişkin Yönetmelik'in "Engellilik Durumuna Bağlı Yer Değişikliği" başlıklı Ek 3. maddesinde "*İlgili mevzuatına göre alınan sağlık kurulu raporunda en az yüzde kırk oranında engelli olduğu belirtilen memurlar ile ağır engelli raporlu eşi veya bakmakla yükümlü olduğu birinci derece kan hısımları bulunan memurlar engellilik durumundan kaynaklanan gerekçelere dayalı olarak yer değiştirme talebinde bulunabilir. Bu kapsamdaki talepler bu Yönetmelikte yer alan kısıtlayıcı hükümlere tabi olmaksızın kurumların kadro imkânları ve teşkilat yapıları dikkate alınarak karşılanır ve bu haktan bir defadan fazla yararlanılamaz. Memurun kendisinin veya birlikte yaşadığı eşi ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarının engellilik durumunun tedavisi sebebiyle yer değişikliğini talep etmesi halinde, yer değiştirme suretiyle atama yapılacak yerin, memurun ve bu fıkra kapsamındaki yakınlarının engellilik durumuna uygun olması esastır.*" ifadeleriyle engelli memurlar ile engelli yakınları bulunanların durumu özel olarak hükme bağlanmış ve yer değiştirme taleplerinde kolaylık sağlanacağı düzenlenmiştir. Engelli çalışanlara erken emekli olma imkânı sunulması da bu kapsamdaki bir diğer çalışmadır.

Engelli çalışan istihdamında dikkat edilmesi gerekli hususlardan biri de engellilerin uygun koşullarda sınavlara girmesidir. Bu doğrultuda merkezi olarak yapılacak Engelli Kamu Personel Seçme Sınavına (EKPS), kuraya, yerleştirme işlemlerine, engelli memur istihdamının takip ve denetimine, istatistiki bilgilerin temini ve engelli memur istihdamı ile ilgili diğer hususlara ilişkin esas ve usulleri belirlemek amacıyla 657 sayılı Kanun'un 53. maddesine dayanılarak 2014 yılında Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır. Mezkur Yönetmelik'te engelli kotası için açılacak kadroların engellilerin eğitimlerine uygun olması, engellilerin çalışma ortamının engelliye uygun duruma getirilmesi ve engellilerin engelliliklerini artırıcı işlerde çalıştırılmaması konularında hükümler bulunmaktadır. EKPS sonuçları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından İŞKUR aracılığıyla yapılan engelli işçi alımlarında da kullanılmaktadır.⁷¹ EKPS'de sınavların gerçekleştirileceği binaların yapısının, konumlarının, sınavların içeriğinin ve sınav için yayınlanan tüm bilgilendirici ilanların bütün engel gruplarındaki adaylar için anlaşılabilir ve erişilebilir olduğundan emin olunmalıdır.

Engelli gruplar arasında zihinsel ve ruhsal engelliler de bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kişilerin zaman zaman engellilere yönelik olumlu uygulamalardan faydalanmadığı görülmektedir. İstihdamda ise bu durumun aşılabilmesi amacıyla "korunmalı işyerleri" oluşturulmuştur. Korunmalı işyerleri, işgücü piyasasında çalışma imkânı kısıtlı olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylere istihdam ortamları oluşturulması amacıyla teknik ve mali yönden desteklenen işyerleridir. 2021 yılı içerisinde 2 tanesi yeni açılan ve toplam sayıları 12 olan korunmalı işyerleri; sanayi ve hizmetler sektöründe faaliyette bulunmakta olup, Manisa, Konya,

71 Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik, m.5/2.

Gaziantep, Sakarya, Tekirdağ ve Malatya illerinde kurulmuştur. Bu işyerlerinde çalışan engelli sayısı 8-10 arasında değişmektedir. Toplam çalışan engelli sayısı ise 110'dur.⁷² Bu işyerlerinin başta büyükşehirler olmak üzere ülke sathında yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Eğitim ve öğretim hakkı, engelli bireyler açısından üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu başlığını oluşturmaktadır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan *"eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz."* ilkesi göz önünde bulundurulduğunda engelli bireyler için eğitimde fırsat eşitliği ilkesi, her aşamada temel yol gösterici olmalıdır. Eğitim hizmetlerinden yararlanmak, eğitim hakkı açısından temel bir unsur olsa da eğitim hakkını yalnızca eğitim kurumlarına kayıt sayılarını esas alarak değerlendirmek sağlıklı bir yöntem değildir. Engelliler açısından sunulan eğitimin niteliği, eğitim süreç ve ortamlarında önyargılardan uzaklaşarak kendilerine saygı gösterilmesi, eğitim öğretim görülen mekânların fiziksel koşulları, erişilebilirlik şartları, makul düzenleme taleplerinin yerine getiriliyor olup olmadığı gibi pek çok husus birlikte değerlendirilmelidir. Engellilerin toplumsal ve ekonomik yaşama daha fazla katılabilmesi, sunulan kamusal ve özel eğitim hizmetlerinden saydığımız unsurlarla birlikte yeterince yararlanması ile gerçekleşecektir.

Günümüzde MEB tarafından özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli bireylere yönelik destek eğitim faaliyetlerinin ücretlerinin karşılanması, eğitim müfredatlarında "Engelli Hizmetleri" ve "Engelli Bakımı" gibi seçmeli meslek derslerine yer verilmesi gibi yapılan iyileştirme çalışmalarına rağmen engellilerin büyük bir çoğunluğu eğitim hizmetlerinden yeterince ve istenen seviyede yararlanamamaktadır. Global ve ulusal boyutta var olan ekonomik sorunlar, engelli bireylere karşı sahip olunan önyargılar ve sunulan eğitim hizmetlerinin istenen kalite ve erişilebilirlikte olmaması, engelliler açısından şartları daha da zorlaştırmakta, sosyal ve kültürel alanlardan engellilerin uzaklaşması sonucunu doğurmaktadır.

Bu sorunların çözümü noktasında MEB tarafından okul öncesinden ortaöğretimin son sınıfına kadar tüm seviyelere yönelik "Sınıf Rehberlik Programı" oluşturulmuştur. 2021 yılında orta ve ağır düzeyde zihinsel engeli ve otizmi olan öğrencilere yönelik 29, okul öncesi ve erken çocukluk dönemindeki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere 2, görmeyen/az gören öğrencilere yönelik 3 adet öğretim programı hazırlanmıştır. Bu öğretim programları doğrultusunda toplam 88 adet eğitim aracı hazırlanarak 2021 yılı da dâhil olmak üzere her yıl ücretsiz olarak öğrencilere ulaştırılmaktadır. Yine özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için 7 engel grubuna yönelik destek eğitim programları hazırlanmıştır. Bunların yanında orta ve ağır düzeyde zihinsel engeli otizmi olan öğrenciler için 8 adet iş ve beceri uygulamaları programı, hafif düzeyde zihinsel engeli ve otizmi olan öğrencilere yönelik olarak 7 adet özel meslek okulu akademik dersleri öğretim programları hazırlanma çalışmaları 2021 yılında devam etmiştir.

72 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, felsefe, matematik, fizik, kimya, biyoloji ve İngilizce derslerinin tüm konuları TRT Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Lise kanalında hafta içi yıllık plana uygun olarak yayınlanmış ve yayınlanan videoların işitme engelliler için işaret dili ile anlatımı yapılmıştır.⁷³ Türk İşaret Dili Kitabı 1, 2 ve 3 etkileşimli hale getirilerek EBA üzerinden yayınlanmış, "Türk İşaret Dili Web Portal" içeriklerinin zenginleştirilmesine 2021 yılında devam edilmiştir. "Dijital Türk İşaret Dili Sözlüğü" hazırlanmış 5.040 kelimenin işaret dili videoları erişime açılmıştır. İşitme yetersizliği olan öğrenciler için 5 kitaptan oluşan "İşitme Engelli Öğrenciler İçin Okuma Yazma Öğreniyorum" seti tamamlanmış, dijital olarak yayınlanmıştır. Görme engelli öğrencilerin istediği kaynağı sesli hale çeviren ve not almalarına olanak sağlayan 400 adet "Orbit Reader Braille Okuma ve Not Alma" cihazının dağıtımına 2021 yılında devam edilmiştir. Görme engelli öğrencilere betimleme yapan 170 ders içeriği hazırlanarak EBA platformundan yayınlanmıştır. Otizmi olan öğrencilere eğitim veren 600 öğretmene yönelik özel eğitimde yoğunlaştırılmış davranış değiştirme eğitimi verilmiştir.⁷⁴ Ancak özel eğitim öğrencileri için gerekli fiziksel ve teknolojik donanım ile kolaylaştırıcı kişilerin yetiştirilmesindeki kısıtlar eğitimin niteliğini olumsuz etkilemektedir.⁷⁵ Dolayısıyla bu kısıtların kaldırılması için gerekli çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir.

Engelli çocukların eğitime devam edebilmeleri amacıyla gerekli koşulların oluşturulması oldukça önemlidir. Bu kapsamda MEB tarafından özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitime erişimlerinin artırılması amacıyla; özel eğitim okullarına ve özel eğitim sınıflarına devam eden öğrencilere ücretsiz taşıma, ücretsiz öğle yemeği hizmeti sunulması olumlu uygulama örneklerinden biridir. ASHB ve MEB iş birliğiyle, engelli öğrencilere yönelik hayata geçirilen taşınmalı eğitim kapsamında, 2020-2021 eğitim öğretim yılında 365 milyon 486 bin 421 TL kaynak kullanıldığı açıklanmıştır.⁷⁶ Ayrıca görme, bedensel ve işitme yetersizliği olan öğrenciler için Türkiye'nin farklı illerinde pansiyonlu özel eğitim okulları açılmıştır. Bu okullarda öğrenciler ücretsiz olarak eğitimlerini sürdürebilmektedir. Diğer yandan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerince engelli bireylere verilen destek eğitimleri karşılığında Bakanlıkça kurumlara ödeme yapılmakta, engelli birey veya onların veli/vasilerince herhangi bir ödeme yapılmadan bu kurumlardan destek eğitim almaları sağlanmaktadır. Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle örgün eğitim kurumlarından yararlanamayan öğrencilere ise evde eğitim hizmeti sunulmaktadır.⁷⁷

Fiziksel veya zihinsel engeli olan öğrenciler için okulların daha erişilebilir olması amacıyla yeni okul binalarının belirlenen erişilebilirlik kriterlerine bağlı kalınarak inşa edilmesine gayret gösterilmekte, var olan okul binalarında ise asansör, rampa ve hissedilebilir yüzey gibi uygulamalar yapılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca özel eğitim meslek okullarındaki meslek edinme atölyelerinin, özel eğitim uygulama okullarındaki uygulama evlerinin, özel eğitim sınıflarının ve eğitimlerini kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla sürdüren öğrencilerin eğitim gördükleri okullarda bulunan destek eğitim odalarının standartları belirlenerek Türkiye genelinde standart eğitim ortamları yapılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte pek çok eski okulun

73 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

74 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

75 Tohum Otizm Vakfı'nın 3/3/2022 tarihli ve 6876 sayılı yazısı. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi ve çözüm önerileri için Bkz. TİHEK, Otizimli Çocukların Eğitim Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı Raporu, https://www.tihe.gov.tr/upload/file_editor/2020/04/1585822889.pdf, E.T. 1/7/2022.

76 Anadolu Ajansı, "Eğitim", <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/engelli-122-bin-ogrencinin-2020-2021-doneminde-egitime-erisimi-saglandi/2506119>, E.T.1/7/2022.

77 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

rampa ve asansör gibi imkânlardan yoksun olduğu, bu kapsamda engelli çocukların erişilebilirliğine uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konudaki yükümlülük yalnızca eğitim-öğretim kurumlarının erişilebilir olmasını değil toplumsal yaşamın sürdüğü tüm alanların bu anlayış doğrultusunda şekillendirilmesini gerektirmektedir.

5378 sayılı Kanun'un "*Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde engellilerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilir.*" hükmünü amir geçici 2. maddesine rağmen eski yapıların, yolların, alanların engellilerin erişimine uygun biçimde yeniden düzenlenmesinin tamamlanmadığı görülmektedir. Buna ek olarak yapılan bazı rampa vb. yapıların ise TS 9111 Erişilebilirlik Standartlarına (*Engelliler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler için Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklere*) uygun olmadığı, bu alandaki sorunların halen devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı hususlara yükseköğretim kurumlarında da dikkat edilmesi gerekmektedir. Eğitim öğretim kurumlarının yapısının aynı zamanda makul düzenleme talepleri karşısında da uygun biçimde revize edilmeleri gerekmektedir.

Nitekim bu konuda AİHM'in *Enver Şahin v. Türkiye* kararı oldukça önem arz etmektedir. Üniversite birinci sınıfı okurken trafik kazası sonrasında belden aşağısı felç kalan başvuran, eğitimine devam edebilmek için fakülteden üniversite yerleşkesinde gerekli düzenlemelerin yapılması talebinde bulunmuştur. Rektörlük, bütçe ve zaman kısıtlamalarını gerekçe göstererek başvuranın talep ettiği düzenlemelerin kısa süre içinde mümkün olmadığını, başvurana üniversite sınırları içinde yardımcı olacak birini tahsis etmeyi önermiştir. AİHM, başvuranın eğitim hakkını diğer öğrencilerle eşit düzeyde kullanması için hükümetin ve üniversite yetkililerinin gerekli özenle eyleme geçtiklerini ortaya koymadığına, dolayısıyla çatışan çıkarlar arasında adil bir denge kurulmadığı gerekçesiyle eğitim hakkıyla bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁷⁸

Engelli öğrencilerin yükseköğrenim dâhil eğitimin her seviyesine eşit katılımları esastır. Bu çerçevede 14/8/2010 tarihli ve 27672 sayılı Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği uyarınca yükseköğrenim gören engelli öğrencilerin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için gerekli akademik ortamın hazırlanmasını ve eğitim-öğretim süreçlerine tam katılımlarını sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almak ve düzenlemeler yapmak üzere, YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ile yükseköğretim kurumları bünyesinde engelli öğrenci birimleri oluşturulmuştur.

Yine yükseköğrenim programlarına kayıt yaptırma veya kayıt yenileme sırasında % 40 ve üzerinde engelli olan öğrencilerin ödemesi gereken öğrenim ücreti tutarlarından; program süresi ve kayıtlı olunan program sayısı sınırlaması olmaksızın engellilik oranı kadar indirim yapılmaktadır. Birinci öğretim ve açık öğretim programlarına devam eden veya yeni kayıt yaptıran öğrencilerden, program süresi ve kayıtlı

78 AİHM, *Enver Şahin v. Türkiye*, B. No: 23065/12, 30/1/2018.

bulunan program sayısı sınırlaması olmaksızın öğrenci katkı payı alınmamakta, yeni kayıt olduğunda engelli olduğuna dair raporu ibraz edemeyen öğrencilere ilgili belgeyi ibraz ettiği tarihte bu eğitim-öğretim yılına ait ödemiş oldukları tutarlar iade edilmektedir.⁷⁹

Yükseköğrenime ilişkin verilere bakıldığında 2020-2021 eğitim öğretim yılında; 4.191.572 erkek, 4.049.425 kız olmak üzere toplamda 8.240.997 öğrencinin eğitim hayatına devam ettiği, bunlardan engelli öğrenci sayısının 54.234 olduğu görülmektedir.⁸⁰ Sağlık kurulu raporu ile % 40 ve üzerinde engeli olduğu tespit edilen öğrencilerin sayısı ise 2021 yılı Aralık ayı sonu itibarıyla 2.108'dir.⁸¹

Engelli üniversite öğrencilerine yönelik olarak YÖK tarafından yurt dışında gölge eğitici olarak bilinen kişileri akademik ortamda yetiştirmek üzere belli üniversitelerde (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Kocaeli Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi ve Avrupa Meslek Yüksekokulu) "*Engelliler için Destek Önlisans Programı*" açılmış, 2021 yılında programın ismi "*Engelliler için Gölge Öğreticilik*" olarak değiştirilmiştir. 2021 yılında "*Özel Eğitim*", YÖK 100/2000 Doktora Bursu kapsamında öncelikli alanlar kapsamına alınmış ve başvurusu kabul edilen 17 öğrenciye burs imkânı sağlanmıştır.⁸²

Ayrıca 2021 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından sosyal devlet anlayışı gereği % 40 üzerinde vücut fonksiyon kaybı olan öğrencilere değerlendirme işlemi yapılmadan öncelikli olarak burs verilmiş, hayatını çalışarak kazanamayacak derecede engeli olan borçluların kredi borçları da silinmiştir.⁸³ Bu da engelli öğrencilerin yükseköğrenime katılımlarının kolaylaştırılması açısından olumlu bir uygulama olarak değerlendirilebilecektir.

Gerek Gençlik ve Spor Bakanlığı yurtlarının gerekse de özel işletmelere ait yurtların engellilerin erişimine uygun biçimde yapılması, tadil edilmesi, belirli kontenjan ayrılması ve özel imkânlar oluşturulması gerekmektedir. 15/2/2022 tarihi itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığı yurtlarında barınan öğrencilerden sağlık kurulu raporu ile % 40 ve üzeri engelli olduğu tespit edilen 2.261 öğrenci bulunmakta olup bunların 1.122'si erkek, 1.139'u ise kızdır.⁸⁴ 2021 yılında 31449 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Gençlik ve Spor Bakanlığı Yurt Hizmetleri Yönetmeliği'nin 6. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca; sağlık kurulu raporu ile % 40 ve üzerinde engelli olduğu tespit edilen öğrencilerin öğrenim gördüğü yükseköğretim kurumu veya programı, ailesinin ikamet ettiği il veya ilçe sınırları içerisinde bulunsa dahi yurt hizmetlerinden faydalanabilmeleri mümkündür. Yönetmeliğin 9. maddesinde ise % 40 ve üzerinde engel durumu olanların bu durumu belgelendirmeleri halinde yurt başvurularında öncelikli olarak değerlendirileceği hüküm altına alınmıştır.

79 2021-2022 eğitim öğretim yılına ait ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararı için Bkz. <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/cumhurbaskani-kararlari/2020-2021-egitim-ogretim-yilinda-yuksekokretim-kurumlarında-cari-hizmet-maliyetlerine-ogrenci-2>, E.T. 1/7/2022.

80 YÖK'ün 2/3/2022 tarihli ve E-82444403-299-15115 sayılı resmi yazısı.

81 Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 22/2/2022 tarihli ve E-24277485-040.05-1936284 sayılı resmi yazısı.

82 YÖK'ün 2/3/2022 tarihli ve E-82444403-299-15115 sayılı resmi yazısı.

83 Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 228.

84 Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 22/2/2022 tarihli ve E-24277485-040.05-1936284 sayılı resmi yazısı.

Ayrıca İHEP'te Faaliyet 8.4.g altında yer alan "Engellilik derecesi belli düzeydeki öğrenciler Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda ücretsiz barındırılacaktır." hükmü doğrultusunda % 40 ve üzerinde engeli bulunan öğrencilerden ebeveynlerinin toplam aylık geliri brüt asgari ücret ve altında olanlar, 2021 yılında Bakanlık tarafından işletilen yurtlarda ücretsiz olarak barındırılmıştır.

Bunlara ek olarak 18/5/2021 tarihli Resmî Gazete ile Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 5 ve 25. maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Söz konusu değişiklikle konservatuvar programları ile güzel sanatlar fakültelerinin yalnızca özel yetenek sınavı ile öğrenci kabul eden programlarının enstitülerindeki ana sanat ve anabilim dallarındaki öğretim dili Türkçe olan programlarına başvurularda devlet hastanesi veya devlet üniversitesi hastanesinden alınmış sağlık raporu ile belgelenmesi şartıyla; düzeltilmemiş engeli en az % 70 veya düzeltilmiş engeli en az % 40 ve üzeri olan işitme engelli adaylarda, engel düzeyi % 50 ve üzeri olmak üzere zihin yetersizliği bulunan engelli adaylarda, engel düzeyi % 40 ve üzeri "yaygın gelişimsel bozukluk" (Otizm spektrum bozukluğu/çocukluk otizmi/atipik otizm, Rett Sendromu, Asperger Sendromu) tanısı bulunan engelli adaylarda başvuru yapabilmeleri için yabancı dil puanının aranmayacağı, bu adayların yabancı dil puanı olarak üniversite tarafından aranan yabancı dil taban puanı şartını sağlamış sayılacağı ifade edilmiştir.

Eğitim öğretim hizmetlerinde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da ders kitaplarında ve hizmetin sunumunda engelli bireyler için ayrımcılık, önyargı ve kalıpyargı içeren ifadelerden kaçınılmasıdır. Aynı zamanda okullar dâhil devlet dairelerinde ve kültürel etkinliklerde Türkçe işaret dilinin kullanımı teşvik edilmeli ve yaygınlaştırmak için tedbirler alınmalıdır.⁸⁵

Hiç şüphesiz eğitim ve öğretim faaliyetlerinde engelli bireylerin özel durumlarını dikkate alarak ihtiyaç duyacakları bilgi, beceri, anlayış ve sağlıklı bir kişilik yapısı elde etmelerine yardım eden sistemi tasarlamak, kullanılacak eğitim materyallerini hazırlamak, hazırlanan sistemin etkili ve verimli sonuçlar doğurmasını sağlayarak bu durumu ülke geneline yaymak ciddi bir ekonomik yükü de göze almak anlamına gelmektedir. Bu kapsamda eğitim faaliyetlerine ayrılan bütçe ve harcanan rakamlar yaşanan veya yaşanacak gelişmeleri veyahut mevcut eksiklikleri değerlendirmek için önemli veriler sağlayacaktır.

2021 yılında ülkemizde MEB için 146.920.234.000 TL; YÖK, Yükseköğretim Kalite Kurulu ve üniversiteler için 45.395.788.000 TL, ÖSYM için 643.549.000 TL, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü (KYGM) için 19.033.585.000 TL olmak üzere toplam 211.993.156.000 TL eğitim bütçesi ayrılmıştır. MEB bütçesi içinde engelli çocukların özel eğitim ve rehabilitasyonunun desteklenmesine ilişkin hizmet alımları için 4.806.000.000 TL, özel okullarda öğrenim gören öğrencilere eğitim ve öğretim desteği için 146.000 TL ödenek tahsis edilmiştir. Ayrıca 2021 yılında; özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin taşınmalı eğitim yoluyla eğitime erişebilmesi için 954.000.000 TL kaynak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan MEB'e aktarılmıştır.⁸⁶ Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "2021 Yılı Bütçesi Vatandaşın Bilgi Rehberi" başlıklı çalışmada, 411 bin engelli vatandaşın faydalanacağı eğitim programları için 2021 yılı

85 BM Engelli Hakları Komitesi, 2019, s. 14, para. 44.

86 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

bütçesinden yaklaşık 4.800.000.000 TL kaynak aktarıldığı ifade edilmiştir.⁸⁷ 2020 yılında MEB bütçesinden yatırıma ayrılan pay % 4,65 iken 2021 yılında bu oran % 7,69'a yükselmiştir.⁸⁸

Engelli bireyler, sağlık durumları nedeniyle toplumun diğer kesimlerine göre bazı hizmetlere ve imkânlarla erişim konusunda toplumun dezavantajlı gruplarından. Bu durum sağlık hizmetlerine ulaşım ve erişim konusunda da kendini göstermektedir. Sosyal dışlanma riski yüksek olan engelli bireylerin özel durumlarının dikkate alınması, sunulan sağlık hizmetlerinde kolaylaştırıcı tutumla engelli bireylerin toplumsal hayata katılımının önündeki muhtemel ve mevcut engellerin kaldırılması ya da başka bir kimseye ihtiyaç duymadan binalara, açık alanlara ve ulaşım hizmetlerine güvenli biçimde erişebilmelerinin sağlanması temel hedef olmalıdır. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Engelli Hizmetleri Birimi ihdas edilmiştir.

Sosyal çevrede ve kentsel hizmetlerde fiziksel, mimari, yönlendirici ve bilgilendirici tedbirlerin alınmasının kamu kurumlarının temel görevleri arasında olduğu unutulmamalıdır. Bu kapsamda, sağlık tesislerinde erişilebilirlik konusunda belirlenen standartlar dikkate alınarak "Sağlık Tesislerinde Erişilebilirlik Hizmetleri Formu" nun güncellenmesi için Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğüne 10/3/2021 tarihinde çevrimiçi toplantı gerçekleştirilmiştir.⁸⁹ Yine bu doğrultuda 2021 yılında örneğin Adıyaman Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde engelli hastalar için daha konforlu ve kolay ulaşılabilir alanlar oluşturularak engelli polikliniği ve özel uygulamalar yapılmıştır. Bir başka uygulama ise Zonguldak Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'nde otopark, bahçe ve zemin kat alanlarında kolay ulaşılabilir alanlar oluşturulup engelli hastalara yönelik erişilebilirlik sağlanarak gerçekleştirilmiştir.⁹⁰ Bu örneklerin çoğalması önemli olduğu gibi tüm bina, alanlar ve taşıtlar açısından erişilebilirlik standartlarına uyulması sağlanana kadar gerekli çalışmaların sürdürülmesi elzemdir.

2021 yılında ruhsal engellilere ilişkin olarak da çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. AB finansmanı ve WHO teknik desteği ile yürütülmekte olan ruhsal engellilikleri bulunan bireylere verilen hizmetleri iyileştirmeyi hedefleyen "Ruhsal Engelli Bireyler için Sosyal İçerme Projesi" kapsamında 20/9/2021-24/9/2021 tarihleri arasında "Ruh Sağlığı Hastaneleri ve Engelli Bakım Kurumlarında Tecrit ve Kısıtlama Kullanımını Sonlandırma Stratejileri Eğitici Eğitimi" gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 22/12/2021-23/12/2021 tarihleri arasında Ankara'da Adli Psikiyatri Çalıştayı, 28/12/2021-29/12/2021 tarihleri arasında ise yine Ankara'da Ruhsal Engelli Bireylere Yönelik Sosyal ve Ekonomik Destekleri Değerlendirme Çalıştayı düzenlenmiştir.⁹¹ Bununla birlikte hala Ruh Sağlığı Yasası'nın tamamlanmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirilmekte olup yasanın yürürlüğe girmesi için gerekli çalışmaların ivedilikle tamamlanması gerekmektedir.

87 Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "2021 Yılı Bütçesi Vatandaşın Bilgi Rehberi", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/04/2021_Vatandasin-Butce-Rehberi.pdf, E.T. 1/7/2022.

88 MEB, Örgün Eğitim İstatistikleri 2020-2021, Ankara, s. 255.

89 Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, "Sağlık Tesislerinde Erişilebilirlik Hizmetleri Formu Çalışması", <https://khgmcalisanhaklaridb.saglik.gov.tr/TR,80609/saglik-tesislerinde-erisilebilirlik-hizmetleri-formu-calismasi.html>, E.T. 1/7/2022.

90 Konuya ilişkin detaylı bilgi için Bkz. Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri, "İyi Uygulama Örnekleri Verimlilik ve Kalite Uygulamaları", <https://iyiuygulamaorneklari.saglik.gov.tr/TR,82277/agiz-ve-dis-sagliginda-erisilebilirlik.html>, E.T. 1/7/2022.

91 Konuya ilişkin detaylı bilgi için Bkz. Ruhsal Engelli Bireyler için Sosyal İçerme Projesi, <https://www.sosyalicermeprojesi.org/>, E.T. 1/7/2022.

Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi Projesi ile işitme engelli vatandaşların acil durumlarda kişisel akıllı telefonlarına ücretsiz olarak indirebilecekleri mobil uygulamalar aracılığıyla 112 Acil Servis'e anında ihbar yapabilmeleri, isterlerse görüntülü konuşma başlatabilmeleri ya da anlık mesaj gönderebilmeleri mümkündür. Engellilerin sağlık hizmetlerine erişimi hususunda; hastaların hakları ile ilgili broşürler, sosyal medya yayınları ve rehber bilgileri ise Easy Read gibi kolay erişilebilir formatta ve sade bir dilde hazırlanmalı ve engelli bireyler ve sağlık bakım merkezlerinde çalışan doktor ve sağlık personeli bu yayınlardan haberdar edilmelidir. Ayrıca ülkeye yerleşim öncesi yapılan işlemler dâhil, tüm göçmenlik ya da sığınmacılık işlemleri süresince engelli bireylerin yararlanabileceği usule uygun düzenlemeler yapılmalı ve destek sistemi kurulmalıdır.⁹² Bunun yanında BM Engelli Hakları Komitesi'nin 3 No'lu Genel Yorumunda dikkat çektiği gibi mamografi makineleri ve jinekolojik muayene masalarının engelli kadınlar için fiziksel olarak erişilebilir hale getirilmesi için gerekli tüm çalışmaların yapılması gerekmektedir.⁹³

Engellilerin eğitim ve öğretim alanında olduğu gibi kültürel ve sosyal yaşama da aktif katılımlarının sağlanması için çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. Bu amaçla engelli bireylere yönelik yapısal ve yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemelerin yanında sağlanan ekonomik ve sosyal desteklerle de engelliler kültürel faaliyetlere daha etkin biçimde katılmaya başlamıştır. Bu kapsamda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı yenilenen müzelerin teşhir ve tanzimi engellilerin ayrımcılığa uğramadan kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımlarını sağlamak için bu doğrultuda planlanmakta, engelli rampaları, asansörleri ve engelli tuvaletleri ile birlikte, görme engelli bireyler için sesli rehberlik hizmetleri kullanılmaktadır.

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğüne engelli vatandaşlara temsilleri ücretsiz izleme imkânı sunulmaktadır. Engelli bireyler; Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne bağlı orkestra, koro ve toplulukların periyodik konser ve etkinliklerinden ücretsiz olarak faydalanmaktadır. Bunun yanı sıra müze ve ören yerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge'nin 4.4. maddesine göre engelli vatandaşlar bir refakatçisi ile Genel Müdürlüğe bağlı resim ve heykel müzeleri dâhil olmak üzere, Bakanlığa bağlı müzelere kimlik/sözleşme göstermek suretiyle ücretsiz girmektedirler. Aynı Yönergenin 9.3. maddesi uyarınca engelli bireyler tarafından talep edilmesi halinde de, kendileri adına Bakanlığa bağlı müze ve ören yerlerine 1 yıl boyunca sınırsız giriş hakkı sağlayan Müze Kart ücretsiz olarak düzenlenmektedir.

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü bünyesindeki kütüphanelerde kütüphane içerisinde engelli kullanıcılara yönelik özel makinelerle donatılan alanlar oluşturularak kütüphane hizmeti verilmektedir. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren Millî Kütüphane Konuşan Kitaplık Görme Engelliler Merkezi'nde, görme engelli üyelerin talepleri doğrultusunda belirlenen kitaplar gönüllü okuyucular tarafından seslendirilmekte, kontrolü ve teknik düzenlemesi biten sesli kitaplara üyeler web sayfası ve mobil uygulama aracılığıyla ulaşmakta ve internet olanağı olmayan ya da kısıtlı olan üyelerin adreslerine talep ettikleri sesli kitaplar DVD'ye yüklenerek ücretsiz olarak gönderilmektedir. Bununla birlikte 22/2/2012 tarihli ve 6279 sayılı Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu'nun 8/1/ğ bendinde "4'üncü maddenin (a), (b), (g) ve (ğ) bentlerinde belirtilen eserlerin 5/12/1951 tarihli ve 5846 sayılı Fikir

92 BM Engelli Hakları Komitesi, 2019, s. 9, para. 37.

93 BM Engelli Hakları Komitesi, Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları Üzerine Genel Yorum No:3, 2016, para. 42.

ve Sanat Eserleri Kanunu'nun ek 11'inci maddesi uyarınca 2/8 hizmete sunulmak amacıyla, elektronik ortama aktarılan bir nüshası görme şeklinde engellilerin hizmetine sunulmak üzere Millî Kütüphaneye gönderilir." şeklindeki yasal düzenleme uyarınca söz konusu hizmetin mezkûr tüm eserleri kapsayacak biçimde yerine getirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte uygulamada aksaklıklar olduğu görülmektedir. Nitekim Kurumumuz 2021 yılında, görme engelli bir başvuru tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın mevzuat gereği tüm basılı eserleri elektronik ortama aktararak görme engelli bireylerin kullanımına sunma sorumluluğunun bulunmasına karşın bu sorumluluğun yerine getirilmediği ve bu nedenle engellilik temelinde ayrımcı muameleye maruz kalındığı iddialarının ileri sürüldüğü dosyada, kültürel yaşama katılım hakkından faydalanmada erişilebilirliğin sağlanmayarak engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁹⁴

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan sesli kitap uygulamasına Kurumumuz tarafından da katkı sunulması planlanmıştır. Bu kapsamda sesli kitap uygulaması için 6 personel ile seslendirme denemeleri yapılmış olup yakın dönemde çalışmalara başlanacaktır. Bu iş birliği ile insan hakları temalı kitapların sesli kitap uygulamasından yararlanan bireylerin kullanımına sunulması ve aynı zamanda orta ve uzun vadede sesli kitap uygulamasında insan hakları temalı kitaplara ilişkin havuzun oluşturulması amaçlanmaktadır.

Engelliler için sağlanan bir diğer hizmet ise Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) tarafından görme engellilere özgü yazıların evrensel hizmet yükümlülüğü kapsamında özel hizmet ücreti hariç ücretsiz olarak kabul edilerek alıcılara tesliminin sağlanmasıdır.⁹⁵ Bu kapsamda 2021 yılında 24.203 adet yazı kabul edilmiştir.⁹⁶

Radyo ve televizyon yayınlarının engelliler için erişilebilir olması amacıyla; "Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" 11/10/2019 tarihli ve 30915 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Yönetmeliğin "Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişimine İlişkin Usul ve Esaslar" başlıklı 5. maddesinde "Engelli dostu programlar" hüküm altına alınmıştır. Bu çerçevede haber bültenlerinde ve dizilerde işaret diliyle anlatıma yer verilmeye ve engellilere yönelik programlar yapılmaya başlamıştır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından 4/6/2021 tarihinde yukarıdaki hususlar kanallara hatırlatılarak bu yayınların artırılması yönünde medya hizmet sağlayıcılarından talepte bulunulmuştur.⁹⁷

RTÜK'ün radyo ve televizyon yayınlarının erişilebilirliğini ve engellilere yönelik ayrımcılığı önlemesi ve yaptırıma bağlaması, yayınların etkin biçimde izlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda RTÜK tarafından 6112 sayılı Kanun'un "Yayın Hizmetlerinde Ticarî İletişim" başlıklı 9. maddesinin altıncı fıkrasının (b) bendinde düzenlenen "*Cinsiyet, ırk, renk veya etnik köken, tabiiyet, din, felsefî inanç veya siyasî düşünce, engellilik, yaş ve herhangi bir ayrımcılığı içermemek veya teşvik etmemek*" hükmünü ihlal nedeniyle medya hizmet sağlayıcılara 2021 yılında 15 kez müeyyide uygulanmıştır.⁹⁸

94 TİHEK, B. No: 2021/377, K. No:2021/253.

95 PTT, "Görme Engellilere Özgü Yazılar", <https://www.ptt.gov.tr/Lists/Tarifeler/Attachments/131/G%C3%B6rme%20Engellilere%20%C3%96zg%C3%BC%20Yaz%C4%B1lar.pdf>, E.T. 1/7/2022.

96 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın 7/3/2022 tarihli ve E-18871403-010.99-197485 sayılı resmi yazısı.

97 RTÜK'ün 25/2/2022 tarihli ve E-91822370-040.05-5751 sayılı resmi yazısı.

98 RTÜK'ün 25/2/2022 tarihli ve E-91822370-040.05-5751 sayılı resmi yazısı.

Günümüz toplumunda en yaygın ve etkili sosyal kurumlardan olan spor, engelli bireyler açısından önem arz eden bir diğer konu başlığını oluşturmaktadır. EHİS'in 30. maddesinde taraf devletlerin; engellilerin eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine diğer bireylerle eşit koşullar altında katılımını sağlamak amacıyla engellilerin her seviyedeki genel spor etkinliklerine mümkün olduğunca tam katılımını cesaretlendirmek ve artırmak konusunda gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.

Her yaz ve kış olimpiyat oyunlarına hazırlanmak amacıyla olimpik ve paralimpik spor dallarında 8000 sporcunun tespit edilmesine, bu sporculara verilecek harçlık miktarının belirlenmesi ile sportif amaçlı beslenme, barınma ve yol giderlerinin karşılanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla, Olimpik ve Paralimpik Sporcu Yetiştirilmesine Dair Yönetmelik 25/5/2021 tarihli ve 31491 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Engelli bireylerin sporun içinde daha aktif yer almalarını sağlamak amacıyla TRT Spor Yıldız Kanalı, sporun yaygınlaştırılması projesi kapsamında; Gençlik ve Spor Bakanlığı ile TRT arasında imzalanan protokol çerçevesinde; olimpik, paralimpik ve deafolimpik branşları temsil eden spor dallarına ilişkin branşların yoğun olarak yayınlanması, bu branşlara ait sporcuların hayatını takip eden ve yansıtan, sporu teşvik eden ve gençleri spora yönlendiren programların hazırlanması ve Türk spor hayatının, amatör branş federasyonlarının desteklenmesi, yerli ve milli spor kültürüne katkı sağlamak hedefiyle 19/5/2021 tarihinde test yayınından normal yayına geçerek 2021 yılı içerisinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 2021 yılı verilerine göre milli sporcu sayısı ile bunun engellilik durumlarına göre oran ve dağılımları şu şekildedir.⁹⁹

- Milli Sporcu Sayısı: 46.796
- Engelli Milli Sporcu Sayısı: 1.787
- Erkek Milli Sporcu Sayısı: 29.176
- Kadın Milli Sporcu Sayısı: 17.620
- Bedensel Engelli Milli Sporcu Sayısı: 602
- Görme Engelli Milli Sporcu Sayısı: 319
- İşitme Engelli Milli Sporcu Sayısı: 706
- Özel Milli Sporcu Sayısı: 160

99 Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 22/2/2022 tarihli ve E-24277485-040.05-1936284 sayılı resmi yazısı.

Mevcut veriler ışığında toplam milli sporcu sayımızın yaklaşık % 4'ünü oluşturan engelli milli sporcu sayısının artırılması için imkânlar geliştirilmelidir. Bu amaç doğrultusunda engelli bireylerin günlük ve spor hayatlarını olumsuz etkileyen sosyal ve çevresel engellerin kaldırılması için daha fazla gayret gösterilmelidir. Engellerin ortadan kaldırılması veya azaltılması durumunda engelli sporlarının daha fazla gelişim göstereceği şüphesizdir. Ayrıca bedensel, görme ve işitme engelli sporcuların bakış açıları ve deneyimlerinden yararlanılarak farklı yaş grupları ve farklı engel gruplarına yönelik politikalar gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle engelli bireylerin yalnızca sporcu olarak yetiştirilmesi problemlerin çözümü için yeterli kabul edilmemeli, yönetici olarak da bilgi ve tecrübelerine müracaat edilmelidir. Ülkemizde 2021 yılında engelli federasyon başkanı ve engelli federasyon yöneticisi (genel sekreter) görev almamıştır.¹⁰⁰ Dolayısıyla yukarıda izah edildiği üzere engellilerin her pozisyonda, niteliklerine ve taleplerine uygun şekilde değerlendirildiklerinden emin olunmalıdır.

Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalardan biri de "Spor İçin Engel Tanımıyoruz" projesi kapsamında münhasıran engelli sporcuların hizmetinde kullanılmak üzere özel olarak dizayn ettirilen "Engelli Sporcu Otobüsleri"dir. Söz konusu otobüsler; tek koltuklu, 28 engelli ve 6 refakatçili olmak üzere toplam 34 kişi kapasiteli olarak tamamen engelli sporcuların kullanımına uygun olarak tasarlanmıştır.¹⁰¹ Her ulaşım aracının erişilebilir olması gereğine ek olarak hassaten engelli sporcuların ihtiyaç ve hizmetlerine uygun olarak böyle uygulamaların hayata geçirilmesi dikkate değerdir.

Bir diğer proje; her çarşamba günü engellilerin sağlıklı yaşam için spor yapmaları ve bu türden etkinliklere katılmalarının artırılması amacıyla hayata geçirilen "Mutlu Çarşambalar" projesidir. 2021 yılında 4.416 kadın, 6.916 erkek olmak üzere toplam 11.332 kişi proje kapsamında spor hizmetlerinden faydalanmıştır. Aynı amaca matuf açılan Engelsiz Spor Okullarına da 2021 yılı itibarıyla 4.938 kişi katılım sağlamıştır.¹⁰²

Sayılan bu çalışmalar doğrultusunda özellikle son dönemde sağlıktan eğitime, istihdamdan siyasal yaşama katılıma, adalete erişimden engelli bireylerin bağımsız yaşamlarını destekleyecek toplum temelli hizmetlere kadar birçok alanda önemli gelişmeler kaydedilmiş, böylece engelli bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılmaları önündeki engeller daha da azaltılmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmelerin engelli bireylerin yaşamlarında karşılık bulabilmesi için erişilebilirlik önem arz etmektedir.

ASHB tarafından 2020 yılında erişilebilirlik ölçütlerine ilişkin örnek çözümlerin plan, kesit, görünüş ve perspektif çizimlerle anlatıldığı "Erişilebilirlik Kılavuzu" yayınlanmıştır. Bu doğrultuda ülkemizde Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarınca 2021 yılında 4.707 denetim gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında gerçekleştirilen denetimlerde 2.881 bina, 754 toplu taşıma aracı, 1.072 açık alan denetlenmiştir. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme komisyonlarınca yürütülen denetimlerde, Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme formlarına uygun olduğu tespit edilen bina, açık alan ve toplu taşıma aracı için "erişilebilirlik belgesi" düzenlenmektedir. 2021 yılında, denetimi gerçekleştirilen toplam 758 bina, açık alan ve toplu

100 Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 22/2/2022 tarihli ve E-24277485-040.05-1936284 sayılı resmi yazısı.

101 İstanbul Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, "Spor için Engel Tanımıyoruz", <http://istanbul.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/49660/spor-icin-engel-tanimiyoruz.aspx>, E.T. 1/7/2022.

102 Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 252, 255.

taşıma aracına erişilebilirlik belgesi düzenlenmiştir.¹⁰³ Bununla birlikte idari yaptırımların caydırıcı rolünün göz önünde bulundurularak ilgili komisyonlarca erişilebilirlik kriterlerini sağlamayan yapı, alan ve araçların etkin biçimde denetlenmesi ve yaptırıma bağlanması gerekmektedir.

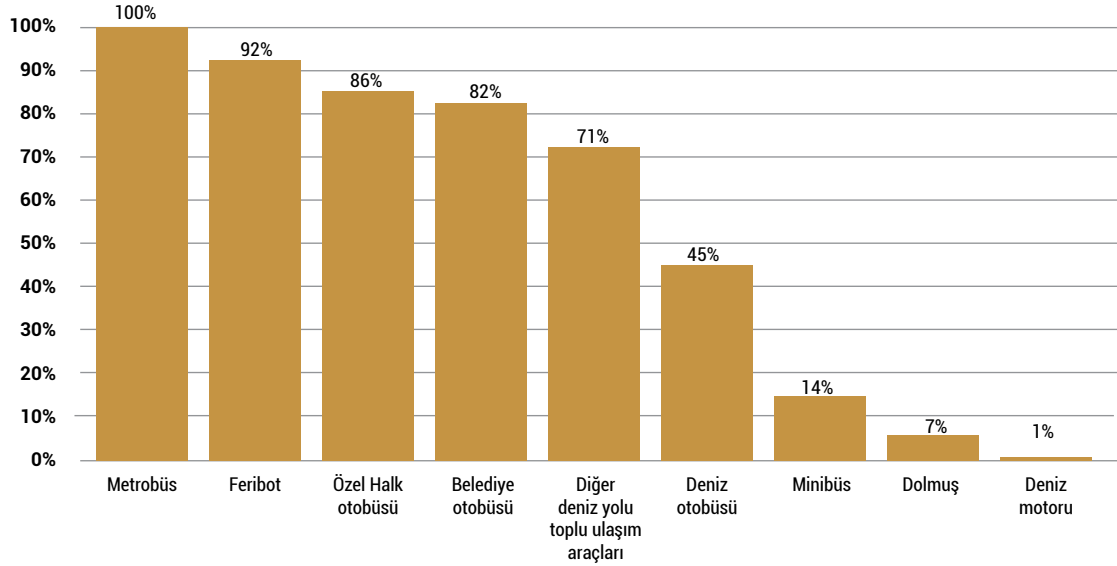
Ulaşımında erişilebilirlik, sosyal hayata katılabilme açısından engelli bireyler için son derece önemli olan diğer bir konu başlığını oluşturmaktadır. Sosyal yaşamda engellilerin de yer alması; engellilerin spor, eğitim ve öğretim, sağlık, kültür ve turizm faaliyetleri ile istihdama katılması ulaşım sistemlerinin erişilebilir ve kullanışlı olarak düzenlenmesi ile yakından ilgilidir. Bu nedenle yapılardaki fiziksel koşullar kadar ulaşım sistemlerinin de planlama ve tasarım aşamasından başlayarak engellilerin kullanım ve erişilebilirlik gereksinimlerini karşılayabilecek biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

Ulaşım sektöründe sunulan hizmetlerin, toplumsal yaşamın her alanında ve bütün toplum kesimleri açısından erişilebilirliğinin mümkün kılınması bağlamında, hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin haklarının gözetilmesi, hizmetlerden azami ölçekte faydalanabilmeleri, diğer bireyler ile eşit şartlarda hizmet ve ürünlere erişebilmeleri öncelikli hedef olmalıdır. Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi ile 4/3/2014 tarihli ve 28931 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği'nin 4. maddesi uyarınca engelliler için sağlık kurulu raporuyla % 40 ve üzerinde engelli olduğunu belgeleyen Türk vatandaşlarının kendileri, ağır engellilerin ise kendileri ile birlikte birden fazla olmamak üzere beraber seyahat ettikleri refakatçileri demiryolları ve denizyollarının şehir içi ve şehirlerarası hatlarından, belediyelere, belediyeler tarafından kurulan şirketlere, birlik, müessese ve işletmelere veya belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehir içi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanmaktadır.

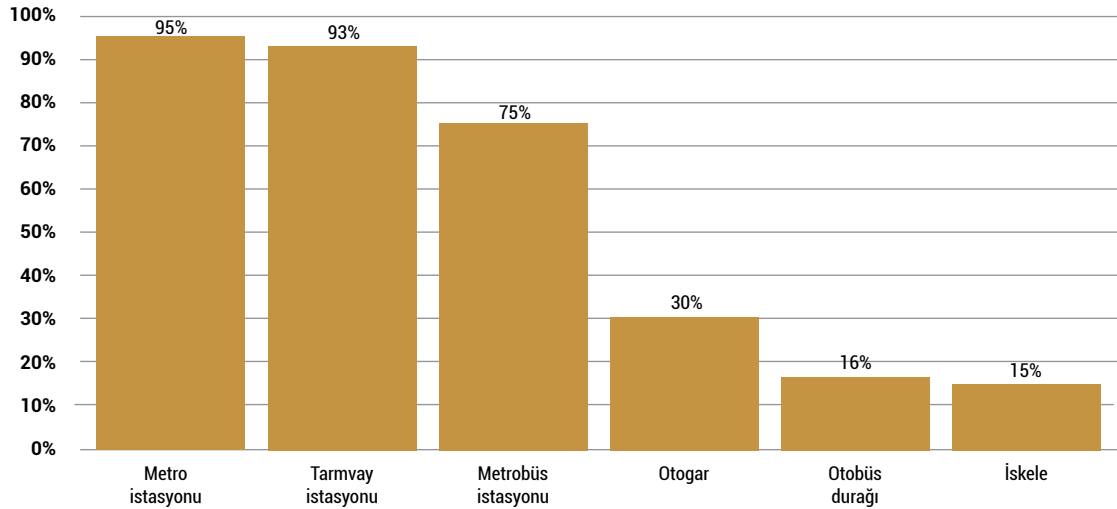
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca 2021 yılında havalimanlarında, hareket kabiliyeti kısıtlı veya engelli yolculara yönelik ulusal ve uluslararası mevzuat ve standartlar çerçevesinde çalışmalar yapılmıştır. Ulaşımında erişilebilirlik konusunda farkındalığın artırılması, koordinasyonun güçlendirilerek erişilebilirlik düzenlemelerinde kaydedilen ilerlemenin izlenmesi ve değerlendirilmesinin yaygınlaştırılması amaçlarıyla "*Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı (2021-2025)*" yayınlanmıştır. Eylem planının oluşturulması sürecinde Türkiye Belediyeler Birliği'nin koordinasyonunda belediyelerle anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan verilere göre araç ve istasyon türlerine göre erişilebilirlik seviyesi şu şekildedir:¹⁰⁴

103 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

104 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı (2021-2025), s. 37-38.

Grafik 7: Araç Türlerine Göre Erişilebilirlik Uyumluğu

Grafik 8: İstasyon Türlerine Göre Erişilebilirlik Uyumluğu

İlgili veriler incelendiğinde özellikle deniz motoru, dolmuş ve minibüsler ile otogar, otobüs durağı ve iskelelerin erişilebilirlik uyumlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu alanda yaşanan sorunlar iki aşamalı olarak ele alındığında, seyahat öncesinde yaşanan zorlukların genellikle yetersiz bilgilendirmeden, seyahat sırasında yaşanan zorlukların ise ulaşım altyapısının, üstyapısının ve araçların erişilebilirliği uygunluğunun yeterli düzeyde olmaması ve ulaşım türleri arasındaki entegrasyon eksikliğinden

kaynaklandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ Gerek araç ve istasyonların erişilebilirliklerinin gerekse bu konudaki farkındalığın artırılması amacıyla ilgili tüm kurum ve kuruluşların sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir.

ASHB tarafından yürütülen çalışmalar kapsamında yürürlüğe giren "Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği" kapsamında yeterliliklerini yerine getiren 33 havalimanına ise "Erişilebilirlik Belgesi" verilmiştir.¹⁰⁶

Erişilebilirlikle ilgili olarak İHEP Hedef 8.4. altında yer alan Faaliyet 8.4.c. "*Adliye binaları da dâhil olmak üzere kamunun kullanımına tahsis edilmiş binalar, kamusal alanlar ve ulaşım araçları erişilebilir, engelli ve yaşlı dostu haline getirilecek, engelli ve yaşlıların hayatlarını kolaylaştıran akıllı uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.*" hükmünü haizdir. Bu çerçevede Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca söz konusu eyleme ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla 31/5/2021 tarihli yazıyla, kamu kurumları ve valiliklere bilgilendirme yapılmıştır. Yine İHEP Hedef 8.7. altında yer alan Faaliyet 8.7.h. "*Tüm şehirlerde herkes için erişilebilir meydanlar oluşturulacaktır.*" hükmü doğrultusunda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü ilgili birimler olarak belirlenmiştir. Konu ile ilgili olarak 29/7/2021 tarihinde değerlendirme toplantısı yapılmış, toplantı sonucunda sorumlu olunan faaliyet kapsamında tüm belediyelere mevcut ve yeni yapılacak meydanların ulaşılabilirliği ve erişilebilirliğinin sağlanması (yaya yolları, ulaşım aksları ve otoparklar gibi) hususunda yazı gönderilmiştir. Tüm bunlarla birlikte İHEP'te belirtilen uygulamaların yaygınlaştırılmasına ve erişilebilir meydanlar oluşturulmasına ilişkin toplantı dışı bir faaliyette bulunulmadığı anlaşılmaktadır.

Engellilerin adli hizmetlere ve yardıma erişimi konusunda ise; son yıllarda ülkemizde mağdur odaklı uygulamaların geliştirilmesiyle birlikte, ceza adalet sistemi içerisinde mağdurlara yönelik başta adalete erişim olmak üzere, adli yardım, bilgilendirilme ve destek gibi hakların güçlendirilmesi, adli süreçte destek sunacak birimlerin oluşturulması ve etkinliğinin artırılması, mağdurların adli süreçte ikincil mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği 30/4/2021 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Adalet Bakanlığı tarafından 2021 yıllık eğitim planı kapsamında; 101 yargı personeline "Temel İşaret Dili" konulu hizmet içi eğitim programı düzenlenmiştir.¹⁰⁷

Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Genel Müdürlüğünce Görme Engelli Evrensel Hukukçular Derneği ile yapılan toplantı neticesinde, görme engelli avukatların Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) kullanımı sırasında karşılaştığı sorunlar belirlenerek, gerekli bazı yazılım çalışmaları yapılmıştır.¹⁰⁸ Bununla birlikte

105 Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı (2021-2025), s. 43.

106 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

107 Adalet Bakanlığı'nın 25/2/2022 tarihli ve E-27239794-045.03-27/445 sayılı resmi yazısı.

108 Yapılan yazılım çalışmaları neticesinde; 05/03/2021 tarihli güncelleme ile görme engelliler tarafından kullanılan JAWS programında, doküman editöründe belge içerisindeki numaralandırılmış alanlarda madde numaralarının ALT+F1 tuşlarına basılarak seslendirilebilmesi özelliği getirilmiştir. 18/12/2020 tarihli güncelleme ile de a) Görme engelliler tarafından kullanılan JAWS programında; belgedeki üst başlık için öncelikle sürüm numarası ve klasörün referansı olmadan belgenin adı, belgenin elektronik imzası varsa imzalı doküman olduğu hususunun seslendirilmesi özelliği getirilmiştir. b) JAWS programında doküman editöründe alt ve üst bilgilerin ayrı ayrı okunabilmesi için kombinasyonlar oluşturularak kombinasyonlara tıklanınca ilgili alan komple seçili hale getirilmek suretiyle yeni eklenen kelime özellikleri tuşu sayesinde görme engelliler tarafından bu alanların okunabilmesi sağlanmıştır. (CTRL + SHIFT + 8 üst yazıyı komple seçer, CTRL + SHIFT + 9 alt yazıyı komple seçer, devamında ALT + F1 tuş kombinasyonu veya Görünüm -> Kelime Özellikleri denilerek ilgili alanın JAWS üzerinden okunması sağlanır.)

bu çalışmaların istenen seviyede olmadığı ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Engelli bireylere ilişkin çözüm üretilirken bizzat engel durumu bulunan kişilerin sürece dâhil olması sağlanmalıdır. Adli işlemlere ilişkin olarak ise, işitme engelli bireyler için işaret diline resmi çeviri hizmeti sağlanmalı, işitme ve görme engelli bireyler, işitme güçlüğü olan bireyler ve zihinsel ya da psiko-sosyal engeli olan bireyler için erişilebilir iletişim formatları hazırlanmalıdır. Adalet erişimin diğer ayağı ise şüphesiz adalet hizmetlerinin sunulduğu yapılara erişimdir. Adliyelerin ve adalet hizmetiyle bağlantılı tüm kurumların TS 9111 standartları ve 5378 sayılı Kanun dikkate alınarak erişilebilirlik tasarımları yapılmalı, var olanların erişilebilir hale getirilmesi için gerekli tüm çalışmalar ivedilikle yürütülmelidir. Bu kapsamda 2021 yılı içinde 19 adliye erişilebilirlik sertifikası almış, 127 adliye binası ise engelli erişimine yönelik düzenlemelere uygun şekilde projelendirilmiştir.¹¹⁰

Engellilerden bazıları özel durumları nedeniyle birden fazla temelde yani çoklu ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Bunlardan biri de özgürlüğünden mahrum bırakılan engellilerdir. Bu kişilere yönelik muameleler ve buldukları koşullar Kurumumuz tarafından UÖM görevi kapsamında izlenmekte ve raporlanmaktadır. Bu konuda AYM ve AİHM içtihatları, Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT) standartları, Avrupa Cezaevi Kuralları, Nelson Mandela Kuralları ve BM İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Alt Komitesi (SPT) Yorumları başta olmak üzere ulusal ve uluslararası standartlar dikkate alınmaktadır. 2021 yılı içerisinde hazırlanan ziyaret raporlarından Gölbaşı İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Raporu'nda Osman Tan Polis Merkezi Amirliğine yönelik "*Engelli bireylerin kullanımına uygun tuvalet, duş ve lavabonun bulunmaması nedeniyle bütçe imkânları doğrultusunda özgürlüğünden alıkonulan engelli bireylerin insan onuruna yakışır bir şekilde tutulması için makul düzenlemelerin yapılması*"¹¹¹, Batman Özel Yenihayat Bakım Merkezi Ziyareti Raporu'nda "*Engelli bireylerin güvenliğinin sağlanması için pencereler ve balkonlara düşmeyi engelleyici bariyerler yapılması*"¹¹² tavsiyesi yer almıştır.

Ayrıca İHEP'te belirtilen "*Hükümlü ve tutuklular ile ziyaretçilerinin sağlık kurulu raporu ile tespit edilen engellilik halleri dikkate alınarak, ziyaretlerin bir refakatçi eşliğinde ya da açık görüş şeklinde yapabilmelerine imkân sağlanacaktır.*" düzenlemesi doğrultusunda Adalet Bakanlığı tarafından 14/9/2021 tarihinde Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'te önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu değişiklikle engelli ziyaretçi ya da hükümlülerin engel durumunun kapalı görüş yapmasına uygun olmaması halinde idare ve gözlem kurulu kararı ile kapalı görüşün açık görüş şeklinde yapılabilmesi imkânı ile idare ve gözlem kurulu tarafından, refakati zorunlu görülmüşse, ziyaret hakkı olan bir başka ziyaretçinin refakatine izin verilebilmesi imkânı getirilmiştir.

13/03/2020 tarihli güncelleme ile de görme engelliler tarafından kullanılan JAWS for Windows programı kullanılarak editörde bulunan bilgilerin okunabilmesi sağlanmıştır. (Ribbon menüde "ALT" butonu ile menüler arasında ve "ok" butonlarıyla da menüdeki seçenekler arasında gezinti yapılabilmesi sağlanmıştır.)

109 Görme Engelli Evrensel Hukukçular Derneği Erişilebilirlik Komisyonu, "Engelsiz Adalet Sistemi Sorunlar ve Çözümleri", <https://www.dahaiyyargi.org/wp-content/uploads/2022/02/2022-ENGELS%C4%B0Z-ADALET-S%C4%B0STEM%C4%B0-SORUNLAR-VE-%C3%87%C3%96Z%C3%9CMLER%C4%B0.pdf>, E.T. 1/7/2022.

110 İHA, "19 Adliyeye Erişilebilirlik Sertifikası", <https://www.iha.com.tr/ankara-haberleri/19-adliyeye-erisebilirlik-sertifikasi-2981364/>, E.T. 1/7/2022.

111 TİHEK, Gölbaşı İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Raporu, para. 53.

112 TİHEK, Batman Özel Yenihayat Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, para. 60.

Engellilerin bağımsız iradelerini ortaya koyabilmeleri ve bunu seçimlere yansıtılabilmeleri açısından siyasi yaşama katılımları da çok önemlidir. Bu amaca matuf olarak refakatçi eşliğinde oy kullanmak durumunda olan engelli yurttaşların iradesini saptıracak her türlü uygulamanın önüne geçilmesi, siyasi partilerin engelli hakları konusunda bilinçlenmeleri, seçim bildirgelerinin vb. dokümanların kolay okunabilir olması, işaret dili ve kabartma harflerle ve sesli olarak da kamuoyuna ulaştırılmasının sağlanması, engellilerin siyasi yaşama katılımlarının teşvik edilmesi amacıyla politikalar üretilmesi böylelikle dolaylı ayrımcılıktan kaynaklı mağduriyetlerinin giderilmesi gerekmektedir.¹¹³ Nitekim Yüksek Seçim Kurulu'nun görevlerinden biri de *"görme engelli seçmenlerin kullanabilmesi için oy pusulalarına uygun şablon gibi her türlü basılı kağıdın tasarım ve baskısını yaptırmak, il ve ilçe seçim kurullarına zamanında ve ihtiyacı kadar ulaşımını sağlamak"* olarak belirlenmiştir.¹¹⁴

Engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadele kapsamında yapılacak tüm çalışmalarda ve alınacak önlemlerde engelli bireylerin, yaşamın tüm alanlarında engelli olmayan bireyler ile eşit olması ve insanlık onuru ile bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesine hizmet etmesi ve sürecin engellilerle birlikte yürütülmesi kilit bir öneme sahiptir. Bu nedenle engellilere ilişkin çalışmaların tamamında; engellilerin ve yaşlıların ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, engellilere ve yaşlılara yönelik yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak üzere kurulan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün¹¹⁵ rolü güçlendirilmeli, birbiriyle uyumlu ve koordineli çalışmaların yürütüldüğünden emin olunmalıdır.

2.3. Irk, Etnik Köken, Renk ve Dil

Ayrımcılığın en uç noktalarından biri olan ırkçılık, çağımızın en önemli insan hakları sorunlarından birini oluşturmaktadır. BM Genel Kurulu tarafından 1965 yılında kabul edilen ve 4/1/1969 tarihinde yürürlüğe giren, ülkemiz tarafından da 3/4/2002 tarihinde onaylanan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 1. maddesinde ırk ayrımcılığı; *"siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih"* olarak tanımlanmıştır. Sözleşme; ırk, renk, dil ve etnik kökene dayalı tüm ayrımcılıkları ırk ayrımcılığı olarak nitelendirmektedir.

Günümüzde küreselleşmenin çok boyutlu etkilerinin yanı sıra çatışma ve şiddet sebebiyle uluslararası göç hareketliliği de artmaktadır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) tarafından, 2021 yılı sonu itibarıyla global ölçekte zorla yerinden edilen kişi sayısının 89,3 milyon ve ülke içinde

113 TBB, Engellilerin Siyasal Yaşama Katılma Hakkı, 2017, Ankara, s. 91-93.

114 Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, m. 14/3.

115 ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Miyon ve Vizyonumuz", <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/kurumsal/miyon-ve-vizyonumuz/>, E.T. 1/7/2022.

yerinden edilen kişi sayısının 53,2 milyon olduğu açıklanmıştır. Ayrıca; 27.1 milyon kişinin mülteci ve 4.6 milyon kişinin ise sığınmacı statüsünde olduğu açıklanmıştır.¹¹⁶ Türkiye; ırk, renk, soy, dil ya da ulusal veya etnik kökene dayalı ayırım yapmaksızın dünyada en fazla sayıda mülteci/sığınmacıya ev sahipliği yapan örnek bir ülke konumundadır.¹¹⁷ İçişleri Bakanlığı verilerine göre; 2021 yılında ülkemizde bulunan yabancı sayısı 5 milyon 376 bin 905 olup, 31/12/2021 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı ise 3 milyon 737 bin 369'dur.¹¹⁸

TÜİK verilerine göre;¹¹⁹ 31/12/2021 tarihi itibarıyla bir önceki yıla göre 1 milyon 65 bin 911 kişi artarak toplam 84 milyon 680 bin 273 kişiye ulaşan Türkiye nüfusunun yaklaşık % 6'sını yabancıların oluşturduğu dikkate alındığında ülkemize yönelik göç süreçlerinin oluşturduğu etkilerin doğru ve olumlu yönetilmesi ile olumsuz yaklaşımların önlenmesinde yetişkin bireylerin farkındalığının artırılması kadar ülkemizin gelecek nesilleri olan ve en kırılgan dezavantajlı gruplardan olan çocukların ve gençlerin de konuyla ilgili insan hakları ve eşitlik odaklı farkındalıklarının artırılması da önem arz etmektedir. Bu kapsamda TRT tarafından çocukların özdeşim kurabilecekleri ve kendilerine yakın bulabilecekleri bir çocuk olarak "Muyu" çizgi karakteri ve Türk ve yabancı çocukların bir arada eğlenceli vakit geçirmelerini, kültür alışverişi yapmalarını, birbirlerine uyumlarını kolaylaştırılmalarını sağlamak için "Muyu Sosyal Uyum Tırı" tasarlanmıştır. Aynı kapsamda ülkemizdeki yabancı çocuklar ile Türk çocukların birlikte faydalanabileceği www.uyumcocuk.gov.tr internet sitesi oluşturulmuştur. Söz konusu site Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak 3 dilde hizmet vermektedir.

İçişleri Bakanlığı tarafından 2021 yılı içerisinde, yerel ve yabancı kanaat önderleriyle farklı etnik aidiyetleri olan kişilerin entegrasyonları konusunda farkındalığın artırılması adına "Uyum Buluşmaları", Türk ve yabancı toplum arasında yapıcı bir düzlemde etkileşimi güçlendirmek adına mahalle düzeyinde "Mahalle Buluşmaları", Türk ve yabancı toplulukların karşılıklı uyumlarını desteklemek, yabancıları bilgilendirmek ve yerel düzeyde temsilciliklerle birlikte istişare etmek ve uyum sürecine dâhil olmalarını artırmak için "Yerde Uyum Buluşmaları" adlarıyla faaliyetler düzenlenmiştir.

Beş ilde bulunan 7 adet geçici barınma merkezinde 2022 yılı Mart ayı itibarıyla, 51.551 yabancı bulunduğu bilinmektedir. Uluslararası koruma başvuru ve statü sahipleri ile özel ihtiyaç sahibi yabancıların barınma ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Yozgat Kabul ve Barınma Merkezi tahsis edilmiştir. 2021 yılında yaklaşık 60 başvuru ve statü sahibi kadın ve çocuk barındırılmıştır. Kırıkkale'de bulunan sığınma evinin kapasitesi 12 kişiden 20 kişiye çıkarılmıştır. Ankara ve Aydın'da bulunan sığınma evleri ile birlikte ülke genelinde toplam 90 kişilik kapasiteye ulaşılmıştır.¹²⁰ Bununla birlikte bu merkezlerin sayısının artırılması ve daha fazla kişinin bu hizmetlerden yararlandırılması gerekmektedir. Nitekim ülkemizdeki düzensiz göçmen ve sığınmacı sayısı düşünüldüğünde söz konusu merkez ve evlerin kapasitesinin yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle göçmen kadın ve çocukların daha dezavantajlı konumu göz

116 UNHCR, Türkiye, <https://www.unhcr.org/tr/>, E.T. 1/7/2022.

117 UNHCR, "Türkiye Bilgi Notu", https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/Bi-annual-fact-sheet-2022-02-Turkey-ENG-Final-210322_TR_PI.pdf, E.T. 1/7/2022.

118 İçişleri Bakanlığı'nın 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı resmi yazısı.

119 TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021.

120 İçişleri Bakanlığı'nın 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı resmi yazısı.

önünde bulundurulduğunda onlar için özel alanlar oluşturulması da dolaylı ayrımcılık yasağının bir gereği olarak değerlendirilmelidir.

İrk, renk, dil ve etnik köken temellerine ilişkin olarak en yaygın sorunlardan biri şüphesiz nefret söylemleridir. Literatürde “*modern çağın pandemisi*” olarak ifade edilen nefret söylemi farklı formlarda ortaya çıkabilen küresel bir sorundur. Nefret söylemi kavramının genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte BM Nefret Söylemi Stratejisi ve Eylem Planı'nda (2019) nefret söylemi “...konuşma, yazma veya davranışla kişi veya grupların dinlerine, etnik kökenlerine, ulusal kimliklerine, ırklarına, renklerine, soylarına, cinsiyetlerine veya diğer kimlik faktörlerine dayanarak aşağılayıcı veya ayrımcı bir dille saldıran her türlü iletişimdir.”¹²¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Türkiye hakkında hazırladığı 5. İzleme Dönemi Raporu'nda; “*ECRI her kademedeki resmi yetkililerin ve siyasi liderlerin nefret söylemine son vermelerini kuvvetle tavsiye eder. Meclis ve hükümet nefret söylemini yasaklayan davranış kuralları benimsemeli ve yetkililer siyasi partileri de benzer şekilde hareket etmeye teşvik etmelidir. Bu davranış kuralları, kuralların çiğnenmesi halinde, görevin askıya alınması ve nefret söyleminin açık ve net bir biçimde kınanması dâhil olmak üzere şikâyet mekanizmalarını ve yeterli yaptırımları içermelidir.*” ifadelerine yer vermiş, ülkemizde konuya ilişkin bir mekanizmasının eksikliğine dikkat çekmiştir.¹²² Bu kapsamda gerekli mevzuat değişikliklerinin yapılarak ulusal bir mekanizmanın oluşturulması gerekmektedir. Bunun yanında nefret söyleminin bertaraf edilmesi adına etkin yaptırımların ihdas edilmesi oldukça önem arz etmektedir.

İHEP'te nefret suçlarına yönelik çeşitli faaliyetlere yer verilmiştir. Bu doğrultuda “Nefret Söylemi ve Ayrımcılıkla Mücadelede Etkinliğin Artırılması” başlığı altında yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve ırkçılık gibi ayrımcılık ve nefret söylemi/suçtu teşkil eden ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmelerin takip edilmesi ve periyodik raporlar hazırlanmasının sağlanması hedeflenmiştir. İlgili düzenleme doğrultusunda, sorumlu kurum olarak İçişleri Bakanlığı bünyesinde ulusal düzeydeki gelişmelerin takibi için Göç İdaresi Başkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğince, 1/7/2021 tarihi itibarı ile raporlar hazırlanmaya başlanmıştır. 2021 yılı Kasım ayına kadar 5 farklı rapor tamamlanmış, 1/7/2021-30/11/2021 tarihleri arasında hazırlanan söz konusu raporlarda toplam 79 haber, 24 sosyal medya gönderisine yer verilmiştir.¹²³ Bu raporların da kamuoyuyla paylaşılmasının konuya ilişkin farkındalığın artırılması için faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca ayrımcılık ve nefret suçlarıyla etkili bir şekilde mücadele etmek amacıyla soruşturma kılavuzlarının oluşturulması planlanmıştır. İHEP'te, “*insan onurunu hedef alan, farklı kesimlerin bir arada barış içinde yaşamalarına yönelik nefret suçlarının*” ayrıca düzenlenmesi de taahhüt edilmiştir.

İHEP'te yer alan “*Ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanı oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması sağlanacak, bu amaçla kolluk ve savcılık personeline eğitim verilecektir.*” şeklindeki düzenleme doğrultusunda sorumlu kurum olarak İçişleri Bakanlığı tarafından

121 BM, Strategy and Plan of Action on Hate Speech, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf, (E.T. 1/7/2022), s. 1.

122 ECRI, Report on Turkey (Fifth Monitoring Cycle), 2016, Strasbourg, s. 21.

123 İçişleri Bakanlığı'nın 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı resmi yazısı.

2021 yılında veri tabanı ve kolluk personeline yönelik olarak birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda Kolluk Gözetim Komisyonu çalışmaları kapsamında ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanı oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması amacıyla; E-İçişleri Kolluk Gözetim, Şikâyet ve İhbar Sistemi Modülü'ne 10/5/2021 tarihinde bir sekme eklenmiştir. Merkezi Kayıt Modülünde ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veriler ayrı bir başlık altında izlenmeye başlanmıştır. Fakat E-İçişleri Kolluk Gözetim, Şikâyet ve İhbar Sistemi Modülü'ne açılan başlık altına bugüne kadar herhangi bir başvuru gelmediği bildirilmiştir. Ayrıca 2021 yılı içerisinde Asayiş Daire Başkanlığınca konu ile ilgili olarak asayiş birimlerinde görevli 645 personele yönelik "Emniyet Kolluk İşlemleri Projesi Temel Eğitim Kursu" verilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde Mevcut Olaylar Bilgi Sistemi'nde ayrımcılık ve nefret suçları kaydı takip edilmiştir. Sahil Güvenlik Komutanlığı bünyesinde ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veriler, Sahil Güvenlik Bilgi Bankasında tutulmuştur.¹²⁴ Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü tarafından da UYAP ekranlarında yapılacak değişiklikler üzerindeki çalışmaların devam ettiği bilgisi verilmiştir.¹²⁵

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ile yapılan ikili görüşmeler neticesinde, Türkiye'de düzenlenecek Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Eğitim programına ilişkin Polis Akademisi Başkanlığı ile AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu arasında 22/1/2016 tarihinde "Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Eğitim Programının Uygulanması Konusunda Mutabakat Zaptı" çerçevesinde Polis Amirleri Eğitimi Merkezi öğrencilerine 2021 yılında "Nefret Suçluluğu" konulu eğitim verilmiştir.¹²⁶

Bu gelişmelerle birlikte "Nefret ve ayrımcılık suçu" başlıklı TCK'nın 122. maddesi kapsamında 2021 yılı içerisinde kaç kişi hakkında soruşturma başlatıldığı, kaç kişinin bu suçtan mahkûm edildiği ya da beraat ettiği gibi bilgiler Adalet Bakanlığı tarafından Adli Sicil İstatistikleri içerisinde paylaşılmamıştır. Bu verilerin şeffaflıkla paylaşılmasının gerek caydırıcılık gerekse uygulamadaki mevcut sorunların tespiti ve çözümü noktasında etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Nefret söyleminin önlenmesi konusunda görevli kurumlardan biri de RTÜK'tür. 2021 yılında RTÜK de ayrımcılık ve nefret söyleminin önlenmesi görevi kapsamında; 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 8. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan "*İrk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturmaz.*" hükmünü ihlal ettikleri gerekçesiyle medya hizmet sağlayıcılarına 52 kez ve (e) bendinde yer alan "*İrk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, özürllülük, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlere ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez.*" hükmünü ihlal ettikleri gerekçesiyle medya hizmet sağlayıcılarına 36 kez müeyyide uygulanmıştır.¹²⁷

124 İçişleri Bakanlığı'nın 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı resmi yazısı.

125 Adalet Bakanlığı'nın 25/2/2022 tarihli ve E-27239794-045.03-27/445 sayılı resmi yazısı.

126 Polis Akademisi, "Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Eğiticilerin Eğitimi Sertifika Töreni", <https://www.pa.edu.tr/yasa-uygulayicilari-icin-nefret-suclarina-karsi-egiticilerin-egitimi-sertifika-toreni-haberler.html>, E.T. 1/7/2022.

127 RTÜK'ün 25/2/2022 tarihli ve E-91822370-040.05-5751 sayılı resmi yazısı.

Kurumumuz tarafından ise 27/10/2021 tarihinde Ankara'da "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları" konulu sempozyum düzenlenmiş, üç oturum halinde gerçekleşen sempozyumda "Nefret Söylemi Kavramı ve Unsurları, Bir Mücadele Alanı Olarak Nefret Suçları, Nefret Söylemi ve Medya" başlıklı konularda kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri ile bu alanda araştırmalar yapan akademisyenler tarafından tebliğler sunulmuştur.

Etnik köken bağlamında ele alınabilecek topluluklardan bir diğeri Romanlardır. Romanlar yaşadıkları bölgelerde maruz kaldıkları önyargılar, yaşayış biçimleri, eğitim seviyeleri ve ekonomik durumları sebebiyle birtakım dezavantajlara sahip olduğundan kimi sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu sorunların çözümü ve Romanların diğer vatandaşlarla eşit yaşam şartlarına sahip olabilmeleri için son yıllarda birçok devlet politikası geliştirilmiştir. Bu kapsamda ülkemizde 2016 yılında kabul edilen ve 2016-2021 yıllarını kapsayan Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi için iki ayrı eylem planı hazırlanmıştır. İlk Aşama Eylem Planı 2016-2018 yılları arasındaki üç yıllık dönemi, İkinci Aşama Eylem Planı ise 2019-2021 arasındaki üç yıllık dönemi kapsamıştır. Strateji Belgesinde beş politika sektörünün hepsinde tanımlanan stratejik amaç ve hedeflerde, Roman topluluğuna ilişkin sosyal uyumun teşvik edilmesiyle ilgili temel konular ele alınmıştır.

Ancak 2021 AB İlerleme Raporu'nda "*Türkiye'nin ilk Ulusal Roman Stratejisi'nin süresi 2021'de sona erecektir ve Strateji şu ana kadar sınırlı sonuçlar vermiştir. Yeni bir ulusal strateji henüz kabul edilmemiştir. Yetkililer, Strateji'nin uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirilmesinin güçlendirilmesi için tedbirler almıştır ancak genel olarak, Roman topluluğu ve bağımsız sivil toplum sistematik ve şeffaf bir şekilde sürece dâhil edilmemiştir. Roman vatandaşlara yönelik sektörel stratejiler bulunmamaktadır.*"¹²⁸ ifadeleriyle sürecin yönetimi ve yeni bir Strateji Belgesinin oluşturulmaması eleştirilmiştir. Öte yandan ASHB tarafından rapor yazımına sunulan katkıda, yeni strateji belgesi için çalışmaların sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Mezkûr eleştirilerin dikkate alınarak yeni strateji belgesinin kapsamlı ve geniş katılımlı biçimde hazırlanması gerekmektedir.

İrk, renk, dil ve etnik köken temellerine dayalı ayrımcılık bağlamında üzerinde durulması gereken önemli alanlardan biri istihdamdır. İstihdam oranının artırılması, diğer bir deyişle işsizliğin azaltılması, hem ekonomik hem de sosyal refahın sağlanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Yabancıların özellikle de göçmenlerin istihdam alanında yaşadığı en büyük sorunların başında kayıt dışı istihdam gelmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından farklı dil, ırk, renk ve etnik kökenden kişilerin ayrımcılığa uğramaksızın istihdama katılım oranlarının artırılması amacıyla 2021 yılında; Kayıtlı İstihdama Geçiş Programı (KİGEP) yürütülmüştür. Geçici koruma altındaki Suriyeliler ve Türk vatandaşları için İnsana Yakışır İş Fırsatlarının Desteklenmesi Projesi kapsamında uygulanan KİGEP, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmiştir. KİGEP ile Suriyeli çalıştıran işverenlere, bir kereye mahsus Suriyelilerin çalışma izin ücretleri ve 1 Suriyeliye karşılık 1 Türk çalışan olmak üzere belirlenen tutarda (2021 yılı için 1.250 TL) aylık en fazla 6 ay süreyle destek ödemesi yapılmıştır. Bu kapsamda; 2021 yılı içerisinde programdan faydalanan 1.050 işverene, 3.465 geçici koruma altındaki Suriyeli ve 3.372 Türk sigortalı çalışana için toplam 21.787.500 TL destek sağlanmıştır. Çalışma izinleri yabancıların istihdama katılımları açısından önem arz eden hususlardan biridir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çalışma izni düzenlenen toplam yabancı sayısı

128 Avrupa Komisyonu, 2021 Türkiye Raporu, s. 42.

2019 yılında 145.232 ve 2020 yılında 123.574 iken¹²⁹ 2021 yılında bu sayı 168.095'e yükselmiştir. 2.506 geçici koruma altındaki Suriyeli için 1.262.272,20 TL tutarında çalışma izni harç ücreti de yine KİGEP bütçesinden karşılanmıştır.¹³⁰

İrk, renk, dil ve etnik köken temellerine dayalı ayrımcılık bağlamında değinilmesi gereken bir diğer alan ise eğitim ve öğretim konusudur. Eğitim, ülke vatandaşları için olduğu kadar farklı ırk veya etnik aidiyetlerden olanlar ve farklı dilleri konuşanlar açısından da hayati bir öneme sahiptir. 2021 yılında ülkemizde bulunan yabancı uyrukluların 1.365.854'ü okul çağındaki olan çocuklardır. Bu çocuklardan 935.731'inin eğitime erişimi sağlanmıştır.¹³¹ Okullaşma noktasında temel hedef ırk, renk, dil, etnik köken fark etmeksizin ülkemizde bulunan tüm çocukların eğitime erişimini sağlamaktır.

MEB tarafından BM kuruluşları, uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşları, paydaş kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ve ilgili diğer paydaşlar ile iş birliği içerisinde 2021 yılında Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı, Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar ve İhtiyaç Sahibi Türk Çocuklara Yönelik Erken Çocukluk Eğitimi Projesi, Sosyal Uyum ve Yaşam Eğitimi Programı, Suriyeli Destek Personeli Programı, Güvenli Okul Desteği (Okullara Nakit Desteği) başlıklı çalışmalar yapılmıştır. MEB Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından, Mesleki Eğitime Kazandırma Programı ile 14-17 yaşları arasında temel eğitimlerini tamamladıktan sonra farklı sebeplerle eğitimlerine devam edememiş çocuklarıyla birlikte Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış ve geçici koruma altında bulunan Suriyeli diğer ülke vatandaşları çocuklarının Mesleki Eğitim Merkezlerine yönlendirilmeleri yapılarak vatandaşların Mesleki Eğitim Merkezleri aracılığıyla eğitimlerine devam etmeleri, eğitimlerinin sonunda kalfalık/ustalık belgelerine erişmeleri ve fark derslerini vererek lise diploması almaları için çalışmalar yapılmıştır. Program kapsamındaki 15 ilde seçilen 20 mesleki eğitim merkezinde müdür, müdür yardımcısı, koordinatör öğretmen, rehber öğretmen ve Suriyeli gönüllü eğitici personelden oluşturulan ekiplerce 1.145 14-17 yaş arası, 324 18 yaş üstü toplam 1.469 öğrenci mesleki eğitim merkezlerine yönlendirilmiştir.¹³²

Kişilerin farklı diller de öğrenebilmesi, özellikle farklı ırk ve etnik kökene sahip kişilerin dillerinin yaşatılabilmesi için bu dillerin öğretilmesi oldukça önemlidir. Bu kapsamda seçmeli "Yaşayan Dil ve Lehçeler" dersi verilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda 2020-2021 eğitim öğretim yılında bu dersi 25.412 öğrenci seçmiştir. Ayrıca, "İlköğretim Kurumları (İlkokul ve Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi"nde seçmeli derslere ilişkin "Dil ve Anlatım" grubunda öğrencilerin haftada iki ders saati seçebilecekleri "Yaşayan Diller ve Lehçeler" dersi yer almıştır. Bu ders kapsamında öğretimi yapılan dil/lehçelere ilişkin 5, 6, 7 ve 8. sınıflar Öğretim Programında Adıgece ve Abazaca (Kiril Alfabeti), Lazca, Gürcüce, Adıgece (Latin Alfabeti), Kürtçe (Kurmanca ve Zazaca), Arnavutça, Boşnakça eğitimleri uygulamaya konmuştur.

129 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yabancıların Çalışma İzinleri, Ankara, 2020, s.3.

130 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın E-54723196-000-99561 sayılı resmi yazısı.

131 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

132 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) Eylem Planı Temmuz-Aralık 2021 Dönemi İzleme ve Değerlendirme Mevcut Durum Dokümanı, <https://www.csgb.gov.tr/media/88489/cocuk-isciligi-ile-mucadele-ulusal-programi-eylem-planı-2017-2023-temm.pdf>, E.T. 1/7/2022, s. 67.

MEB bünyesinde yetişkin okuma yazma kursları ile ilgili olarak en çok yerel yönetimlerle birlikte kurs açıldığı görülmüştür. 2021 yılında 35 yerel yönetim birimi (büyükşehir, il, ilçe belediyesi) ile iş birliği halinde 323 yetişkin okuma yazma kursu açılmıştır.

Kurs/Sınav		Kursiyer Sayısı					
		Katılan			Sertifika Alan		
Düzeği	Türü	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
I. Kademe	Okuma Yazma Kursu	10.152	4.236	5.916	3.279	1.529	1.750
	Seviye Tespit Sınavı	6.789	5.131	1.658	4.417	3.239	1.178
	Toplam	16.941	9.367	7.574	7.696	4.768	2.928
II. Kademe	Okuma Yazma Kursu	2.265	1.163	1.102	754	417	337
	Seviye Tespit Sınavı	6.362	4.932	1.430	3.407	2.616	791
	Toplam	8.627	6.095	2.532	4.161	3.033	1.128
GENEL TOPLAM		25.568	15.462	10.106	11.857	7.801	4.056

Tablo 9: 2021 Yılı Yetişkin Okuma Yazma Kursu Yabancı Uyruklu Kursiyer Sayıları

2021 yılında, yetişkin okuma yazma kurslarına 72 ayrı uyruktan 25.568 kursiyerin katıldığı ve bunların 11.857'sinin kurs sonunda başarılı olarak sertifika aldığı görülmüştür. Bunlar içerisinde ülkemizde geçici koruma altında bulunan Suriyeliler 20.475 (%80,08) kursiyerle ilk sıradadır. 2021 yılında kurslara Afganistan uyruklu 2.610 kursiyer (%10,21) katılırken kurslara katılan Irak uyruklu kursiyer sayısı ise 929 (% 3,63) olmuştur.¹³³

21/12/2018 tarihinde 2.fazına başlayan ve 2022 yılı Ekim ayına kadar devam edecek olan "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES)"¹³⁴ ve MEB ile UNHCR ve BM Kalkınma Programı (UNDP) ile iş birliği halinde yürütülmüş olan "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Türkçe Dil Eğitimi ve Meslekî Eğitime Erişimlerinin Artırılması Projesi"¹³⁵ geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların, Türkiye'de eğitime erişimlerine ve sosyal uyumlarının artmasına katkı sağlanmasını amaçlamaktadır. Proje kapsamında 2021 yılı özelinde, Suriyeli öğrencilerin kendi eğitim seviyelerinde müfredatı takip edebilmeleri amacıyla Türkçe dil kursları açılmış, telafi ve destekleme eğitimleri verilmiştir.

133 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

134 MEB, "PIKTES", <https://piktes.gov.tr/>, E.T. 1/7/2022.

135 AB Türkiye Delegasyonu, "Yarını Korumak - Türkiye'de Geçici Koruma Altında Yaşayan Suriyelilere Kaliteli Eğitime Erişim ve Geçim Desteği Verilmesi", <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/yarini-kurmak-turkiyede-gecici-koruma-altinda-yasayan-suriyelilere-kaliteli-egitime-erisim-ve-> E.T. 1/7/2022.

Yükseköğretime ilişkin olarak ülkemizde kendi imkânlarıyla yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin Gençlik ve Spor Bakanlığı'na yurt başvurusunda bulunabilmeleri ise mümkündür. Bunun için İçişleri Bakanlığı'ndan temin edecekleri yabancı kimlik numarasına sahip olmaları gerekmektedir. Kendi imkânları ile eğitim görmek üzere başvuran mülteciler ve geçici koruma kapsamında bulunan yabancı uyruklular için yükseköğretim kurumlarında ayrı kontenjanlar açılmamıştır. Bu adayların başvuruları üniversiteler tarafından ayrılan yurt dışından öğrenci kabul kontenjanları dâhilinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede; 7/10/2021 tarihi itibarıyla 187 ülkeden gelen 4.888 Türkiye burslusu, 171 YÖK burslusu, 127 Maarif Vakfı öğrencisi, 121 KKTC uyruklu öğrenci ve kendi imkânlarıyla gelen 1.338 uluslararası öğrenci olmak üzere toplamda 6.645 uluslararası öğrenci barındırılmıştır.¹³⁶

Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından öğrenim kredisi ve burs ödemesi ise yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan öğrencilere yapılmakta olup yabancı öğrencilere öğrenim kredisi ya da burs adı altında herhangi bir ödeme yapılmamaktadır. 2021 yılı içinde de bu konuda bir değişiklik yapılmamıştır.¹³⁷

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından yürütülen Türkiye Bursları Programı kapsamında, 2021 yılında Türk yükseköğretim kurumlarında eğitim gören uluslararası öğrencilerin iletişime geçmesi amacıyla Türkiye Bursları Bilgi Sistemi her zaman, Türkiye Bursları Çağrı Ofisi belirlenen zaman diliminde öğrencilerin hizmetine sunulmuştur.¹³⁸

Eğitim ve öğretim konusunda Romanlar, diğer bir dezavantajlı grubu oluşturmaktadır. ASHB tarafından hazırlanan Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021) 1. Aşama Eylem Planı'nda "*Roman çocukların eğitim olanaklarından yeterince yararlanmadığı, eğitim olanaklarına erişimin düşük, erken terklerin ve devamsızlıkların yüksek olduğu*" tespitinde bulunulmuştur. Bu kapsamda "Roman Strateji Belgesi için Etkili Bir İzleme, Değerlendirme ve Koordinasyon Mekanizması Kurulması (ROMSİD)" projesi AB tarafından finanse edilmekte, ASHB tarafından 2021 yılında ve halen uygulanmaktadır. Projenin ilgili sektördeki eylemlerin programlanması ve izlenmesinden sorumlu olan lider kurum Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığıdır. 8/7/2020 tarihinde başlayan proje 24 ay süreyle uygulanacaktır.

Proje kapsamında Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın güçlü bir izleme ve değerlendirme mekanizması ile takip edilerek Roman vatandaşların MEB hizmetlerinden daha etkin faydalanması da amaçlanmıştır. Ayrıca Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi başta olmak üzere sosyal içerikli politikalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi alanında eğitim ve kapasite geliştirme ile ilgili ihtiyaçların planlanması ve bu ihtiyaçları karşılayacak bir strateji oluşturulması hedeflenmiştir. MEB tarafından Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi kapsamında eğitim başlığı altında Bakanlık uhdesinde 2019-2021 yıllarında; Roman ailelerin eğitimin önemi ve ilgili süreçler hakkında bilgilendirilmesi ve farkındalıklarının artırılması, Roman çocukların okula devamlarının sağlanması ve Roman çocuklara sosyal, psikolojik ve akademik destek sağlanması hedeflenmiştir. Ancak tüm bunlarla birlikte Roman

136 Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 219.

137 Gençlik ve Spor Bakanlığı KYGM, "Genel Bilgiler", <https://kygm.gsb.gov.tr/Sayfalar/2441/2390/GenelBilgiler>, E.T. 1/7/2022.

138 YTB'nin 28/2/2022 tarihli ve E-10633252-045-103177 sayılı resmi yazısı.

Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve Eylem Planı için belirlenen sürenin sona ermesine rağmen etkin bir izleme ve değerlendirme mekanizması kurulamaması ve verimli sonuçlar elde edilememesi eleştiri konusu olmuştur.

Farklı ırk ve etnik aidiyetleri olan bireyler için önem arz eden bir diğer konu başlığı da sağlık hizmetlerine erişimdir. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı tarafından 2021 yılında Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında, AB Türkiye Delegasyonu ve Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası arasında imzalanan yetkilendirme anlaşmasına istinaden yeni göçmen sağlığı merkezlerinin inşaatı ve mevcut merkezlerin tadilatı, fizik tedavi ve rehabilitasyon ünitelerinin tadilatı, hastaneler ve üniteler için ekipman alımı, anne sağlığı ve hijyen kiti alımı ve Bakanlıkta teknik destek ofisi kurulması faaliyetlerini kapsayan "Herkes için Sağlık Hizmetleri Altyapısının Güçlendirilmesi Projesi" hayata geçirilmiştir.¹³⁹

2021 yılı Eylül ayı itibari ile uluslararası koruma kapsamında olan 223.770 kişinin genel sağlık sigortası primi; 2021 yılı içerisinde geçici koruma kapsamındaki yaklaşık 3.734.874 yabancıların tedavi ve ilaç harcamaları İçişleri Bakanlığı tarafından karşılanmıştır.¹⁴⁰ Uluslararası Hasta Destek Birimi Tercümanlık ve Çağrı Merkezi ise vardiya sistemi ile 38 personelle ve 6 dilde (Almanca, Arapça, İngilizce, Rusça, Farsça, Fransızca) 24 saat hizmet sunmaktadır.¹⁴¹

Sağlık hizmetlerine ilişkin olarak Roman Vatandaşlara Yönelik İkinci Aşama Eylem Planında; Roman vatandaşların sağlık okuryazarlığının düşük olduğu ve sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşadıkları, yapılan çalışmaların, Roman vatandaşların genel olarak kötü barınma ve çevre koşullarında yaşadığı; erken yaş ölümleri, sakatlık, anne çocuk sağlığı, bulaşıcı hastalıklar, tütün ve madde bağımlılığı başta olmak üzere temel sağlık konularında ciddi sorunlar yaşadığını gösterdiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, sabit ikametgâhı bulunan Roman vatandaşların aile hekimliği uygulaması, sabit ikametgâhı olmayan Roman vatandaşların da aile hekimliklerine başvurarak misafir hasta uygulaması kapsamında hizmet alabildikleri ifade edilmiştir. Buna ek olarak, mobil sağlık hizmeti modeli vasıtasıyla sağlık hizmetlerine erişimde zorluk çeken vatandaşlara, toplum sağlığı merkezleri aracılığıyla sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Alanlarda Sosyal İçermenin Desteklenmesi Operasyonu İçin Teknik Yardım Projesi kapsamında yapılan sağlık alanında ihtiyaç analizi araştırması sonuçlarına göre çalışmaya katılan Roman vatandaşların, aile hekimini tanıma yüzdesi % 84.6, sağlık güvencesine sahip olma durumu % 94.4 olarak ölçülmüştür.¹⁴² Bu çerçevede Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları yerlerdeki aile hekimliklerinin kapasite ve donanımlarının artırılması ve Roman vatandaşlara yönelik sağlık okuryazarlığı ve bilincinin artırılması amacıyla çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

139 Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz., Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Hibe Antlaşması, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211111-4.pdf>, E.T. 1/7/2022.

140 İçişleri Bakanlığı'nın 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı resmi yazısı.

141 Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Çağrı Merkezi", <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-53610/-90-850-288-38-38-cagri-merkezi.html#:~:text=1%20Nisan%202017%20tarihinden%20itibaren,38%2038%20numaral%C4%B1%20telefonan%20ula%C5%9F%C4%B1labilmektedir>, E.T. 1/7/2022.

142 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, <https://romsid.com/wp-content/uploads/2021/02/roman-vatandaslara-yonelik-ii-asama-eylem-pl.pdf>, (E.T. 1/7/2022), s. 15.

Toplumun çoğunluğundan farklı ırk, renk, dil ve etnik kökenden insanlar için üzerinde durulması gereken bir diğer alan adli hizmetlere ve adli yardıma erişim konusudur. Adli hizmetlere ve adli yardıma erişimi kolaylaştırmaya yönelik çabalara rağmen, ülkemizdeki mevcut sistem halen gelişmeye açıktır. İhtiyaçlara cevap veren ve sürdürülebilir bir adli hizmet ve yardım sistemine olan ihtiyaç, hem bu hizmeti sağlayanlar hem de muhtemel ve fiili kullanıcılar açısından elzemdir. Bu açıdan Türkiye'de adli yardım ve adalet hizmetlerinin iyileştirilmesi ve özellikle dezavantajlı gruplar ile göçmenlere hizmet verecek kamu ve özel hukuk tüzel kişileri ile gerçek kişilerin kurumsal ve şahsi kapasitelerinin artırılarak uygulanan sistemin işlevselleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Göçmenler dâhil olmak üzere kırılgan gruplara destek vermek ve adli desteğe etkin biçimde erişimlerini sağlamak amacıyla Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği, 30/4/2021 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yabancıların ve farklı dil konuşanların adalet hizmetlerine erişimi amacıyla Adalet Bakanlığı tarafından 2021 yılında suç mağdurlarının bilgilendirilmesine yönelik yürütülen çalışmalar kapsamında mağdurların sahip oldukları haklar ile kendilerine sunulan hizmetlere dair bilgilerin yer aldığı bir internet sitesi hazırlanmıştır. Suç mağdurları için Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde erişime açılan ve "*magdurbilgi.adalet.gov.tr*" alan adıyla hizmet sunan internet sitesini ziyaret edenler yaşadıkları mağduriyet türüne göre hangi haklara sahip olduklarını, hangi hizmeti hangi kurumlardan alabileceklerini ve bunun için nasıl bir prosedür izlemeleri gerektiğini öğrenebilmektedir.

Suç mağdurlarının adli süreç hakkında bilgilendirilmeleri amacıyla bazı temel haklar ile suç türleri hakkındaki bilgilerin yer aldığı broşürler (*adli yardım nedir, katılma nedir, mağdur kimdir gibi*) hazırlanmış, fiziki ve dijital ortamda erişime açılmıştır. Anılan konularda Arapça, Farsça ve İngilizce dillerinde hazırlanmış olan 22.400 adet broşür 2021 yılında mültecilerin yoğun bulunduğu illerde dağıtılmıştır.¹⁴³ İkamet izni başvuruları reddedilen yabancılara yapılan tebliğ formları ise kurumsal sistem olan GöçNet üzerinden otomatik oluşturulabilir durumdadır. Tebliğ formlarında dava açma süresi de dâhil itiraz usulü hakkında bilgi verilmektedir. Tebliğ formlarına maddi durumu yetersiz olan yabancıların adli yardım talebinde bulunabileceğine dair ibare eklenmiştir.¹⁴⁴

Türkiye Barolar Birliği (TBB) tarafından yabancıların adli hizmetlere ve yardıma erişimi konusunda da 2021 yılında "*Türkiye'de Mülteci Sığınmacı ve Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Adalet Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi*" kapsamında adli yardım sistemi desteklenmiştir. Proje kapsamında Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay ve Kilis Hukuk Klinikleri açılmış ve bu klinikler faaliyetlerine devam etmiştir. TBB ve UNHCR iş birliği ile adli yardım başvuruları ve avukat bürolarında yapılan görüşmelerde tercüme desteği sağlamak için kurulan tercüme destek hattı¹⁴⁵ Arapça ve Farsça hizmet vermektedir. Geri gönderme merkezlerinde barınanlara adli yardım broşürlerinin dağıtımını yapmıştır. Tüm bu etkinlikler, farklı pozisyonlardan aynı konulara ilişkin çözüm üretilebilmesi noktasında olumlu ve önemli faaliyetlerdir.

143 Adalet Bakanlığı'nın 25/2/2022 tarihli ve E-27239794-045.03-27/445 sayılı resmi yazısı.

144 İçişleri Bakanlığı'nın 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı resmi yazısı.

145 Tercüme Destek Hattı, 0312 292 59 59 telefon numarası üzerinden hizmet vermektedir.

İrk, renk, dil ve etnik köken temellerinde ayrımcı uygulamalara yalnızca ülkemizde yaşayan bireyler değil, yurt dışında yaşayan Türkler de maruz kalmaktadır. Genel itibariyle yurt dışındaki Türk toplumu Türklere ait ibadethane, okul, dernek, işletme ve Türkiye'nin dış temsilcilikleri üzerinden saldırılara, ayrımcılığa ve hak ihlallerine uğrarken; bireysel olarak Türk vatandaşları ise taciz, tehdit, darp, cinayet gibi nefret suçu niteliğindeki saldırılara ve çalışma hakkı, eğitim hakkı gibi birçok alanda ayrımcılık ve hak ihlallerine muhatap olabilmektedir. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın yabancı etkilerin engellenmesi gerekçesiyle, özellikle dini özgürlükler alanında ayrımcılığa maruz bırakıldıkları ve önemli sınırlamalara yol açabilecek birtakım düzenlemelere muhatap oldukları görülmektedir. Türk vatandaşlarına yönelik nefret suçlarında ve hak ihlallerinde hem İslam düşmanlığı hem de ırkçı saiklere sahip aşırı sağcı söylem birincil kaynağı oluşturmaktadır.

2021 yılında Batı Avrupa ülkelerindeki en büyük Müslüman nüfusu oluşturan ve ırkçı, yabancı düşmanı ve İslam karşıtı söylemlerden en fazla etkilenen kesim olduğu görülen Türk toplumunun hak ve menfaatlerinin korunması ve ayrımcı muamelelere uğramamaları hedefi doğrultusunda 2012 yılı Ocak ayından itibaren Dışişleri Bakanlığı'nın elektronik veri tabanında bu kişilere yönelik saldırılar kayıt altına alınmaya başlanmıştır. 2021 yılı itibariyle vatandaşlara da bu veri tabanına doğrudan elektronik olarak kayıt yapma imkânı sunulmuştur. Böylelikle yurt dışında yaşayan vatandaşların İslam düşmanlığı temelli de dâhil olmak üzere maruz kaldıkları saldırıların, mukayeseli inceleme ve değerlendirmelere de olanak verecek biçimde bütüncül sayısal veri olarak dökümü çıkarılabilmektedir.¹⁴⁶

Bir diğer yıllık çalışma da YTB tarafından mezkûr konularla ilgili hazırlanan "Yurt Dışı Vatandaşlar Hak ve Özgürlükler Güncesi"dir. Bu çalışmada, vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı ülkelerde hak ve özgürlüklere ilişkin meydana gelmiş düzenleme ve gelişmelerin bir değerlendirmesi ve hak ve özgürlük kategorilerine göre kronolojik olarak kayıt altına alınmış haberlerin olumlu ya da olumsuz etkileri aktarılmaktadır. İlk kez 2021 yılında yayımlanan çalışmada 2020 yılında kamuoyuna yansımış, örnek niteliğinde 281 kayıt elde edilmiştir. Toplam 19 batı ülkesinden 281 kayıt; adalet erişim, çalışma hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, eğitim hakkı, güvenlik hakkı, ırkçılık ve ayrımcılık, kötü muamele ve işkence yasağı, ifade ve haber alma özgürlüğü, özel hayata saygı gibi hak ve özgürlükler açısından sınıflandırılmıştır.¹⁴⁷

YTB tarafından, bu raporlara binaen yurt dışındaki Türklerin maruz kaldığı nefret suçu ve ayrımcılığı bildirme imkânı ve gerekli hukuki bilgileri bulacakları "*Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı*" (NESAM) hazırlanmıştır. 2021 yılında kullanıma sunulan ve 21/2/2022 tarihinde tanıtımı yapılan portal vesilesiyle özellikle Avrupa ülkelerinde aşırı sağcı popülist siyasetin etkisiyle, hem sayı hem de şiddet itibariyle kaygı verici bir düzeye ulaşan saldırılara/ayrımcılığa ilişkin oluşturulan veriler mezkûr portalda erişime açılmıştır. Ülkeler özelinde ayrımcılık ve nefret suçlarına ilişkin koruyucu mevzuat ile resmi ve sivil destek mekanizmalarının bilgisini içeren rehberler de PDF formatında kamuoyuna bu portal üzerinden sunulmuştur.¹⁴⁸ Söz konusu internet portalında 2018-2020 yılları arasında yurt dışındaki Türk vatandaşlarını hedef alan saldırılara ilişkin istatistiksel

146 Dışişleri Bakanlığı'nın 1/3/2022 tarihli ve E-68807390-340.10-34061100 sayılı resmi yazısı.

147 YTB, "Yurt Dışı Vatandaşlar Hak ve Özgürlükler Güncesi", <https://nesam.ytb.gov.tr/crimereport/13>, E.T. 1/7/2022.

148 Konuya ilişkin detaylı bilgi için Bkz. YTB, NESAM, nesam.ytb.gov.tr, E.T. 1/7/2022.

verilere göre Almanya'da 481, Yunanistan'da 16, Fransa'da 71 ve Hollanda'da 45 olmak üzere diğer ülkelerdekilerle birlikte toplam 816 saldırı gerçekleşmiştir.¹⁴⁹

Yabancıların ve farklı dil konuşan kişilerin durumu, UÖM görevi kapsamında da izlenerek bu kişilere yönelik ayrımcı uygulamalar ya da eksiklikler ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda özellikle ulusal ve uluslararası standartlar göz önünde bulundurularak hakları konusunda anlayacakları dilde bilgilendirilmeleri, mektuplaşabilmeleri, ihtiyaçlarına göre tercüman bulundurulması, adli yardım ve hizmetlere erişim konusunda alıkonulma merkezleri ile baroların iş birliği kurmaları gerekliliği gibi hususlara dikkat çekilmektedir.¹⁵⁰

2.4. Din, İnanç ve Mezhep

Din ve inanç, insanlık tarihi kadar eski olup din ve inanç hürriyeti de demokratik siyasal toplumun en önemli güvencelerinden biri olarak ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunda korunmaktadır.¹⁵¹ Din veya inanca uygunluk veya din veya inancın gereklerinin uygulanması, yalnızca törenleri değil aynı zamanda, beslenme ile ilgili belirli âdetleri, belirli kıyafetlerin giyilmesini ve çeşitli ritüelleri de içerebilir.¹⁵²

Din ve vicdan özgürlüğü, Anayasa'nın 24. maddesinde düzenlenmiş, sınırlandırılabilirliği konulara ilişkin 14. maddeye göndermede bulunulmuştur. Bu doğrultuda 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenlerin serbest olduğu, kimsenin, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı ve suçlanamayacağı vurgulanmıştır. Anayasa'nın 14. maddesinde ise din ve vicdan özgürlüğünün Devlete veya kişilere, Anayasa ile tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha kapsamlı biçimde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamayacağı ve bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyidelerin kanunla düzenleneceği ifade edilmiştir.

Ülkemiz, tarihsel olarak çeşitli dini inançlara sahip insanların bir arada yaşadığı topraklar olmuştur. Bununla birlikte her ülkede yaşandığı gibi toplumun ağırlıklı kesimini oluşturan bireylerden farklı bir dine ve mezhebe mensup olan kişiler ile inanç yönünden farklılık gösteren bireyler zaman zaman eğitimden istihdama, sosyal yaşamdan kültürel yaşama birçok alanda sorunlarla karşılaşabilmekte, önyargılara veya dışlayıcı tutumlara maruz kalabilmektedir. Farklı din mensupları arasında eşitlik ve bir arada yaşama kültürünün yaygınlaştırılması demokratik toplumlar açısından elzemdir.

Din ve inanç temelinde ayrımcılığa ilişkin sorun alanlarından birini eğitim konusu oluşturmaktadır. Eğitim, bireylerin diğer insan haklarından yararlanmalarının ve ihlal durumunda haklarını arayabilmelerinin de ön koşulu olup sosyal birlikteliğin sağlanmasına katkı sunmasının yanında hayatı kolaylaştırıcı bilgilere erişimi sağlamakta, psikososyal ihtiyaçları karşılamakta ve en çok ihtiyaç duyan kişilere emniyet ve istikrarlı bir ortam sunmaktadır. Nitekim 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesi de "Eğitim

149 YTB, "Yurt Dışındaki Türk Vatandaşlarını Hedef Alan Saldırıları", <https://nesam.ytb.gov.tr/map/12>, E.T. 1/7/2022.

150 Raporlarda yer alan ayrıntılı tavsiyeler için Bkz. <https://www.tihek.gov.tr/kategori/ulusal-onleme-mekanizmasi-raporlari-2021/>

151 Şennur Ağırbaşı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Din ve Vicdan Özgürlüğü, TBB Dergisi, 2012(101), s. 84.

152 TIHEK, B. No: 2019/3404, K. No:2020/26, para. 29.

kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz." hükmünü haiz bulunmaktadır.

Ülkemizde din eğitime ilişkin olarak müfredatta bulunan din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) dersi, Anayasa'nın 24. maddesi gereğince örgün eğitim kurumlarında ilköğretim 4. sınıftan ortaöğretimin son sınıfına kadar okutulan zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Zorunlu DKAB dersi, daha önce *Hasan-Eylem Zengin ve Mansur Yalçın ve Diğerleri* davalarıyla AİHM önünde başvuru konusu yapılmıştır. Mahkeme; Hasan-Eylem Zengin kararında, DKAB dersi müfredatının daha nesnel ve çoğulcu olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵³ Mansur Yalçın ve Diğerleri davasında ise zorunlu DKAB dersi müfredatının esas itibarıyla Türkiye'de yoğun nüfusun inaniş şekline göre düzenlendiği tespitini yaparak bunun makul olduğunu belirtmiş, bununla birlikte devletin dini konuların düzenlenmesinde tarafsız olması, DKAB dersine ilişkin ebeveynlerin dini veya felsefi inançlarını açıklamak zorunda bırakılmayacağı bir mekanizma oluşturulması ve bu yapısal sorunun gecikmeksizin düzeltilmesi gerektiğinin altını çizerek bu mekanizmanın oluşum sürecini ülkeye bırakmıştır.¹⁵⁴

AİHM'in söz konusu kararının uygulanması bağlamında AİHM Eylem Planı Çalışma Grubu oluşturulmuş, eylem planı ve buna ilişkin takvim Avrupa Konseyine 21/12/2015 tarihinde sunulmuştur. Eylem Planı kapsamında MEB koordinasyonunda oluşan grupta mülga Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), üniversitelerden alan uzmanı akademisyenler ve bazı Alevi-Bektaşî katılımcılar yer almıştır. Çalışma Grubu, 1 yıllık süreç içerisinde altı ana toplantı yapmış ve bir rapor hazırlamıştır. Yapılan toplantılar ve hazırlanan rapor doğrultusunda "Yeni Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı" 2018-2019 eğitim öğretim yılında okullarda uygulanması için Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 18 sayılı ve 19/1/2018 tarihli Kurul Kararı ile onaylanmıştır.

MEB tarafından rapor yazımına sunulan katkıda, verilen kararlar doğrultusunda hazırlanan müfredat ile ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu DKAB dersinde yalnızca İslam dini hakkında değil bütün dinler hakkında genel bilgilerin verildiği ve evrensel ahlak kurallarının öğretildiği, İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumların bilimsel bir metotla ele alındığı, yaşayan diğer dinlerin ise yine bilimsel bir metotla, dinler açılımı ve olgusal bir yaklaşımla öğretime konu edildiği bildirilmiştir.¹⁵⁵ Hristiyanlık ve Yahudilik temel prensip ve uygulamalarının 11. sınıf ders kitaplarında geniş biçimde işlendiği, yine Aleviliğe ait bilgiler ile teizm, deizm, ateizm ve agnostizme DKAB müfredatında yer verildiği görülmektedir. 12. sınıf DKAB ders kitaplarında ise Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizmin kapsamlı biçimde müfredatta dahil edildiği görülmektedir.

153 AİHM, *Hasan-Eylem Zengin v. Türkiye*, B. No:1448/04, 9/10/2007.

154 AİHM, *Mansur Yalçın ve Diğerleri v. Türkiye*, B. No: 21163/11, 16/9/2014.

155 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

AGİT, "Devlet Okullarında Dinler ve İnançlar Hakkında Öğretime İlişkin Toledo Kılavuz İlkeleri" ile bu alanla ilgili derslerin ne tür nitelikler taşıması gerektiğini belirlemiştir. Buna göre; dinler ve inançlar hakkındaki öğretim hassas, dengeli, kapsayıcı, dogmadan uzak, tarafsız olmalı ve din veya inanç özgürlüğüyle ilişkili insan hakları ilkelerine dayanmalıdır.¹⁵⁶ Bu çerçevede DKAB müfredatının ayrımcılık yasağı ve din ve inanç özgürlüğü bağlamında belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim İHEP'te "*Din ve Vicdan Özgürlüğünün En Geniş Anlamda Sağlanması*" başlığı altında; din ve vicdan özgürlüğünün en geniş şekilde teminat altına alınması için ilgili mevzuat ve uygulamanın uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda gözden geçirilmesi ve eğitim materyallerinin objektiflik, tarafsızlık ve çoğulculuk ilkeleri dikkate alınarak toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde hazırlanması öngörülmüştür.¹⁵⁷

Zorunlu DKAB dersinden muafiyet konusu din, inanç ve mezhep temelinde ayrımcılıkla mücadelede ele alınması gereken bir diğer alandır. MEB Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 9/7/1990 tarihli ve 1 sayılı kararında Türkiye Cumhuriyeti uyruklu, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilerin zorunlu olan DKAB dersinden muaf tutulacakları belirtilmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından 3/2/2015 tarihinde valiliklere gönderilen "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Muafiyeti" konulu yazıyla, azınlık okulları dışında kalan ilk ve ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin zorunlu DKAB dersinden muaf olabilmeleri için nüfus kayıtlarının din hanesine dinlerini kaydettirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Öğrencilerin zorunlu DKAB dersinden muaf olmaları halinde karnelerinde DKAB dersinin karşısına muaf oldukları yazılmaktadır.

Ayrımcılıkla mücadele konusunda değerlendirilmesi gereken bir başka husus ise cemevlerinin durumudur. Bu kapsamda cemevlerinin mevcut koşullarının gözden geçirilmesi ve şartlarının iyileştirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede; cemevlerinin aydınlatma, bakım ve onarım gibi ihtiyaçlarının giderilmesi ve bu tür giderlerin devlet bütçesinden karşılanması, ayrıca talepleri halinde Alevi-Bektaşî inanç önderlerine kadro verilebilmesi yönünde lüzumlu adımların atılması gerekmektedir.

Dikkate alınması gereken bir başka husus ise dini mekânların korunmasıdır. Bu kapsamda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre, dinî özellik taşıyan pek çok yapı; medreseler, kümbet, türbe ve kitabeler, camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar; tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar, külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları taşınmaz kültür varlığı örnekleridir ve tescil, koordine ve korunması Bakanlıkça yapılmaktadır. Dini yapıların korunmasında hangi din ve inanca ait olduğu fark etmeksizin bu yapıların korunmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda 2021 yılı içerisinde Diyarbakır Sur Ermeni Katolik Kilisesi ile Gaziantep Şahinbey Havra'nın restorasyonlarının tamamlanmış olması oldukça önemlidir.¹⁵⁹

156 AGİT, Devlet Okullarında Dinler ve İnançlar Hakkında Öğretime İlişkin Toledo Kılavuz İlkeleri, 2007, s. 40.

157 İHEP, Hedef 4.3, Faaliyet a ve Hedef 4.4, Faaliyet g.

158 MEB, "Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Kararı", <https://dogm.meb.gov.tr/www/egitim-ve-ogretim-yuksekkurulu-karari/icerik/13>, E.T.1/7/2022.

159 İnanç Özgürlüğü Girişimi, Din ve İnanç Özgürlüğü İzleme Raporu 2022, s. 33.

2/3/2021 tarihinde kamuoyuna açıklanan İHEP'te de ülkemizde yaşayan gayrimüslim vatandaşların sorunlarının tespiti ve çözüm yolları için bir dizi faaliyet planlaması yapılmıştır. İHEP 4.3. altında yer alan Faaliyet 4.3.e. "*Gayrimüslim cemaat temsilcileriyle sorunların tespiti ve çözüm önerileri geliştirilebilmesi amacıyla düzenli toplantılar yapılacaktır.*" hükmünü haizdir. Söz konusu faaliyet kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü koordinesinde 22/10/2021 tarihinde İçişleri Bakan Yardımcısı ve Vakıflar Genel Müdürü, gayrimüslim cemaat temsilcileri ve bazı vakıf başkanları ile bir araya gelerek cemaat vakıflarının ihtiyaçları ve sorunları ile ilgili görüşmelerde bulunmuştur. Yine İHEP yer alan Faaliyet 4.3.f.'de ifade edilen "*Gayrimüslim cemaat vakıfları yönetim kurullarının oluşturulması ve seçimine ilişkin Vakıflar Yönetmeliği'nde düzenleme yapılacaktır.*" hükmü doğrultusunda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından cemaat vakıflarının da yazılı önerileri alınmak suretiyle, "*Cemaat Vakıfları Yönetim Kurulu Seçim Usul ve Esaslarına İlişkin (taslak) Yönetmelik*" 2021 yılında hazırlanmıştır. Yönetmelik, 18/6/2022 tarihinde "*Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliği*" adıyla 31870 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁰

İHEP'te "*Kamunun kullanımına tahsis edilmiş bina ve alanlarda, ihtiyaç ve talep durumu dikkate alınarak, farklı din mensuplarının dini yükümlülüklerini yerine getirebilmesini temin etmek için uygun mekânlar oluşturulacaktır.*" hedefine matuf Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından düzenleme yapılması amacıyla taslak metin hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda 17/8/2021 tarihinde, Cumhurbaşkanlığı DİB, İçişleri Bakanlığı (Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü), Adalet Bakanlığı (İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı) temsilcilerinin katılımı ile toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantı neticesinde hazırlanan taslak metin için kurum görüşleri istenilmiş, gelen görüşler doğrultusunda, mevzuat düzenleme çalışmaları 2021 yılında sürdürülmüştür.¹⁶¹ Bu çerçevede kamu kullanımına tahsis edilen binalarda diğer din mensuplarına yönelik ibadet mekânları oluşturulacak olması ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi kapsamında oldukça önemli ve olumlu bir gelişmedir.

Yine hangi dine mensup olursa olsun kamu ve özel sektör çalışanları ile öğrencilere, kendi dini bayramlarında izinli sayılma imkânının getirileceğine ilişkin İHEP öngörüsü doğrultusunda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından sosyal tarafların faaliyet konusu ile ilgili görüşleri talep edilerek dinlere ait bayram günleri hakkında DİB ve Ankara Üniversitesi'nden bilgi istenmiştir. 16/9/2021 tarihinde sosyal tarafların temsilcilerinin de yer aldığı çalışma grubu mutabakat ile mevzuat taslağına nihai halini vermiştir. Faaliyete ilişkin mevzuat taslağı ile sosyal tarafların mutabakatını içeren tutanağın da yer aldığı rapor, 11/10/2021 tarihli resmi yazı ile ekinde Adalet Bakanlığı'na iletilmiştir.¹⁶² Ancak öngörülen faaliyet 2021 yılı sonu itibarıyla henüz tamamlanamamıştır.

160 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220618-9.htm>, E.T. 1/7/2022.

161 Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 25/2/2022 tarihli ve E-23663589-010.99[M-01280]-3038252 sayılı resmi yazısı.

162 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın E-54723196-000-99561 sayılı resmi yazısı.

Tüm dünyada din ve inanç temelinde ayrımcılığın en yaygın görünümülerinden biri de İslamofobidir. İslam dinine veya Müslümanlara karşı duyulan haksız önyargı, nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve kin besleme olarak tanımlanabilecek İslamofobi ve İslamofobinin beraberinde getirdiği nefret söylemleri, üzerinde durulması gereken bir diğer konu başlığıdır. İslam dininin ve Müslümanların, aşırılıkçı bir azınlığın inanç ve eylemleriyle özdeşleştirilmesi ve bu nedenle İslam coğrafyasının olumsuz haber ve manşetlere konu olması, hem yurt içinde hem yurt dışında İslam karşıtlığı ve İslamofobinin artmasına ve Müslümanlara karşı nefret söylemlerine ve bir takım saldırılara sebep olmaktadır. AİHM *Norwood v. Birleşik Krallık* davasında; Müslümanları 11 Eylül saldırıları ile ilişkilendirerek ikiz kuleleri yanarken gösteren ve “*İslam Britanya'dan dışarı, Britanyalıları koruyun*” ifadelerinin yazılı olduğu ve ay yıldızın üzerinde çarpı işaretine yer veren posteri oturmakta olduğu dairesinin duvarına asması nedeniyle polis tarafından para cezası kesilen başvuranın ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasıyla yaptığı başvuruda, bir dini grubun bütün olarak bir şiddet eylemi ile bağdaştırılmasını içeren fiilin Sözleşme ile güvence altına alınan hoşgörü, toplumsal barış ve ayrımcılık yasağı gibi değerlerle uyum içerisinde olmadığını belirterek başvuranın penceresinden gösterdiği posterin, Sözleşme'nin 17. maddesi (hakların kötüye kullanılması yasağı) dâhilinde bir eylem oluşturduğunu, bu sebeple eylemlerinin ifade özgürlüğü kapsamında korunamayacağına karar vermiştir.¹⁶³

Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutuklulara kendi dini bayramlarında açık görüş ve görüntülü görüşme gibi ilave imkânların sağlanacağına ilişkin İHEP düzenlemesi doğrultusunda, Adalet Bakanlığı tarafından 14/9/2021 tarihinde, Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile değişikliğe gidilmiştir. Buna göre; hükümlülerin, milli bayramlar ve mensubu buldukları dinin bayramları ile özel günlere mahsus olmak üzere, ziyaretçileri ile açık görüş yapabilmelerine ilişkin düzenlemenin kapsamı genişletilerek İHEP kapsamında hedeflenen faaliyet hayata geçirilmiştir. İHEP'te öngörülen ve uygulamaya konan tüm bu düzenlemeler şüphesiz din ve inanç temelinde ayrımcılıkla mücadele alanlarında çok önemli gelişmeler olarak değerlendirilmelidir.

Kurumumuz ise din ve inanç temelinde ayrımcılık yasağına ilişkin 2021 yılında bir ihlal kararı vermiştir. 2021/19 sayılı kararında TİHEK Kurulu, bir sitede ortak kullanıma açık olan havuza tam tesettürlü mayo ile girilmesinin yasak olması nedeniyle inanç temelinde ayrımcılığa maruz kalındığı iddiasına ilişkin olarak, Kat Malikleri Kurulu kararının AİHM ve Yargıtay içtihatlarına, mevzuat hükümlerine aykırılık teşkil ettiği, söz konusu kararı uygulayan site yönetiminin ayrımcılık yasağına aykırı davrandığı, dolayısıyla başvuranın inancı nedeniyle hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit bir şekilde yararlanmadığı tespit edilerek; somut olay özelinde “inanç” temelinde ayrımcı muamelenin vücut bulduğu kanaatine varmıştır.¹⁶⁴

163 AİHM, *Norwood v. Birleşik Krallık*, B. No: 23131/03, 16/10/2004.

164 TİHEK, B. No: 2020/2694, K. No: 2021/19.

2.5. Yaş

Yaş ayrımcılığı, bir kimseye bir hakkın kullanılmasında ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesinde meşru ve makul bir temele dayanmaksızın yaşı sebebiyle farklı muamelede bulunulması sonucu ortaya çıkmaktadır. Yaş ayrımcılığına her yaş grubundan insan maruz kalabilmekle birlikte, bu ayrımcılık ile en sık karşılaşan gruplar çocuklar, gençler ve yaşlılardır. Çocuklar, birçok toplumda, sadece korunması gereken ve kendi haklarını kullanamayacağı düşünülen kimseler olarak görülmektedir. Çocuğa yönelik yaş ayrımcılığı çocukların, kanun önünde eşit oldukları halde, şiddetten korunma, barışçıl toplanma, bilgiye erişim, sağlık ve eğitim gibi birçok hakkı kullanmaları yönündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Çocukluk ile yetişkinlik arasında yer alan gençler de çeşitli biçimlerde ayrımcılığa uğramaktadır. Gençler, eğitime, kaliteli istihdama, sosyal korumaya, medeni ve siyasi haklara tam erişim noktasında zorluklarla karşılaşmaktadır. Yaşlı ayrımcılığı (*ageism*) ise; yaşlıların, yaşlarından ya da yaşlı olduklarının düşünülmesinden dolayı karşı karşıya kaldıkları önyargıları, kalıp yargıları ve ayrımcılığı ifade etmekte olup kişilerin hayat kalitelerinin düşmesine, yalnızlıklarının artmasına, fiziksel ve ruhsal sağlıklarının bozulmasına ve kendilerine yönelik şiddet ve kötü muamelenin artmasına neden olabilmektedir.¹⁶⁵

Çocuk, genç ve yaşlıların ayrımcılığa ve hak kayıplarına uğradığı alanlardan ilki istihdamdır. Ülkemizde, birçok sebepten dolayı, çocuklar küçük yaştan itibaren çalışmaya zorlanmaktadır. Çocuk işçiliği, ülkemizde çözülmesi gereken en büyük sorunlardan biridir. Tüm çocukların eğitim öğrenime erişim imkânlarının olması ve ailelerin ekonomik durumlarının iyileştirilmesi bu alanda yapılabilecek iyileştirmelerin temelini oluşturmaktadır. Böylelikle tüm çocukların fırsat eşitliği için uygun koşulların oluşturulması sağlanacaktır. Türkiye nüfusunun % 26,9'unu çocuklar oluşturmaktadır.¹⁶⁶ Ekonomik faaliyette çalışan çocuk nüfus oranı hakkında ise güncel veri bulunmamaktadır. Ancak 2019 yılının son çeyreğinde, 5-17 yaş aralığındaki çocukları kapsayacak şekilde TÜİK tarafından yapılan çocuk işgücü araştırmasına göre, Türkiye'de yaşayan 5-17 yaş grubundaki çocukların % 4,4'ü ekonomik faaliyette çalışmakta ve çalışan çocukların % 79,7'sini 15-17 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır.¹⁶⁷ Nitekim 15-17 yaş aralığında işgücüne katılım oranı 2021 yılında % 16,4 olarak açıklanmıştır.¹⁶⁸

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından, çocuk işçiliği konusunda çalışma yapan kişi, kurum ve kuruluşların yürütecekleri çalışmalara kılavuzluk edebilecek, kapsamlı bir kaynak olması amacıyla ilgili tüm kurum ve kuruluşların desteğiyle, çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılması hedefiyle, "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)" hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır.¹⁶⁹ Bu kapsamda, 2021 yılı içinde; çocukların yoksulluk nedeniyle çalıştırılmaya zorlanmalarını önlemek amacıyla, İŞKUR tarafından Kızılay iş birliğiyle yoksul ailelere erzak yardımı yapılmış, ASHB çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri karşılığında bu ailelere Şartlı Nakit Transferi Yardım Programı'ndan

165 Gerard Quinn, Israe Idoron, Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter, 2021, s. 20-23.

166 TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2021.

167 TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019.

168 TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2021.

169 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023), s. 5.

yararlanma imkânı sunmuştur. Ailelerin ödeme alabilmeleri için, çocuklarını okula düzenli olarak (okulun açık kaldığı gün sayısı üzerinden % 80 ve üzeri devamlılıkla) göndermeleri gerekmektedir. Aynı program, MEB ve Kızılay iş birliği ile Suriyeli ve diğer mülteci çocukları için de 2017 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.¹⁷⁰

Mevsimlik tarım işçilerine verilen kamu hizmetlerinin etkin olarak sunulabilmesi, onlara ilişkin sayısal veri elde edilmesi ve çocuk işçiliği ile mücadele amacıyla kurulan "Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi" üzerinden mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının eğitim durumlarının izlenmesi sağlanmakta, bu sistemin sadece mevsimlik tarımı değil tüm sektörleri kapsayan bir çocuk işçiliği izleme ve raporlama sistemi haline getirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü ile ASHB Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü iş birliğinde, Kasım 2021'de "Türkiye'deki Çocuk Haklarının Desteklenmesi Projesi" uygulamaya girmiştir. Proje ile çocuklar için sosyal hizmet standartlarının iyileştirilmesi ve çocuk işçiliği ile mücadele edilmesinin amaçlandığı belirtilmiştir.¹⁷¹

2021 yılı içinde ASHB Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün mobil ekipleri tarafından, çalışma nedeniyle okula devam etmediği tespit edilen 198 çocuk eğitim tedbirine yönlendirilmiştir.¹⁷² Yapılan bu çalışmalar umut verici olmakla birlikte, çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılması için çok daha geniş kapsamlı çalışmalar, spesifik olarak bu konuyla ilgili olan ve caydırıcı müeyyideler içeren hukuki düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Özellikle ailelerin ekonomik açıdan güçlendirilmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesinde son derece önemli bir unsurdur. Bu nedenle daha çok aile bireyinin istihdam edilmesine olanak sağlanması ve çocuklarının çalışması riski bulunan ailelere gelir yaratıcı, yoksulluğu azaltıcı finansman kaynaklarına ulaşmada öncelik tanınması gerekmektedir.¹⁷³

İstihdamda da yaş, ayrımcı muamele ve söylemlerin nedeni olarak karşımıza çıkabilmektedir. 2021 yılı içinde, Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 20-64 yaş aralığında 465 aktif çalışanın katılımıyla "İş Yerinde Yaş Ayrımcılığı Araştırması" gerçekleştirilmiştir. Katılımcıları kamu, özel sektör ve yerel yönetimlerdeki çalışanlardan oluşan bu araştırma sonucunda, işyerinde yaş ayrımcılığının yaygınlığı % 27,6 olarak belirlenmiştir. % 30,8'lik bir oran ile iş yerinde en çok ayrımcılığa uğradığı belirlenen 20-31 yaş grubundaki genç yetişkinler, genelde mesleki bilgi ve beceri konusundaki yetersizlikleri ve tecrübesizlikleri nedeniyle ayrımcılığa uğradıklarını belirtmiştir. Ayrımcılığa uğrama oranı % 23,4 olan 50 yaş üzerindeki çalışanlar ise fiziksel ve bilişsel kapasitelerinin düşük olacağı, işyerinde üretkenliklerinin ve katkılarının az olacağı ile ilgili algı nedeniyle bunu yaşadıklarını aktarmıştır.¹⁷⁴ İlgili çalışma, yaş temelinde ayrımcılığın yaygınlığına ilişkin önemli veriler ortaya koymaktadır.

170 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

171 AB, "Türkiye'de Çocuk Haklarının Desteklenmesi Projesi", https://ab.gov.tr/turkiyede-cocuk-haklarinin-desteklenmesi_52228.html#:~:text=Projenin%20amac%C4%B1%20engelli%2C%20g%C3%B6%C3%A7men%20ve,%C3%A7ocuklara%20sa%C4%9Flanan%20sosyal%20hizmet%20standartlar%C4%B1n%C4%B1n,E.T.1/7/2022.

172 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

173 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023), s. 14.

174 Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, "Ankara Üniversitesi'nin Araştırmasına Göre "Gençler İşyerinde Daha Fazla Yaş Ayrımcılığına Maruz Kalıyor.", <http://yasam.ankara.edu.tr/2021/06/15/gencler-isyerinde-daha-fazla-yas-ayrimciligina-maruz->

Yaşlı ayrımcılığı iş hayatında çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Genel olarak ise yaşlıların yaşları nedeniyle işe alınmamaları, çalışıyor olsalar bile terfi almalarının engellenmesi, belli bir yaşa geldiklerinde emekli olmak zorunda bırakılmaları ya da basılı ve görsel medyada tasvir edilmiş biçimleri sonucunda toplumda oluşan "yaşlı" imajı nedeniyle zorluklar yaşamaları şeklinde görülmektedir.¹⁷⁵ Yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve üzeri yaştaki nüfus, 2016 yılında 6 milyon 651 bin 503 kişi iken son beş yılda % 24,0 artarak 2021 yılında 8 milyon 245 bin 124 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2016 yılında % 8,3 iken, 2021 yılında % 9,7'ye yükselmiş, 2021 yılında yaşlı nüfusunun % 44,3'ünü erkek nüfus, % 55,7'sini kadın nüfus oluşturmuştur.¹⁷⁶

Yıllar geçtikçe demografik yapısı değişen ve nüfusu yaşlanmaya devam eden Türkiye'de yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal hayata katılımını ve çalışma hayatında kalabilmelerini sağlamak üzere kapsamlı ve etkili çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Yaşlı işgücünün, daha uzun süre verimli biçimde çalışma hayatına aktif katılımının sağlanması amacıyla iş hayatına yönelik gerekli rehberliği aldıkları iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri kapsamında 50+ yaş grubunda; 2021 Ağustos ayı sonuna kadar 58.661 erkek ve 27.189 kadına İŞKUR tarafından bireysel danışmanlık hizmeti sunulmuştur. Danışmanlık hizmetinin yanında, İŞKUR tarafından yaşlı işgücünün sürdürülebilir istihdamının sağlanması ve desteklenmesi için işe yerleştirme hizmetleri kapsamında 50+ yaş grubunda; 2021 Ağustos sonu itibarıyla ise 41.348 kişinin işe yerleştirilmesine aracılık edilmiştir. İŞKUR, işsizlik sorununa çözüm bulmak ve iş arayanların ilgili mesleki nitelik ve becerileri kazanmalarını sağlamak amacıyla mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları ve girişimcilik eğitim programları aracılığıyla aktif işgücü programları ve yaşlı işgücünün istihdamını korumak ve işsizlik döneminde gelir desteği sağlamak için yaşlıların da yararlandığı pasif işgücü piyasası programları düzenlemektedir.¹⁷⁷

Yaşlı bireylerin istihdama erişiminin engellenmesi, onların sosyal ve ekonomik hayata katılmalarını önemli ölçüde güçleştirdiği gibi onların yalnızlaşmalarına ve fiziksel ve ruhsal sağlıklarının bozulmasına da neden olabilmektedir. Bunun önüne geçilebilmesi için yaşlıların istihdama erişimlerini ve orada tutunabilmelerini sağlayacak düzenlemelerle birlikte aktif ve sağlıklı yaşlanmayı destekleyecek çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bu kapsamda On Birinci Kalkınma Planı'nda, nüfusun yaşlanmasına ve yaşlılığa ilişkin sosyal ve ekonomik politikaların geliştirilmesinde "aktif yaşlanma" yaklaşımı esas alınmış; nüfusun artmasıyla bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, yaşam boyu eğitim imkânlarının artırılması ve yaşlıların değişime uyumunun sağlanması ihtiyacının karşılanmasına ilişkin politikalar belirlenmiştir. Bu politikaların ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

kalıyor/, E.T. 17/6/2022.

175 Quinn, Doron, s. 20-23.

176 TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2021.

177 ASHB, Ulusal Rapor-Türkiye Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ve Bölgesel Uygulama Stratejisinin (MIPAA/RIS) Uygulanmasının Dördüncü Döngüsü (2018-2022), 2021, s. 26-27

Yalnızca yaşlılar değil gençler de istihdamda ayrımcılığa maruz bırakılabilmektedir. Genç nüfus (15-24 yaş), Türkiye nüfusunun % 15,3'ünü oluşturmakta olup 2021 yılında genç nüfusun istihdam oranı % 32,2 olarak, NEET gençlerin oranı ise % 24,7 olarak tespit edilmiştir.¹⁷⁸ On Birinci Kalkınma Planı ve İHEP'te belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda gençlerin istihdama katılım oranının artırılması amacıyla NEET gençlerin oranının düşürülmesine yönelik olarak 2021 yılı içinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü koordinasyonunda, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sosyal taraflar, meslek kuruluşları, üniversiteler, uluslararası kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla, "Eğitim-İstihdam İlişkisinin Güçlendirilmesi", "Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlerin İstihdamının Artırılması" ve "Geleceğin İşleri" eksenleri ile özellikle "Eğitim-İstihdam İlişkisinin Güçlendirilmesi" ekseninde gençlerin staj ve uygulama eğitimi imkânlarının geliştirilmesine ilişkin tedbir maddelerini içeren "*Ulusal Genç İstihdam Strateji Belgesi ve Eylem Planları (2021-2023)*" hazırlanmıştır. Eylem planının etkin biçimde işletilmesi gençlerin istihdamı açısından oldukça önemlidir.

Mesleği olmayanlara meslek edindirmek, mesleği olmakla birlikte mesleki becerilerini geliştirmek isteyenlerin istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla İŞKUR tarafından mesleki eğitim kursları düzenlenmektedir. 2021 yılı içerisinde bu kurslardan 101.501 kişi yararlandırılmış olup bunların % 39'u 15-24 yaş arası gençlerden oluşmuştur. Mesleki tecrübesi olmayan kişilere mesleki deneyim ve iş tecrübesi kazandırarak bu kişilerin istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla da yine İŞKUR tarafından İşbaşı Eğitim Programı düzenlenmektedir. Bu kapsamda düzenlenen işbaşı eğitim programlarından 2021 yılında 360.170 kişi yararlandırılmıştır ve katılımcıların % 51'i 15-24 yaş arası gençlerden oluşmaktadır.¹⁷⁹

Yaşlıların kendi istekleriyle ya da ihtiyaç duymaları halinde barınabilecekleri alanlar oluşturulması, sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Bu kapsamda 2021 yılı sonu itibarıyla ASHB'ye bağlı 165, diğer kamu kurumlarına bağlı 21 ve özele ait 263 adet olmak üzere toplam 449 huzurevinde 37.397 yaşlı bireye yatılı bakım hizmeti verilmiştir.¹⁸⁰ Yaşlı nüfusunun artmaya devam ettiği Türkiye'de huzurevlerinin sayısı ve kapasitesinin artırılması ile birlikte evde bakım hizmetlerinin de etkili hale getirilmesi gerekmektedir.¹⁸¹ Yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine kolay ve ücretsiz ulaşmaları, hastalıklarının erken tanınması, erken tedavisi, komplikasyonların önlenmesi, zamanında gerekli tedbirlerin alınması ve bu doğrultuda verilecek yaşlı bakım hizmetleriyle yaşlıların yaşam kalitesinin artırılması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından "*Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı (2021-2026)*" hazırlanmıştır. Yaşlılara yönelik evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi de bu plan çerçevesindeki hedeflerden biridir.¹⁸² Böylelikle kendilerine yönelik özel sağlık hizmetleri uygulanması gereken yaşlı kişiler için genel hizmetlerin uygulanmasıyla ortaya çıkabilecek dolaylı ayrımcılıkların da önüne geçilebilecektir.

178 TÜİK, İstatistiklerle Gençlik, 2021.

179 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın E-54723196-000-99561 sayılı resmi yazısı.

180 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

181 Bahadır Dinç, Emine Özmete, Bakım Kuruluşlarına Kabul Sırasında Bekleyen Yaşlılara Ailede Bakım Verenlerin Bakım Yükü ve Yaşam Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi, *Journal of Society & Social Work*, Cilt. 32, S. 4, s. 1277.

182 ASHB, Ulusal Rapor-Türkiye Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ve Bölgesel Uygulama Stratejisinin (MIPAA/RIS) Uygulanmasının Dördüncü Döngüsü (2018-2022), s. 55

ASHB'ye bağlı kurumlarda çocuklar da barındırılmakta olup, bu kurumlarda kalan 6.842 erkek, 6.480 kız çocuğu bulunmaktadır. 2021 yılı itibariyle bu kurumlarda kalan 775 çocuğun üniversite eğitimine devam ettiği bildirilmiştir.¹⁸³

Dezavantajlı gruplar içinde yer alan çocukların sağlık hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması amacıyla, gelir tespiti yapılmaksızın genel sağlık sigortalılığı ya da bakmakla yükümlü olduğu kişi bulunmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar sağlık hizmetlerinden yararlandırılırken herhangi bir prim veya tutar talep edilmemektedir.¹⁸⁴ Çocukların sağlık hizmetine erişiminin kolaylaştırılması ve Sağlık Bakanlığı'nın bebek, çocuk ölümlerinin önlenmesi ve sağlığın geliştirilmesi amacıyla; beslenme, taramalar, eğitim, sağlığın geliştirilmesi, bebek-çocuk ölümleri izleme sistemi, doğum bildirim sistemi ana başlığı altında yürüttüğü programlar, İHEP'te belirlenen "Yenidoğan ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi amacıyla gerekli tedbirler etkili bir şekilde alınacaktır." hedefinin gerçekleştirilmesi için önemli adımlardır. Ancak istatistiklere göre, 2020 yılına kadar düşmeye devam eden neonatal (yenidoğan), bebek ve 5 yaş altı çocuk ölüm hızlarının 2021 yılında arttığı görülmüştür. Neonatal ölüm hızı 2020 yılında binde 5,5 iken 2021'de binde 5,9'a, bebek ölüm hızı 2020 yılında binde 8,5 iken 2021'de binde 9,1'e ve 5 yaş altı çocuk ölüm hızı 2020 yılında binde 10,6 iken 2021'de binde 11,1'e çıkmıştır.¹⁸⁵ Bu artışın nedenlerinin araştırılarak, sorunun çözümüne yönelik etkili tedbirler alınması gerekmektedir.

Eğitim hakkı, şüphesiz tüm çocuklar için en hayati meselelerden birini teşkil etmektedir. Bu konuda, özgürlüğünden yoksun bırakılanların tutulduğu ya da koruma altına alınanların tutulduğu merkezlerde barınan çocukların zorluklar yaşadığı bilinmektedir.¹⁸⁶ MEB ile Adalet Bakanlığı arasında, ceza infaz kurumlarında ve tutukevlerinde bulunan 12-18 yaş grubu hükümlü veya tutuklu çocuklar, hükümlü veya tutukluların yanında kalmakta olan 0-6 yaş grubu çocuklar, ebeveynleri ceza infaz kurumunda olan çocuklar ve denetimli serbestlik altındaki çocuklardan korunma ihtiyacı içinde olanların iyileştirme çalışmaları kapsamında kişisel, sosyal ve mesleki gelişimlerinin sağlanması amacıyla; okuryazar olmayanların okuryazar hâle getirilmesi, örgün eğitim dışında kalanların eğitimlerine devam etmelerinin sağlanması, ceza infaz kurumları bünyesinde okul öncesi, lise, mesleki eğitim merkezi ya da şubelerinin açılması, Mesleki Eğitim Merkezleri'nde lise diplomasına erişim programlarına katılımın sağlanması ile halk eğitimi merkezleri tarafından kurslar ve sosyal etkinlikler düzenlenmesi amacıyla 9/3/2020 tarihinde süresiz iş birliği protokolü imzalanmıştır. Protokol imzalandıktan sonra ceza infaz kurumlarında adalet mesleki eğitim merkezleri ile ilişkili olarak 21 adet bağımsız, 2 adet bağımlı okul açılmıştır. Aynı zamanda, ceza infaz kurumları, geri gönderme merkezleri, geçici barınma merkezleri gibi özgürlüğünden mahrum bırakılanların tutulduğu merkezler ya da huzurevleri, sevgi/çocuk evleri gibi koruma altına alınanların tutulduğu merkezlerde örgün eğitime devam edemeyen bireylere açık öğretim okulları hizmet etmektedir. Bu okullara kayıt olan öğrenciler uzaktan eğitim ile öğrenimlerini tamamlayabilmektedir.¹⁸⁷

183 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

184 Sağlık Bakanlığı'nın 11045126-841/14 sayılı resmi yazısı.

185 Sağlık Bakanlığı, "Bebek ve Çocuk Ölümleri İstatistikleri", https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cocuk_ergen_db/dokumanlar/istatistikler/mortalite.pdf, E.T.10/6/2022.

186 Ayrıntılı bilgi için bkz. BM Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları), m. 13.5, m. 24.1, m. 26.1, m. 26.4, m. 26.6.

187 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

Adalet sistemine erişilebilirliğin sağlanabilmesi için hak arama mekanizmalarının güçlendirilmesi ve hak arama yolları hakkında mağdurların bilinçlendirilmesine ilişkin önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda daha önce zikredildiği üzere yaşlıların da içinde bulunduğu kırılgan gruplara ilişkin Adalet Bakanlığı bünyesinde Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Daire Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık bünyesinde, kırılgan gruplara dâhil mağdurların, yeniden mağduriyet yaşama olasılığı bakımından taşıdığı riskin ortadan kaldırılması ve bu amaçla adli sistemde yaşlı mağdurların psiko-sosyal yönden desteklenmelerine ilişkin faaliyetlerin geliştirilmesi amacıyla, 2021 yılı itibarıyla 116 adliyede "Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü" faaliyete geçirilmiştir.

Çocuğun üstün yararının korunması hedefiyle TİHEK tarafından, UÖM yetkisi kapsamında Sincan Çocuk Ceza İnfaz Kurumuna yapılan habersiz ziyaret sonucu 2019 yılında hazırlanan raporda Adalet Bakanlığına "Çocuklar için sağlanan aylık 3 kapalı görüş hakkının da Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik'te yapılacak değişiklik ile açık görüşe çevrilmesi" ve "Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik'in "Çocuk hükümlü ve tutuklulara, yukarıda sayılanlar yanında anne ve babasıyla veya vasisi ile kurum personelinin yakın nezareti olmaksızın aile görüşmesi yapma ödülü verilebilir." hükmünü haiz 7. maddesinin ikinci fıkrasının özgürlüğünden mahrum bırakılan çocukların "kardeşlerini" de kapsayacak biçimde değiştirilmesi için gerekli mevzuat çalışmalarının yapılması" yönünde tavsiyeler verilmiştir.¹⁸⁸ Bu tavsiyeler ve İHEP'te yer alan hedefler doğrultusunda Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik'in 7. maddesinin ikinci fıkrası "Çocuk hükümlülere, ana veya babasıyla veya vasisiyle ya da ana veya babasıyla birlikte kardeşiyle kurum ya da eklentilerinde ceza infaz kurumu personelinin yakın nezareti olmaksızın aile görüşmesi yaptırılabilir." şeklinde değiştirilmiştir.

Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'in 18. maddesine "Çocuk kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü ve tutuklu çocuklar ile açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitim evlerinde kalan hükümlüler görüşlerini her zaman açık görüş şeklinde yapar." hükmü getirilmiştir. Böylelikle genel hükümler dolayısıyla mağduriyet yaşama olasılığı bulunan çocuklar için ayrımcılık yasağına uygun olarak özel hükümler ihdas edilmiştir.

12/11/2021 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararı ile CGTİHY'nin 51. maddesinde çocuğun üstün yararı ve topluma yeniden kazandırılmasına ilişkin olanları da içeren değişiklikler yapılmıştır. Aynı Karar ile CGTİHY'nin 127. maddesine çocuk hükümlülerden nakil gideri alınmayacağı hükmü, 134. maddesine ise salıverilecek hükümlü çocukların 5395 sayılı Kanun kapsamında koruyucu ve destekleyici tedbirlerin alınması için ilgili kurumlara bildirileceği, bunlardan; kimsesi olmayan veya tüm çabalara rağmen yakınlarına ulaşamayanlar ile yakını bulunmakla birlikte bunlara verilmesi uygun olmayacağı değerlendirilenlerden, hakkında uygun tedbir kararı alınmış olanların ise Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne tesliminin sağlanacağı hükmü eklenmiştir. Aynı zamanda Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği 10/11/2021 tarihinde yenilenmiş, denetimli serbestlik müdürlüklerinde bulunan bürolar arasına "Çocuk Hizmetleri Bürosu" dâhil edilmiştir.¹⁸⁹

188 TİHEK, Sincan Kapalı Çocuk Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No:2019/12, Ankara, 2019, s. 21.

189 Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211110-1.htm>, E.T. 1/7/2022.

20/11/2021 tarihinde Erzurum'da, suça sürüklenen çocukların adli süreçlerden olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmesi, mağdur çocukların rehabilitasyonlarının gerçekleştirilmesi, adli süreçte çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirlerin alınması amaçları ile İHEP hedefleri doğrultusunda hazırlanan proje kapsamında, Türkiye'nin ilk Çocuk Adalet Merkezi açılmıştır.¹⁹⁰

Çocuğun üstün yararı ilkesi doğrultusunda, Adalet Bakanlığınca yürütülen Yargı Reformu Strateji Belgesi ile İHEP kapsamında hazırlanan ve yargı reformunun beşinci paketi olarak bilinen "İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" 30/11/2021 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kapsamında, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na 41/A maddesi eklenerek, çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararlarının Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince ve bu müdürlüklerce görevlendirilen psikolog, pedagoğ, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci ve rehber öğretmen gibi uzmanlar eşliğinde yerine getirileceği, çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin işlemlerin, müdürlükçe belirlenen teslim mekânlarında gerçekleştirileceği, yapılacak işlemlerin 492 sayılı Harçlar Kanunu ile diğer kanunlar uyarınca alınması gereken tüm harçlardan istisna olduğu hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemelerle çocuk teslimi ücretsiz hale getirilmiştir. Söz konusu değişiklikler çocuğun üstün yararı açısından önem taşımaktadır.

Çocukların sağlıklı gelişimleri, yaşlıların ise sağlıklı ve aktif yaşlanmaları için sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımlarının sağlanması önemli ve gereklidir. Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde bulunan Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü tarafından 2021 yılı içinde 13 adet çocuk tiyatro oyunu ve çocuk ve gençlerin tiyatro ile buluşturulmasını amaçlayan "Kamyon Tiyatro Projesi" kapsamında 80 temsil gerçekleştirilmiştir. 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz T.C. Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamındaki vatandaşlara ise Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen temsilleri ücretsiz izleme imkânı sağlanmaktadır.¹⁹¹

Ulaşım konusunda Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi uyarınca Türk vatandaşı olan 65 yaş ve üzeri kişiler, demiryolları ve denizyollarının şehir içi hatları ile belediyelere, belediyeler tarafından kurulan şirketlere, birlik, müessese ve işletmelere veya belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehir içi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak, demiryolları ve denizyollarının şehirlerarası hatlarından % 50 indirimli olarak yararlanmaktadırlar. Belirtilen kurum ve kuruluşlar, belediyeler, belediyeler tarafından kurulan şirketler, birlikler, müessese ve işletmeler 60-65 yaş arasında bulunan kişilerin toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz veya indirimli olarak yararlanmasını sağlayabilirler.

190 Adalet Bakanlığı, "Türkiye'nin İlk Çocuk Adalet Merkezi Dünya Çocuk Hakları Günü'nde Açıldı", <https://basin.adalet.gov.tr/turkiyenin-ilk-cocuk-adalet-merkezi-dunya-cocuk-haklari-gununde-acildi>, E.T. 1/7/2022.

191 Kültür ve Turizm Bakanlığının 12/3/2022 tarihli ve E-40070960-602.05-2289351 sayılı resmi yazısı.

On Birinci Kalkınma Planı'nda ve İHEP'te belirlenen gençlere yönelik amaç ve hedefler kapsamında; gençlerin yazılım sektöründe etkin bir şekilde yer almaları amacıyla, Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde, mevcut durumda aktif firmalar içerisinde istihdam edilen toplam 27.616 yazılım personelinin 2.960'ı lisans öğrencisi, 505'i yüksek lisans öğrencisi, 127'si doktora öğrencisi ve 227'si ön lisans öğrencisi olmak üzere toplam 3.819 öğrenci yazılım personeli olarak istihdam edilmektedir. İstanbul ve Kocaeli'nde kurulan uluslararası eğitim müfredatı ve eğitim yöntemi ile yürütülen "42 Yazılım Okulları" bünyesinde gençler kodlama ve programlama öğrenmekle beraber iş dünyasına ait yetkinlikler ve tecrübeler de edinmektedir.¹⁹²

Gençlerin toplumsal hayata katılmaları için gerekli olan sosyal haklardan yeterince ve eşit biçimde yararlanabilmelerini, kişisel ve sosyal gelişiminin desteklenmesini, karar alma mekanizmalarında daha etkin bir şekilde temsil edilmelerini ve sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif imkânlardan daha fazla yararlanmalarını sağlamak amacıyla Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından Türkiye genelinde 397 gençlik merkezi ve 293 genç ofiste faaliyetler gerçekleştirilmekte, Gençlik Projeleri Destek Programı ile gençlere yönelik proje destek programları ve "AnadoluyuzBiz", "Genç Fikirler Yeni İşler" gibi çeşitli projeler yürütülmektedir. Teknoloji ve bilim alanlarında ise "TEKNOFEST" VE "DENEYAP" atölyeleri gençlere yönelik önemli çalışmaların başında gelmektedir.

İHEP'te ayrı bir hedef olarak belirlenen nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadele kapsamında çocukların, gençlerin ve yaşlıların maruz kaldığı her türlü ayrımcılık ve nefret söyleminin önlenmesi için kapsamlı ve farkındalık artırıcı çalışmalar yapılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda; 2021 yılı içinde çocukların nefret söylemi konusundaki farkındalığının artırılması amacıyla TRT Çocuk kanalındaki bazı programlarda bu konuya yer verilmiştir.¹⁹³ MEB tarafından ayrımcılık ve eşitsizlik sorunlarını gidermeye yönelik, dezavantajlı gruplara da ulaşabilmek adına "İlkokullarda Yetiştirme Programı", "Öğrenci Başarı Farklarının İncelenmesi Projesi" ve "Temel Eğitimde 10.000 Okul Projesi" yürütülmektedir.¹⁹⁴

Nefret söylemi ve ayrımcılık konusunda eğitimler ve el kitapçıkları hazırlanması suretiyle, medya çalışanlarının farkındalığının artırılması çok önemlidir. Özellikle yaşlılar, görsel ve basılı medyada kamuoyuna güçsüz, korkutucu, kabiliyetsiz ve buna benzer başka biçimlerde tasvir edildikleri için ayrımcılık ve nefret söylemine maruz kalma olasılıkları artmaktadır. Benzer şekilde gençlerin iradesiz, kötü alışkanlık sahibi, uçar, bilgisiz vb. şekillerde kalıp yargı içeren biçimde tasvir edildiği pek çok yayına da rastlanmaktadır. Bunların aşılabilmesi amacıyla medya içerik üreticileri arasında gerçekçi, tek tiplikten uzak, insan haklarına dayalı bir anlayışın benimsenmesi gerekmektedir.

192 Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 4/3/2022 tarihli ve E-39453831-622.03-3422868 sayılı resmi yazısı.

193 TRT'nin E-74960522-045.02-395017 sayılı resmi yazısı.

194 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

2025 yılında Türkiye'deki yaşlı nüfus oranının % 11'e ulaşması beklenmektedir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranını geçmesi, ülkedeki nüfusun yaşlanmakta olduğunun göstergesidir.¹⁹⁵ Demografik dönüşüm sürecinde nüfusu giderek yaşlanan ülkemizde, münhasıran yaşlı haklarını koruyan hukuki düzenlemeler bulunmamaktadır. Uluslararası alanda da kadın, çocuk ve engellilere ilişkin uluslararası sözleşmeler bulunmakla birlikte yaşlılara ilişkin böyle bir sözleşme henüz hazırlanmamıştır. 22/3/2021 tarihinde TİHEK tarafından düzenlenen "Yaşlı Hakları Forumu"nun sonuç bildirgesinde bu duruma ilişkin şu değerlendirmeler yapılmıştır;

- Çocuk ve engelli gibi dezavantajlı gruplara ilişkin uluslararası sözleşmeler bulunmasına rağmen yaşlı haklarına ilişkin bir sözleşmenin henüz hazırlanmamış olması; devletlerin yaşlı hakları konusunda eksiklerinin izlenmesini, iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılmasını ve yaşlı haklarına ilişkin en yüksek düzeyde korumanın sağlanmasını engellemektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılması için yaşlı haklarına ilişkin devletleri bağlayıcı uluslararası bir sözleşmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemiz, "Yaşlı Hakları Komitesi" adıyla denetleyici bir mekanizmaya sahip yaşlı haklarına ilişkin uluslararası bir sözleşmenin hazırlanmasına öncülük etmelidir.
- Yaşlıların korunmasına yönelik özel bir hukuki düzenlemenin olmaması önemli bir eksiklik olarak varlığını sürdürmektedir. Bu eksikliğin ortadan kaldırılması için yaşlılara ve yaşlı haklarına özel düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca normlar oluşturacak, oluşturulan normları yorumlayacak ve bu normların tanımlarını yapacak "Yaşlılık Hukuku" adlı bir hukuk dalı oluşturularak yaşlı haklarının korunması gerekmektedir.¹⁹⁶

Yaşlılar, çocuklar ve gençlerin özel durumu TİHEK tarafından UÖM görevi kapsamında da incelenmektedir. Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınmış bulunan yaşlı, çocuk ve gençlerin tutuldukları yerler, ulusal ve uluslararası standartlar bağlamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda; huzurevleri, bakım ve rehabilitasyon merkezleri, sevgi evleri, çocuk evleri, çocuk ceza infaz kurumları özel olarak izlenen yerlerden birkaçıdır.

2.6. Servet

Servet; kavramsal olarak varlık, zenginlik, mal-mülk olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁷ Bir başka tanımında ise sahibinin belli bir zamana değin biriken varlıklarının o anki toplam değeri veya sahibine gelir sağlayan taşınır ve taşınmaz değer olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak bir kişinin sahip olduğu malvarlığı değerlerinin bütününe ifade eden servet kavramı içine ekonomik değere sahip taşınır-taşınmaz eşyalar yanında, sınırlı ayni haklar, alacak hakları, fikri ve sinai haklar gibi haklar da dâhil edilebilecektir.¹⁹⁸

195 TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2021.

196 TİHEK, Yaşlı Hakları Forumu Sonuç Bildirgesi (2021), Ankara, 2021, s. 2-3.

197 Türk Dil Kurumu, "Servet", <https://sozluk.gov.tr/>, E.T. 1/7/2022.

198 Ahmet Türkmen, "6701 Sayılı Kanunda Yer Alan Ayrımcılık Yasağının Sözleşme Hukukuna Etkilerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme", Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, S.149 - 150, 2017, s. 146.

Kişinin maddi olanakları ve varlıklarını yapısında barındıran bir kavram olan serveti sebebiyle meşru ve makul bir temele dayanmayan farklı muameleye maruz kalması, servet temelinde ayrımcılık yasağının ihlali anlamına gelmektedir.

Yoksulluk, "fertlerin gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmaları" biçiminde tanımlanmaktadır.¹⁹⁹ Yoksulluk çok boyutlu ve karmaşık bir sorun olmasından dolayı salt gelirden veya kaynaktan değil, aynı zamanda temel insani gereksinimlerden yoksun olmayı da ifade eder.²⁰⁰ Bu temel insani gereksinimlerin başında açlık, kötü beslenme düzeyi, sağlıklı içme suyuna erişememe, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden yoksun olma, çevreden yararlanmada eksiklikler gelmektedir. Bahsi geçen konularda maddi olanaklarından dolayı farklı muameleye uğrayan kişiler servet temelinde ayrımcılığa maruz kalmış olacaktır.

"Sosyal devlet" ilkesi çerçevesinde toplumun yoksul kesiminin belli standartlara erişimini sağlama ve insan onuruna yakışır bir hayat sürmesine olanak tanıma, devletin en önemli yükümlülüklerindedir. Devletin ekonomik gücünü kullanarak sunduğu sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve diğer kamu hizmetlerindeki nitelik ve nicelik artışı hiç kuşkusuz yoksul kesimin temel insani gereksinimlerine ulaşımının da önünü açacaktır. Sonuç olarak, devlet eliyle yürütülen kamu hizmetleri, servet eşitsizliğini gidermede son derece önemlidir.

2021 yılında hazırlanan İHEP'in amaçları arasına "Kırılgan Kesimlerin Korunması ve Toplumsal Refahın Güçlendirilmesi" eklenmiş, toplumun dezavantajlı kesimleri açısından; sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrede yaşama hakkı, gıda ve su güvencesi, sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması temel hedefler içerisinde belirlenmiştir.²⁰¹

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan ve 2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı'nda da sosyal yardım ve hizmetlerin iyileştirilmesi ve yoksullukla kararlı bir mücadele yine ana hedefler arasında belirlenmiştir. Özellikle sosyal yardım istihdam bağlantısının güçlendirilmesi ve yoksul kesimin istihdamına öncelik verilmesi üzerinde durulmuştur. Hedefler arasında, kırsal alanda yoksullukla mücadeleye yönelik faaliyetlerde engelli, yoksul ve yaşlı fertlerin yaşadığı hanelere öncelik verilmesine de yer verilmiştir.²⁰²

TÜİK'in 2021 yılına ilişkin yaptığı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre; 2021 yılında yoksulluk oranı 0,6 puan azalarak % 14,4 olmuştur. En yüksek gelire sahip % 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 0,8 puan azalarak % 46,7'ye düşerken, en düşük gelire sahip % 20'lik grubun aldığı pay 0,2 puan artarak % 6,1'e yükselmiştir. Gelirden en fazla pay alan %10'unun elde ettiği gelirin en az pay alan % 10'unun elde ettiği gelire oranı ise 14,6'dan 13,7'ye düşmüştür. Okur-yazar olmayanların % 24,1'inin, yükseköğretim mezunlarının ise %2,5'inin yoksul olduğu görülmüştür.²⁰³

199 Seçil A. Kaya Bahçe-Emel Memiş, Yoksulluğun Önlenmesi, Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II, Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, 1. Basım, Ankara, 2021, s. 138.

200 Hasan Ejder Temiz, "Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri", Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2008/2, s. 61.

201 İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, 2021, s. 108.

202 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı, s. 159.

203 Bu araştırmalarda, toplumun genel düzeyine göre belirli bir sınırın altında gelire sahip olan bireyler görece anlamda yoksul sayılmaktadır.

2021 yılı, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçlarına göre ise; yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin en yüksek olduğu bölge 51 bin 765 TL ile İstanbul olmuştur. Bu bölgeyi, 47.595 TL ile İzmir ve 46.516 TL ile Ankara izlemiştir. En düşük fert geliri ise 18.278 TL ile Van, Muş, Bitlis, Hakkari bölgesinde gerçekleşmiştir. Göreli yoksulluk oranı en düşük Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli bölgesinde gerçekleşirken, en yüksek olduğu bölgeler %14,4 ile Adana ve Mersin olarak belirlenmiştir.²⁰⁴ Tüm bu veriler göz önünde bulundurularak kişilerin yoksulluk veya gelir durumlarından kaynaklı olarak ayrımcılığa uğramalarının önüne geçecek etkili tedbirlerin alınması gerekmektedir.

BM Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu 2022 Raporu'na göre; dünyanın 2030 yılına kadar açlığın, gıda güvensizliğinin ve yetersiz beslenmenin tüm biçimleriyle sona erdirilmesi hedefinden giderek uzaklaştığını göstermektedir. Rapora göre, küresel olarak açlıktan etkilenen insan sayısı, 2020'den bu yana yaklaşık 46 milyon ve COVID-19 salgınının ortaya çıkmasından dolayı bu yana 150 milyon kişi artarak 2021'de 828 milyon kişiye yükselmiştir.²⁰⁵

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 1999 tarihli ve 12 No'lu Genel Yorumunda yeterli beslenme hakkı ele alınmış, Komite yeterli beslenme hakkının insan onuruyla doğrudan ilgili olduğunu ve Uluslararası İnsan Hakları Manzumesi'nde yer alan insan haklarının gerçekleştirilebilmesi için vazgeçilmez olduğunu teyit etmiştir. Yeterli beslenme hakkının aynı zamanda gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde uygun ekonomik, çevresel ve sosyal politikalara ihtiyaç duyan ve yoksulluğun giderilmesi ve insan haklarının herkes için gerçekleşmesini kapsayan sosyal adalet kavramının da ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁶ Bu çerçevede herkesin, servet ve gelir durumuna bakılmaksızın yeterli beslenme hakkından faydalanabiliyor olması diğer hak ve özgürlüklerden de faydalanmasının esas şartıdır.

Bir diğer önemli konu ise barınma hakkıdır. Evsizliğin en temel nedeni yoksulluk olup gelir durumu, açlık ve evsizlik gibi durumlara ilişkin veriler, izlenmesi gereken yol ve alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu noktada yeterli gıda tüketimini sağlamak ve açlığın önüne geçmek için gelir durumu düşük ve sokakta yaşayan insanların yararlanabileceği ücretsiz yemek ve barınma hizmeti veren yerlerin sayısı artırılmalıdır. Ayrıca bu türden yerlerin her yaş, cinsiyet ve kesime yönelik hizmet sunabilecek standartlara getirilmesi, yalnızca kadınlar, çocuklar ve yaşlılara yönelik koruma ve tedbirler yeterli olmayacağı için aynı önlemlerin genç ve orta yaşlı erkekler açısından da alınıp yoksullukla mücadelenin kapsamının genişletilmesi gerekmektedir.

204 TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2021.

205 BM Gıda ve Tarım Örgütü, The State of Food Security and Nutrition in the World, 2022, Rome, s. Xiv.

206 Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları- İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006 (Der. Lema UYAR), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 205.

Kişilerin servet durumları nedeniyle en çok etkilendiği alanlardan birini de eğitim öğretim oluşturmaktadır. TÜİK 2021 yılı verilerine göre; 15-24 yaş grubundaki genç nüfus içinde eğitimine devam etmemesine rağmen (üniversite dâhil) eğitimini yarıda bırakanların oranı % 7,6 olmuş, bu kişilerin eğitimlerini yarıda bırakma nedenleri incelendiğinde ilk sırayı % 48,1 ile ekonomik nedenler alırken, bunu % 23,6 ile eğitimdeki başarısızlık ve % 10,8 ile ailenin izin vermemesi takip etmiştir.²⁰⁷ Görüldüğü üzere genç nüfusun eğitimine devam etmeyerek iş hayatına girmesinin en önemli sebebi ekonomik nedenler olarak belirlenmiştir. Bu sebeplerle, devletin ihtiyaç sahibi öğrencilerin eğitimi için gerekli ve yeterli katkıları sunarak destek vermesi son derece önemlidir.

Gelir düşüklüğü ve yoksulluk nedeniyle eğitim hakkından faydalanmakta diğer bireylere nazaran zorluk çeken öğrencilere yönelik fırsat eşitliğini sağlamak açısından, ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarına yönelik olarak MEB, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve YÖK tarafından sunulan bazı hizmetler bulunmaktadır.

Okul öncesi eğitim eğitiminin ilk basamaklarından biri olup tüm çocukların bu fırsata erişebiliyor olmaları önemlidir. ASHB tarafından, erken çocukluk döneminde yer alan tüm çocukların kreş hizmetlerinden eşit olarak yararlanabilmesinin sağlanması amacıyla, bu hizmetin kapasitesinin % 3'ü çocukların ücretsiz yararlanması için kullanılmaktadır. Ücretsiz bakım hizmetinden ekonomik durumlarına bakılmaksızın "şehit ve gazi çocukları", "Bakanlığa bağlı kuruluşlarda korunma ve bakım altında bulunan çocuklar", "cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu olan anneleri ile birlikte kalan çocuklar", "ekonomik gücü yeterli olmayan ailelerin çocukları ile ekonomik güçlük içindeki anne veya babası vefat etmiş çocuklar", "tek ebeveyni ile yaşayan çocuklar", "engelli ebeveyni olan çocuklar", "kadın konukevinde bulunan veya ayrılan kadınların çocukları" yararlandırılmaktadır. 2021 yılı Aralık ayı itibarıyla bu hizmetten 2.724 çocuk faydalanmıştır.²⁰⁸

5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ve Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği doğrultusunda özel öğretim kurumları tarafından öğrenci kapasitesinin % 3'ünden az olmayacak sayıda öğrenciye ücretsiz eğitim verilmekte olup bu kapsamda 2021 yılında yaklaşık 32.600 öğrenci özel okullarda ücretsiz olarak eğitim almıştır. Maddi imkânsızlıklarından dolayı öğrencilere kurumlarca karşılıksız olarak burs da verilebilmektedir. Maddi durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarına MEB tarafından aylık 468,53 TL burs, barınma ihtiyacı olan parasız yatılı öğrencilere kişi başına 4.540 TL yatılılık ödeneği verilmektedir. 2021 yılında, ihtiyaç sahibi öğrencilere MEB tarafından verilen bilgilere göre; bakanlık bütçesinden yapılan aynı ve nakdi yardım miktarları için toplam 12.014.620.000 TL bütçe ayrılmıştır. Bu rakam 2021 yılı MEB Bütçesinin % 8,17 sini oluşturmaktadır. Ayrıca 2021 yılında; ilköğretim öğrencilerine ücretsiz ders kitabı dağıtımı ve taşınabilir eğitim uygulamaları giderleri için toplam 2.957.000.000 TL kaynak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan MEB'e aktarılmıştır. İş birliği protokolleri ile de maddi durumu iyi olmayan öğrencilerin eğitim burslarından faydalanması sağlanmaktadır. Bu protokoller kapsamında 5.262 öğrenci burs almaktadır.²⁰⁹ Bu öğrenciler için MEB tarafından okullarda ücretsiz Destekleme ve Yetiştirme Kursları da düzenlenmektedir. Ayrıca, 2018 tarihinde kurulan OGMMATERYAL web sitesinde öğrencilere destek olmak amacıyla, alanında uzman öğretmenlerce birçok ders kitabı, soru bankası, yükseköğretim

207 TÜİK, İstatistiklerle Gençlik, 2021.

208 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

209 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

kurumları sınavı hazırlık kitapları, yazılılara hazırlık yayınları, çalışma defterleri vb. hizmetler ücretsiz olarak sunulmaktadır.²¹⁰

Ücretsiz verilen ders kitaplarına ek olarak öğrenme kaynaklarına alternatifler oluşturmak üzere, tüm sınıf seviyelerine yönelik olarak hazırlanan farklı kaynaklar da MEB platformlarında yayınlanmaktadır. Ayrıca; gelir durumu düşük birçok öğrencinin kırtasiye ihtiyaçları karşılanmış, şartlı eğitim yardımları okul öncesi eğitime devam eden çocuklara da verilmeye başlanmış ve ders yılı içerisinde okula gidemeyen çocuklar için yaz okulları yaygınlaştırılmıştır.²¹¹ Bakanlığın söz konusu faaliyetlerine ilişkin farkındalık ve bilginin artırılması, daha fazla kişinin bu hizmetlerden faydalanabilmesi açısından önemlidir.

Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından ise yükseköğrenim öğrencilerine burs ve kredi verilmektedir. 2021 yılı için ön lisans/lisans öğrencisine aylık 650 TL, yüksek lisans öğrencisine 1.300 TL ve doktora öğrencisine 1.950 TL burs/kredi ödemesi yapılmıştır. Öğrenciler; gelir durumu, sosyal durum²¹² ve başarı yönünden bir değerlendirmeye tabi tutularak bu bursları alıp alamayacaklarına karar verilmektedir. Öğrenciliği sırasında veya sonradan vefat eden borçluların kredi borçları silinmektedir. 2021-2022 öğretim dönemi için burs/öğrenim kredisi almak için 838.272 öğrenci başvuru yapmıştır. Yapılan değerlendirme sonunda 180.000 öğrenciye burs, 639.371 öğrenciye kredi tahsis edilmiştir. İhtiyaç sahibi öğrencilerin bu tip uygulamalarla desteklenmesi, ekonomik durumları nedeniyle dezavantajlı konuma düşmelerini önlemeyi amaçlamaktadır.²¹³

Aynı zamanda maddi durumu yönünden dezavantajlı konumda olan öğrencilerin barınma ihtiyaçlarının karşılanması için de KYGM yurtları bulunmaktadır. KYGM'ye bağlı yurtların kapasitesi, MEB Örgün Eğitim İstatistikleri'nde 17/6/2021 yılı itibarıyla 695.834 kişi olup toplam yurt sayısı 773 olarak açıklanmış, raporun yazım aşamasında KYGM'den alınan verilerde ise 31/12/2021 tarihi itibarıyla yurt sayısının 779, yatak kapasitesinin ise 743.402 olduğu bildirilmiş, 2020 yılına göre yurt kapasitesinde artış yaşandığı görülmüştür. Böylelikle daha fazla sayıda ekonomik durumu iyi olmayan, dezavantajlı öğrencinin uygun fiyata barınma imkânından yararlanması sağlanmıştır.

11/2/2022 tarihi itibarıyla yükseköğrenim öğrencilerine barınma hizmeti sunan özel yurtlarda kalan öğrenci sayısı ise 156.011 olarak hesaplanmıştır.²¹⁴ Özellikle KYGM'ye bağlı yurtların kapasitesinin artırılması ve koşullarının iyileştirilmesi için yapılacak çalışmalar ekonomik durumu iyi olmayan daha fazla öğrencinin yükseköğrenimden ve barınma hizmetlerinden faydalanması anlamına geleceğinden son derece önemlidir.

210 MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, <https://ogmmateryal.eba.gov.tr/>, E.T. 1/7/2022.

211 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

212 Sosyal durum değerlendirirken; ailenin ikametgâh adresinde veya dışında bulunan eğitim gören öğrenci sayıları, anne veya babanın vefat etme durumları, anne-babanın boşanma durumunun gözetildiği belirtilmiştir.

213 Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 22/2/2022 tarihli ve E-24277485-040.05-1936284 sayılı resmi yazısı.

214 Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 22/2/2022 tarihli ve E-24277485-040.05-1936284 sayılı resmi yazısı.

Toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi yoksul kişiler açısından hayati öneme sahip alanlardan biri de şüphesiz sağlık hizmetleridir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 60. maddesi uyarınca; aile içindeki gelirden kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşların genel sağlık sigortası primi Hazine tarafından karşılanmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından kırsal kesime yönelik olarak gerçekleştirilen hizmetler de ekonomik durumu iyi olmayan bireylerin sağlık hizmetlerine erişimi açısından önemlidir. Kırsal bölgelerde sağlık hizmetleri yerleşim yerindeki nüfusa göre kırsal bölgede aile sağlığı merkezi oluşturmak suretiyle veya aile sağlığı merkezi oluşturulamayan ve sağlık hizmetine ulaşımın zor olduğu belde, köy, mezra, uzak mahalleler ve benzeri yerleşim yerleri için gezici sağlık hizmeti kapsamında yakındaki bir aile sağlığı merkezinde görev yapan aile hekimi ve aile sağlığı çalışanınca söz konusu yerleşim yerlerine periyodik aralıklar ile ulaşılarak sunulmaktadır. Hâlihazırda aile hekimliği birimlerinin %27'si, ülkemiz nüfusunun % 8'ine gezici sağlık hizmeti kapsamında hizmet sunmaktadır.

Ülkemizde Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık hizmetine ulaşımın zor olduğu belde, köy, mezra, uzak mahalleler ve benzeri yerleşim yerlerinde, koruyucu sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliğini, sürdürülebilirliğini ve etkinliğini sağlamak amacıyla "Mobil Sağlık Hizmetleri" uygulanmakta olup 28/3/2022 tarihi itibarıyla 81 ilde 659 ekip ile hizmet sunulmaktadır.²¹⁵

6284 sayılı Kanun hükümlerine göre, hakkında koruyucu tedbir kararı verilen kişilerden genel sağlık sigortalısı olmayan ve genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi kapsamına da girmeyen veya genel sağlık sigortası kapsamında olup sağlık yardımlarından yararlanamayanlar, bu hâllerin devamı süresince gelir tespiti yapılmaksızın genel sağlık sigortalısı sayılmakta ve herhangi bir prim veya tutar ödemeksizin sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.²¹⁶ Bu da yoksul ve şiddet mağduru kadınların kesişimsel ayrımcılığa uğramamasına yönelik kayda değer uygulamalardan birini oluşturmaktadır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Gelir Vergisi Genel Tebliği'nde 2021 yılında yapılan değişiklikle²¹⁷ asgari ücretin vergi dışı tutulmasına ilişkin düzenlemenin uygulama esasları belirlenmiştir. Yapılan düzenlemeye göre, asgari ücret tutarından sadece sigorta kesintileri yapılacak, gelir vergisi ve damga vergisi kesilmeyecektir. Asgari ücretin üzerinde ücret alanların ise asgari ücrete isabet eden ücretlerinden gelir ve damga vergisi alınmayacağı ve yine asgari ücret matrahı kadarlık kısmının gelir vergisinden istisna tutulacağı açıklanmıştır.²¹⁸

Ekonomik durumu iyi olmayan kişilerin adalet hizmetlerine erişimi ve adli yardım da göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husustur. Adli yardım; hukuki yardıma ulaşmada kendi maddi olanakları yetersiz kalan bireylere devlet tarafından sağlanan destek vasıtasıyla avukat ataması gerçekleştirilmesi ve/veya dava harç ve giderlerinden muafiyet sağlanması hizmetidir. Maddi imkânları yetersiz olan kişilere Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca yapılan avukat atamaları ve Avukatlık Kanunu uyarınca sunulan

215 Sağlık Bakanlığı'nın 11045126-841/14 sayılı resmi yazısı.

216 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

217 25/12/2021 ve 31700 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanan 7349 sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211225-2.htm>, E.T. 1/7/2022.

218 Anadolu Ajansı, "Asgari Ücrete Vergi İstisnasının Detayları Belirlendi", <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/asgari-ucrete-vergi-istisnasinin-detaylari-belirlendi/2486793>, E.T. 1/7/2022.

adli yardım hizmetleri bu noktada son derece önemlidir. Bu kapsamda adli yardımın kapsamının genişletilmesi, mağdurların adli yardıma erişmesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve baroların adli yardım ödeneklerinin artırılarak güvenceli hale getirilmesi kişilerin gelir durumlarından kaynaklı adli hizmetlerde mağduriyet yaşamalarının önüne geçecektir. 2021 yılı içerisinde barolara toplamda 67.638 adli yardım başvurusunda bulunulmuş, 53.527 başvuru kabul edilmiş ve toplamda 36.160 avukat tarafından adli yardım hizmeti sunulmuştur.²¹⁹

İnfaz sistemine ilişkin olarak ise 12/11/2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararı ile CGTİHY'nin 127. maddesine maddi durumunun yetersiz olduğunu belgelendiren hükümlülerden nakil gideri alınmayacağı hükmü eklenmiştir.

2.7. Sağlık Durumu

Sağlık hakkı ilk olarak WHO Anayasasında temel insan hakkı olarak belirtilmiş; ırk, din vb. ayrımlar yapılmaksızın herkesin sağlık hakkından en üst düzeyde yararlanabileceği belirtilmiştir.²²⁰ Sağlık durumu temelinde ayrımcılık ise kişilerin sağlık durumu dolayısıyla eğitim, ulaşım, sağlık kuruluşları, binalar, bilgi/iletişim, istihdam, özlük hakları, terfi, mal ve hizmetlere erişim gibi hakları bakımından ayrımcılığa uğradığı hallerde söz konusu olmaktadır.²²¹

Bireylerin hastalıkları nedeniyle maruz kaldığı damgalama ve ayrımcılık ile mücadele edilmesi eşitlik ilkesinin bir uzantısıdır. Nitekim Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2020-2023) kapsamında toplumdaki damgalamaya yönelik çalışmalar yapılması, Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) sayısının 2021 yılı içerisinde 177'den 190'a çıkarılması hedefler arasında belirtilmiştir.²²² Bununla birlikte 14/4/2022 itibarıyla TRSM sayısının 182 olduğu ve öngörülen hedefe 2021 yılı içerisinde ulaşamadığı görülmektedir.²²³ Aynı şekilde Bakanlık tarafından hazırlanan Sağlıkta Kalite Standartlarının "Toplum Ruh Sağlığı Hizmetleri" bölümünde insan haklarının korunması ve ayrımcılıkla mücadele kapsamında yer alan standartlar arasında; ruhsal bozukluğu olan hastaların hastalıkları nedeni ile damgalama ve ayrımcılığa maruz bırakılmamalarına yönelik çalışma yapılması, bölgedeki diğer sağlık kuruluşları, üniversiteler ve ilgili diğer kuruluşlarla iş birliği yapılarak, yazılı ve görsel medya aracılığı ile ağır ruhsal bozukluklar hakkında toplumun bilinçlendirilmesi gibi hususlar sayılmıştır.²²⁴ Bu kapsamda TRSM'ler öncülüğünde, kronik ruhsal hastalığı olan kişilerin damgalanmalarıyla mücadele kapsamında eğitimler sürdürülmektedir. 2021 yılında verilen eğitimlere ait tablo aşağıda yer almaktadır.

219 TBB'nin 28/2/2022 tarihli yazısı.

220 WHO, "Dünya Sağlık Örgütü Anayasası", <https://www.who.int/about/governance/constitution>, E.T.1/7/2022.

221 TİHEK, "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik", <https://www.tihek.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-3/>, E.T.6/6/2022.

222 Sağlık Bakanlığı Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2020-2023), https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Ruh_Sagligi_Db/yayinlarimiz/URSEP_Baski.pdf, E.T. 14/6/2022, s. 30.

223 Sağlık Bakanlığı, "Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Listesi", <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,43118/toplum-ruh-sagligi-merkezleri-trsm-listesi.html>, E.T. 1/7/2022.

224 Sağlık Bakanlığı, Sağlıkta Kalite Standartları (Sürüm 6.1), Ankara, 2020, s. 60-61.

Faaliyetlere Katılan Kişi Sayısı	Personel	2021-1. Dönem	2021-2. Dönem
Aile Hekimlerine ve ASM Personeline Yönelik TRSM'lerle İlgili Farkındalık Çalışmalarına Katılan Kişi Sayısı		928	1101
Damgalama Önleme-Savunuculuk Konularında Bilgilendirme Faaliyetlerine Katılan Kişi Sayısı	Sağlık personeli	610	3661
	Diğer	1209	1972

Tablo 10: Kronik Ruhsal Hastalığı Olan Kişilere Yönelik Damgalamanın Önlenmesi Eğitimleri²²⁵

Sağlık temelinde ayrımcılık ile ilgili olarak AİHM önüne gelen davalarda bir kişinin sağlık durumunun AİHS'in 14. maddesinde kullanılan "diğer her durum" ifadesi kapsamında engel ya da engelle aynı değerde bir ayrımcılık gerekçesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş, oturma izni başvurusunda bulunan bir başvuranın kendisinden istenen tıbbi inceleme sonucunda İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü (HIV) taşıyıcısı olduğunun ortaya çıkması üzerine oturma izni talebinin reddinin sağlık temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine karar vermiştir. Mahkeme, söz konusu kararda HIV ile yaşayan kişilerin Avrupa Konseyi bölgesinde bile kayda değer derecede dışlandığını, HIV'in önlenmesi için yakın geçmişteki gelişmelere ve virüsün tedavisine erişim konusundaki gelişmelere rağmen HIV'li kişilerin, uzun zamandır, önyargı ve kınamaya maruz kalan zayıf bir grup olduğunu ve devletlerin, bu grubun üyelerinin HIV'li olmalarına dayanan özel bir muamele benimsemek için kısıtlı bir takdir marjları olması gerektiği kanaatine varmıştır.²²⁶

Nitekim AYM de 2021 yılında verdiği T. A. A. Kararında, sağlık durumunun maddi ve manevi varlığı koruma ve geliştirme hakkını ilgilendirdiğini, HIV pozitif durumda olan kişiler yönünden sosyal bir dışlanma veya damgalanma gibi sorunların söz konusu olabileceğini, bu dışlanma ve damgalamanın özellikle iş hayatında mevcut olması durumunda bireyler üzerindeki yıkıcı etkinin artacağını ve bu bireylerin maddi imkânlardan yoksun kalarak tedaviye erişmede ciddi engeller yaşayabileceğini belirtmiş ve HIV pozitif olan işçi için alternatif imkânlar oluşturulmaya çalışılmaksızın iş akdinin sona erdirilmesi nedeniyle eşitlik ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²²⁷

Sağlık Bakanlığı tarafından kamuoyuyla paylaşılan istatistiksel verilere göre; 1/1/2021-15/11/2021 tarihleri arasında ise 2021 HIV pozitif kişi ve 53 Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu (AIDS) vakası olmak üzere toplam 2074 vaka doğrulama testi pozitif tespit edilerek bildirilmiştir. Yıllar itibarıyla hastalık eğiliminde artış izlendiği belirtilmiştir. Aynı zamanda HIV pozitif bireylerin sosyal damgalanma ve ayrımcılığa uğrama endişesi ile küçük illerde tanı ve tedavi hizmetleri almaktan kaçındığı, büyük illerde ise ikamet adreslerinin uyuşmadığı ve bu yüzden enfeksiyona yönelik coğrafi bölge ya da il dağılımı verilerine ilişkin değerlendirme yapılamadığı ifade edilmiştir.²²⁸ Bu durum karşısında bireylerin sosyal dışlanma, sağlık temelinde ayrımcılığa maruz kalma, kişisel verilerinin korunmaması gibi birçok nedenle tedaviye

²²⁵ Sağlık Bakanlığı'nın 11045126-841/14 sayılı resmi yazısı.

²²⁶ AİHM, *Kiyutin v. Rusya*, B. No: 2700/10, 10/3/2011, para. 57.

²²⁷ AYM, T. A. A., B. No: 2014/19081, 1/2/2017.

²²⁸ Sağlık Bakanlığı, "HIV-AIDS İstatistikleri", <https://hsgm.saglik.gov.tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids/hiv-aids-liste/hiv-aids-istatistik.html>, E.T.13/6/2022.

erişmekten imtina etmesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle bu bireylere yönelik sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadelede kişilerin sağlık verilerinin korunmasına önem verilmeli ve konuya ilişkin eğitim faaliyetleri konusunda duyarlılık gösterilmelidir.

HIV virüsü taşıyan kişilere de ilişkin olarak CGTİHY'nin 96. maddesine 2021 yılı içinde aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"...

(2) (Değişik:RG-12/11/2021-31657-CK-4773/35 md.) Hükümlünün, bir sağlık kuruluşu ya da cezaevi tabibince yapılan muayene ve teşhisi sonucunda, 1593 sayılı Kanununun 103 üncü maddesinde sayılan zührevi hastalıklar ile HIV virüsü taşıdığıının tespit edilmesi hâlinde, durum ceza infaz kurumu müdürüne yazıyla gizli olarak bildirilir. Ancak bu hâlde de, kurum olanakları ölçüsünde cezaevi tabibi, bunların ilk tedavilerini yapar ve hastalığın yayılmasını önleyici tedbirleri alır. Gerekli görülmesi hâlinde diğer bulaşıcı hastalıklarla ilgili olarak da aynı tedbirler alınır. Söz konusu işlemlerin yürütülmesinde kişisel verilerin korunmasına azami hassasiyet gösterilir.

...

(4) (Ek:RG-12/11/2021-31657-CK-4773/35 md.) Akciğer tüberkülozu, AIDS/HIV, uyuz, hepatit B ve C gibi bulaşıcı hastalıkları bulunan hükümlülerin nakli hâlinde, ilgili kurum müdürlüğüne derhal bilgi verilir."²²⁹

İstihdam alanı, sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadelede en önemli alanlardan birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda 6701 sayılı Kanunda sayılan zorunlu mesleki gerekliliklerden ve diğer durumlardan kaynaklı olmadıkça kişilerin sağlık durumlarından kaynaklı olarak işe alınmamaları ya da işten çıkarılmaları, niteliklerinden daha düşük işlerde çalıştırılmaları, sağlık durumlarına uygun olmayan şartlarda çalıştırılmaları gibi durumların tamamı ayrımcılık teşkil etmektedir.

Sağlık durumu temelinde ayrımcılık noktasında değinilmesi gereken bir konu da besinlerdeki buğday, arpa ve çavdarda bulunan glüten adlı proteine karşı hassasiyet ile ortaya çıkan çölyak, insülin hormonunun etkili bir şekilde kullanılamaması durumunda gelişen diyabet veya proteinli gıdalarda bulunan maddeyi metabolize edememekten kaynaklanan ve proteini düşük özel bir beslenme gerektiren fenilketonüri gibi hastalıkları bulunan bireylerin gıdaya erişim noktasında yaşayabileceği ayrımcı uygulamalardır. Bu şekilde özel bir beslenme gerektiren hastalıklar ile yaşayan bireyler özel beslenme ihtiyaçları nedeniyle diğer bireyler kadar kolay şekilde gıdaya erişememekte veya diyetleri ile uyumlu olan ancak sınırlı olarak üretimi yapılan gıdalara erişim konusunda ekonomik sebepler ile de erişemeyebilmektedir. Sağlık durumları nedeniyle bu kişilerin maruz kalabileceği ayrımcılık ile mücadele edilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların kamuoyu farkındalığını arttırması, iş yerlerinde bu kişilerin beslenmesine uygun öğünler çıkarılması konusunda teşvikler sağlanması, Sağlık Bakanlığı ve belediyeler arasında koordinasyon sağlanarak kişilerin diyetlerine uygun gıdaya erişim noktasında çözüm önerilerinin üretilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

229 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211112.pdf>, E.T. 1/7/2022.

Sağlık temelinde ayrımcılık ile mücadelenin etkin olması gereken bir başka alan ise eğitim hizmetleridir. Bu kişilerin özel durumları göz önünde bulundurularak eğitim öğrenim hakkından geri bırakılmamaları gerekmektedir. Bu kapsamda MEB tarafından 2021 yılında sağlık sorunları nedeniyle örgün eğitim kurumlarına devam edemeyecekleri belgelenen 8.906 öğrenciye, rehberlik ve araştırma merkezlerinde evde eğitim kararı verilerek eğitim almaları sağlanmıştır. Benzer şekilde sağlık problemi nedeniyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri içinse hastaneler bünyesinde hastane sınıfları açılmıştır.²³⁰ Sağlık sorunları nedeniyle eğitim hakkından etkin olarak yararlanamama tehlikesi olan öğrencilerin mağduriyetlerinin önüne geçilmesi için MEB tarafından bu şekilde bir çözüm bulunmasının sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadelede iyi uygulama örneği olduğu değerlendirilmektedir.

Eğitim hizmetlerinde sağlık durumları nedeniyle damgalama ya da akran zorbalığına maruz kalma ihtimali olan bireyler arasında albinizimli bireyler de bulunmaktadır. Albinizimli bireylerin sadece eğitim hizmetlerinde değil aynı zamanda sosyal hayata katılımda da çeşitli zorluklar yaşadığı bilinmektedir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Albinizimli Kişilerin Yaşadığı Davranışsal Engellerin Ele Alınmasına İlişkin Raporu'nda Türkiye'de bazı ailelerin albinizmin bulaşıcı olduğunu düşündüğü ve çocuklarının albinizimli çocuklar ile oynamasına izin vermediği tespitlerine yer verilmiştir.²³¹ Albino bireylerin maruz kaldığı damgalama ve ayrımcı muamele çoğu zaman bu bireylerin ten renkleri ve görme engellerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum albinizimli bireylerin dış görünüşleri ya da görme engellerinden kaynaklı olarak istihdam edilmemesi, yeteneklerinin altında pasif işlerde görevlendirmesi, daha düşük ücretlerde çalıştırılması ya da albino öğrencilerin görme engelleri nedeniyle eğitim hayatlarında olumsuzluklar ile karşılaşması şeklinde tehlikeler doğurabilecektir. Bu nedenle albinizimli bireylere yönelik ayrımcılık ve damgalama ile mücadelede öncelikli olarak okullarda albinizimli öğrenciler için gerekli fiziki alt yapının hazırlanması, ders materyallerinin büyük punto tırtıklı kâğıt gibi yöntemler ile uygun hale getirilmesi, eğitimcilerin eğitilmesi ve medya aracılığı ile toplumun bilinçlendirilmesi gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.²³²

12/11/2021 tarihli ve 31657 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4773 sayılı Cumhurbaşkanı Kararının 18. maddesiyle CGTİHK'in 43. maddesi, hükümlünün eş veya çocuklarının sürekli hastalık veya malullükleri nedeniyle bakıma muhtaç olmaları ya da hükümlünün hastalığının sürekli bir tedaviyi gerektirmesi durumunda Cumhuriyet başsavcılığınca bir yılı geçmeyen sürelerle hapis cezasının infazına ara verilebilmesine imkân verecek şekilde değiştirilmiştir. Böylelikle genel uygulama yoluyla, hem hükümlünün kendisinin dolaylı ayrımcılığa hem de eş ve çocuklarının sağlık durumları nedeniyle dolayısıyla ayrımcılığa uğramasının önüne geçilmiştir.

Keza Kurumumuzun UÖM görevi kapsamında özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerlere düzenlenen ziyaretlerde de bu yerlerde tutulan kişilerin sağlık

230 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

231 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Albinizimli Kişilerin Yaşadığı Davranışsal Engellerin Ele Alınmasına İlişkin Rapor (A/76/166), s. 16.

232 Benzer doğrultuda Bkz. Berkay Ömer Ünal, İbrahim Coşkun, "Türkiye'de Albinizimli Bireylerin Eğitim ve Sosyal Hayata Katılımda Karşılaştıkları Sorunlar ve Baş Etme Yöntemleri", Trakya Eğitim Dergisi, C. 11, S.1, 2021, s. 491.

koşulları incelendiği gibi sağlık durumları nedeniyle sorun yaşayan kişilerin durumlarının düzeltilmesi için tavsiyelerde bulunmaktadır.

TİHEK tarafından 2021 yılında UÖM kapsamında hazırlanan ziyaret raporlarında; sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadeleye yönelik olarak; özellikle ruhsal engelli bireylere hizmet veren merkezlerde psikiyatrik ilaç tedavilerinin aksamaması adına eczane değişimlerinin önceden bildirilmesinin ilaç temininin gecikmeden sağlanması adına gerekli olduğu²³³, dış tedavisi hizmetinin daha iyi bir şekilde yapılabilmesi için röntgen teknisyeni ihtiyacının karşılanması²³⁴, mahpuslara verilen diyet yemeklerin çeşitliliğinin artırılması²³⁵ önerilirken diyabeti olan huzurevi sakini için diyabetik diyet uygulandığı, diyabet hastalarına verilen hazır gıdaların diyabetik ürünler olduğu, merkezde yapılan tatlı, komposto gibi ürünlerin diyabetik tatlandırıcılarla yapıldığı veya diyare ve konstipasyon gibi gerekli hallerde beslenmede zorluk yaşayan kişilere uygun diyetler planlanarak takibinin yapıldığı tespitlerine yer verilmiştir.²³⁶

2.8. Medeni Hâl

Bir kişinin hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını medeni hâl nedeniyle engelleyen veya zorlaştıran her türlü farklı muamele medeni hâl temelinde ayrımcılık oluşturmaktadır.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 20 No'lu Genel Yorumunda medeni halin; kişinin evli olup olmaması, belirli bir yasal rejimde evlenmiş olup olmaması, boşanmış veya dul olması gibi durumlarda ele alınabileceği ifade edilmektedir.²³⁷ Bunlarla beraber kişinin ebeveynlik durumu, hamilelik veya cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi ayrımcılık türleri de medeni hâl temelinde ayrımcılığa eşlik edebilmektedir.²³⁸

Türkiye'de 2021 yılında evlenen çiftlerin sayısı 561.710'dur. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı 2021 yılında artarak binde 6,68 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında boşanan çiftlerin sayısı ise 174.085'tir. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı ise 2021 yılında artarak binde 2,07 olarak gerçekleşmiştir.²³⁹

Ülkemizde medeni hâl temelinde ayrımcılık, işe alım ve ev kiralama süreçlerinde görünür olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK 2021 yılı İşgücü İstatistikleri'ne göre, istihdam oranı evli kadınlarda % 29,3 iken hiç evlenmemiş kadınlarda %31,9, boşanmış kadınlarda ise % 39,4'tür. Evli erkeklerde ise istihdam oranı 2021 yılında % 69,5 iken, hiç evlenmemiş erkeklerde % 53,2, boşanmış erkeklerde ise % 59,5'tir.²⁴⁰

233 TİHEK, Çanakkale Özel Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/18, Ankara,2021, s. 16.

234 TİHEK, Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyaret Raporu, Rapor No: 2021/15, Ankara, 2021, s. 20.

235 TİHEK, Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyaret Raporu, s. 20.

236 TİHEK, Ümitköy Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/8, Ankara, 2021, s. 13.

237 BM, "General comment no. 20, Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)", <https://digitallibrary.un.org/record/659980https://digitallibrary.un.org/record/659980>, E.T. 1/7/2022.

238 TİHEK, Medeni Hâl Temelinde Ayrımcılık Rehberi, s. 1.

239 TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021.

240 TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2014-2021.

İşe alım süreçlerinde medeni duruma ilişkin ayrımcılık birbirine zıt iki farklı bakış açısından dolayı ortaya çıkmaktadır. Bazı işverenler, esnek çalışma saatlerine daha rahat uyum sağlayabileceğini düşünerek işe alacağı kişinin bekâr olmasını tercih etmekte, bazıları ise evli olanların sorumluluk sahibi olduğu ve zaman planlamasını daha iyi yapabileceği ön kabulüyle tercihlerini evli olanlardan yana kullanmaktadır. İşverenler medeni hâle ilişkin ayrımcılıkları, performans düşüklüğünün önüne geçmek amacıyla yaptıklarını düşünerek doğallaştırmaktadır.²⁴¹

Kimi zaman işverenler yaptıkları ayrımcı uygulamaların ayrımcılık teşkil ettiğinin farkında olmayabildiği gibi farkında olsalar dahi çalışma verimi, iş yaşamına uyum gibi sebeplerle söz konusu uygulamalara meşruluk kazandırılmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda; işe alım, işten çıkarma veya iş yaşamındaki süreçlerde kişilerin medeni hâli gibi temellere dayalı ayrımcılıkların yok edilmesi için insan kaynakları eğitim programlarına farkındalık geliştirmeye ve ayrımcılığı önlemeye ilişkin eğitimlerin eklenmesi faydalı olacaktır.

Medeni hâlin, kadınların işgücüne katılımını engellemesinin bir sebebi de ev işi, çocuk, yaşlı ve engelli bakımı gibi işleri kadının görevi olarak kabul eden toplumsal algıdır. TÜİK istatistiklerine göre, Türkiye’de kadınların işgücüne dâhil olamama sebepleri içinde gösterilen ‘ev işleriyle meşguliyet’, bu sebepler arasında en büyük paya sahiptir.²⁴² Yine TÜİK verilerine göre; hanesinde 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş grubundaki kadınların istihdam oranı % 25,2 iken, erkeklerin istihdam oranınının %85,5 olduğu görülmektedir.²⁴³

Bu noktada evli kadınlar söz konusu olduğunda cinsiyete ilişkin ayrımcılık medeni hâle birleşmekte ve çoklu ayrımcılık söz konusu olmaktadır. Kadına yönelik hem cinsiyet hem de medeni hâle ilişkin ayrımcılığın önüne geçebilmek için, kadının ekonomik alanda var olmasını sağlayacak politikalar oluşturmak ve bakım hizmetlerine ilişkin kurumsal destek mekanizmalarının geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını sağlamak oldukça önem arz etmektedir.²⁴⁴ Bu sebeple tüm istihdam süreçlerinde; ilan ve mülakat da dâhil olmak üzere işe alım, iş ilişkisinin sona erdirilmesi, eğitim ve kariyer planlamaları, eşit işe eşit ücret, kreş, emzirme odaları ve esnek çalışma uygulamalarını kapsayan iş ve aile yaşamını uyumlaştırmaya yönelik düzenlemeler gibi pek çok alanda politika ve uygulamaların yetkililer tarafından hayata geçirilmesi gerekmektedir.²⁴⁵ Zira her ne kadar çocuk bakımı eşlerin ortak sorumluluğuna dayansa dahi cinsiyet algısı ve gerçek hayatta bu sorumluluğun büyük kısmı kadının üzerinde kalması sebepleriyle, sayılan uygulamalarla birlikte çocuklu kadınların iş hayatına katılım düzeylerinin artacağı tahmin edilmektedir. Eşitliği sağlamaya yönelik olumlu edimler neticesinde evli kadınların iş yaşamına katılımı eskiye nazaran kolaylaşsa da bu uygulamaların bekâr kişiler için yeni ve farklı bir ayrımcılık yaratmaması noktasında da gerekli tedbirlerin alınmasına özen gösterilmelidir.

241 Harika Özkan, Serap Benligiray, “İnsan Kaynakları Uygulamalarında Yapılan Ayrımcılıkların Doğallaştırılmasına Eleştirel Bir Bakış”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, 42, s. 129, 132, 133.

242 TÜİK, İşgücü İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim - Aralık, 2021.

243 TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2021.

244 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018 – 2023), s. 80.

245 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018 – 2023), s. 91.

Medeni hâl temelinde ayrımcılığın yaşandığı bir başka alan ise ev kiralama ve turizm, konaklama süreçleridir. Bu süreçlerde mağduriyet daha çok bekârlar ve dul kadınlar tarafından yaşanmaktadır. Bekârlara yönelik kalıp yargıların incelenmesine ilişkin bir çalışmada bekârların evliler kadar güvenilir algılanmamaları sebebiyle toplumsal hayatta dışlanmaya maruz kaldıkları ifade edilmektedir.²⁴⁶ Toplumumuzda var olan, bekârların evi temiz tutamayacakları veya kirayı zamanında ödeyemeyecekleri gibi düşünceler, bu kişilerin ev tutmalarını zorlaştırmaktadır. Benzer şekilde toplumda dul kadınların güvenilir olmadıklarına ilişkin ayrımcı ve damgalayıcı bir düşünce olması ne yazık ki onların da benzer sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır.²⁴⁷ Ev sahiplerinin, evlerini bekâr veya dul kişilere vermek istememelerinin altında, maliki oldukları evlerde bekâr bir insana kıyasla aralarında evlilik bağı bulunan bir ailenin kiracı olarak yaşadıkları süre zarfında daha özenli bir tutum sergileyeceklerine ve diğer dairelerde yaşayan aileleri genel olarak kabul gören ahlaki değer yargıları açısından rahatsız etmeyeceklerine dair varsayımları yatmaktadır.²⁴⁸

Kurumumuzun 2021/229 sayılı kararında da başvuranın bekâr olduğunun öğrenilmesi üzerine dairenin kendisine kiralanamayacağına belirtilmesi medeni hâl temelinde ayrımcılık olarak tespit edilmiştir.²⁴⁹ Olayda emlak müşavirliği, ev sahibinden aldığı talimat üzerine taşınmazı bekâr kişilere kiralamamaktadır. 6701 sayılı Kanun'un 4. maddesinde "ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatı uygulama" ayrımcılık türleri arasında sayılmıştır. İlgili maddeye göre; "*bir kişinin kendi nam veya hesabına eylem ve işlemlerde bulunmaya yetkili kıldığı kişilere veya bir kamu görevlisinin diğer kişilere verdiği ayrımcılık yapılmasına yönelik talimatı*" olarak tanımlanan ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatı uygulama hükmü, emlak ofislerinin, ev sahiplerinin verdiği ayrımcılık talimatlarını uygulaması durumunda ev sahipleriyle beraber ayrımcılık yasağının ihlali suçlamasına muhatap olacakları anlamına gelmektedir.²⁵⁰

AYM de 2021 yılında medeni hâlde bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ilişkin bir karara hükmetmiştir. Devlet Su İşleri tarafından yapımına başlanan Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesinin icrası nedeniyle eski Hasankeyf ilçe merkezindeki yerleşimlerin yeni ilçe merkezine nakli çalışmaları kapsamında projeden etkilenen ailelerin bazılarının konut yardımından "aile olma vasfına sahip olma" koşulunu taşıyamaması gerekçesiyle yararlandırılmamasından yakınılan bir başvuruda mahkeme, anne babası vefat etmiş, tek çocuk ve bekâr olan başvuruçunun ilgili mevzuata göre aile olma vasfında sayılmamasının benzer durumda olan yetim çocuklar arasında tek çocuk olup olmama ve evlenmiş olup olmama temelinde farklı muamele teşkil ettiğini ve bu farklı muameleye haklı kılan objektif bir nedenin bulunmadığı sonucuna varmıştır.²⁵¹

246 Burçak Sönmez, "Bekârlara Yönelik Kalıpyargıların Kalıpyargı İçeriği Modeli ile İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, s. 77

247 Hilal Kübra Uzunkaya Seçen, "Türkiye'de Boşanma ve Eş Kaybı Bağlamında Dul Kadın Algısı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 141

248 TİHEK, B. No: 2017/2939, K. No: 2018/69, para. 34.

249 TİHEK, B. No: 2021/275 K. No: 2021/229, para. 23.

250 TİHEK, K. No: 2021/229, para. 24.

251 AYM, Nuriye Arpa, B. No: 2018/18505, 16/6/2021, para. 66.

2.9. Felsefi ve Siyasi Görüş

Siyasi ve felsefi görüş temelinde ayrımcılık yasağı, kişilerin mevcut siyasi ilkeler, sistemler veya kurallar hakkında görüşlerini ifade etme veya gösterilerde bulunma veya en temel haliyle farklı bir görüş ya da ideolojiye sahip olmaları nedeniyle ayrımcılıktan korunmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağının tanımı ve kapsamını ILO "*Kişilerin siyasi parti üyeliği ve siyasi, sosyo-politik ve ahlaki tutumları da dâhil, düşüncelerine karşı yapılan ayrımcılıktır.*" şeklinde ifade etmiştir. Felsefi görüşün ise dini olmayıp güçlü bir şekilde ve gerçekten benimsenen ve insan yaşamı ve davranışının önemli bir yönü ile ilgili olan görüşleri ifade ettiği söylenebilecektir. Bu doğrultuda; pasifizm, vicdani ret, etik veganizm gibi görüşler felsefi görüş kapsamında değerlendirilebilecektir.

Felsefi görüş temelinde ayrımcılık genel olarak kişilerin felsefi görüşlerinin yaşam şekillerini etkilediği durumlarda buna uygun düzenlemelerin yapılmadığı, var olan düzenlemelerin uygulamaya geçirilmediği veya sahip oldukları bu görüşler sebebiyle başkaları tarafından önyargılı tepkiler aldıkları hallerde yaşanmaktadır. AİHM, bir felsefi görüş olarak vicdani reddin AİHS'in 9. maddesi kapsamında korunduğunu çeşitli kararlarında belirtmiştir. Ülkemizde profesyonel askerliğe geçiş bağlamında yapılan çalışmalar ve bedelli askerlik imkânının getirilmesi bu konuda atılan önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.

AİHM, bir felsefi görüş olarak veganizmin de AİHS'in 9. maddesi kapsamında koruma altında olduğunu kararlarında belirtmiştir.²⁵² AİHM'in bu kabulüne dayanarak Türk hukukunda da veganizmin bir felsefi görüş olduğu ve Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesinin kapsamında olduğu söylenebilecektir.²⁵³

Günlük yaşamdaki birçok uygulama ve düzen, toplumun görece küçük bir kesimi olmalarından dolayı veganların yaşayış biçimiyle uyumsuzlukta, bu durum da belirli sorunlara yol açmaktadır. Veganların yaşadığı en büyük sorunlardan biri, alternatif yemek seçme imkânlarının olmadığı durumlarda ve yerlerde önceden belirlenen yiyecekleri yemek zorunda kalmalarıdır. Bu durumun en sık görüldüğü yerlerin başında, özgürlüklerinden yoksun bırakılanların ve koruma altına alınanların bulunduğu yerler gelmektedir. TİHEK de UÖM görevi kapsamında yaptığı ziyaretlerde, mezkûr kurumlardaki uygulamaları takip etmekte ve raporlarını oluşturmaktadır. Hakeza CGTİHY'in "*Vejetaryen gibi farklı beslenme tercihleri olan hükümlüler için uygun yemeklerin hazırlanması ile bu konularla ilgili diğer işlerin yerine getirilmesini sağlar.*" hükmünü haiz 13. maddesinin yedinci fıkrası göz önüne alındığında mevzuatımızda da bu konuya ilişkin bazı güvencelerin bulunduğu söylenebilecektir.

Alternatif vegan yemek menüsü bulunmaması, yalnızca özgürlüklerinden yoksun bırakılanların ve koruma altına alınanların kaldıkları yerlerde değil bireylerin yemek ihtiyacının karşılandığı üniversitelerin, kamu kurumlarının, öğrenci yurtlarının yemekhaneleri dâhil pek çok yerde rastlanmaktadır. Her ne kadar bu konuya ilişkin tüm üniversiteleri bağlayıcı bir düzenleme bulunmasa da Boğaziçi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi birçok üniversite alternatif olarak vegan menü sunmaktadır.²⁵⁴

252 AİHM, *W.v. Birleşik Krallık*, B. No. 18187/91, 10/2/1993.

253 Bölüm içerisinde veganizm ve veganlar için göz önünde bulundurulmuş hususların etik vejetaryenlik ve etik vejetaryenler için de geçerli olduğu söylenebilecektir.

254 Hürriyet, "Vegan Menü Çıkaran Üniversite Sayısı Artıyor", <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/vegan-menu-cikaran-universite->

Gerçekten de veganlık ve etik vejetaryenlik gibi felsefi görüşlere mensup kişilerin genel uygulamalar aracılığıyla dolaylı ayrımcılığa maruz kalmaması için alternatif menülerin oluşturulması noktasında tüm kişi ve kurumların sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir.

Siyasi görüş temelinde ayrımcılık ise genellikle kamu hizmetlerinin sağlanması sırasında hizmeti alacak olan bireyin siyasi görüşü sebebiyle ilgili idare tarafından ayrımcı bir uygulamada bulunulması veya hiç hizmet verilmemesi durumlarında yaşanabilmektedir. Bu konuya ilişkin olarak Kurumumuza 2021 yılında yapılan başvurulardan ikisi hakkında siyasi görüş temelinde ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle idari para cezası verilmiştir. 2021/267 K. No'lu karara konu olayda başvuranın kendisine tahsis edilebilmesi için Belediyeye ödenmesi gereken tutarın Belediyece yapılan bedel takdirinin emsal sayılabilecek diğer taşınmazlara göre çok fazla olduğu, bunun sebebinin de başvuranın siyasi görüşü olduğu öne sürülmüştür. İncelemenin sonunda belediyenin takdir yetkisini eşitlik ilkesinin dışında kullandığına karar verilmiş ve idari para cezası verilmiştir.²⁵⁵

Siyasi görüş temelinde ayrımcılık yapıldığına ilişkin kurumun verdiği ikinci ihlal kararı ise başvuranların yaşadığı sokağın yalnızca komşularının hanesinin bulunduğu noktaya kadar asfaltlanmış olması ve çöp konteynerlerinin başvuranın ikamet ettiği sokaktan kaldırılmasıyla Belediye tarafından eşit hizmet sağlanmadığı iddiasına ilişkindir. Başvuran, bu ayrımcı uygulamanın siyasi görüşleri sebebiyle olduğunu öne sürmüştür. Kurul yaptığı değerlendirmenin ardından başvuranın iddialarını haklı bulmuş ve Belediye hakkında siyasi görüş temelinde ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle idari para cezası vermiştir.²⁵⁶

sayisi-artiyor-42011853, E.T. 10/6/2022.

255 TİHEK, B. No: 2020/1065, K. No: 2021/267.

256 TİHEK, B. No: 2021/1017, K. No: 2022/139.

2.10. Doğum

6701 sayılı Kanun'un 3. maddesinin ikinci fıkrasında, Kanun kapsamında sayılan ayrımcılık temellerinden biri de doğum temelidir. Gerek AİHS'in ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddesinde gerekse 6701 sayılı Kanun'da doğum temelinde ayrımcılığın yasak olduğu hüküm altına almıştır.

Doğum temelinde ayrımcılık genel olarak kişinin evlilik dışı doğma, evlat edinilme gibi bir duruma bağlı olarak ayrımcılığa uğramanın yansira kişinin doğduğu mahalle, bölge, yer gibi olgular çerçevesinde sosyal durumundan kaynaklanan nedenlerle ayrımcı muameleye maruz kalmasını da ifade etmektedir.

2021 yılı içerisinde Kurumumuza yapılan başvurular arasında doğum temelinde ayrımcılık yasağı ihlali yapıldığı iddiası taşıyan 1 başvuru bulunmaktadır. Raporun hazırlık sürecinde ilgili kamu kurum, kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve merkezlerden sunulan katkılar arasında konuya ilişkin sayısal veriye ya da bilgiye rastlanılmamıştır. Bu bağlamda doğum temelinde ayrımcılığın kavramsal çerçevesinin ve bu alandaki ayrımcı uygulamaların belirlenmesine yönelik girişimlerde bulunulması ve kayda alınması için gerekli izleme ve belgeleme faaliyetlerinin iş birliği içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

3.

COVID-19 PANDEMİSİNDE
AYRIMCILIKLA
MÜCADELE VE EŞİTLİK

3. COVID-19 PANDEMİSİNDE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK

COVID-19 olarak adlandırılan Yeni Koronavirüs Hastalığı, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve tüm dünyaya yayılmıştır. WHO tarafından 11/3/2020 tarihinde "pandemi" ilan edilen COVID-19 salgını, kısa sürede insani kriz boyutuna ulaşmıştır.²⁵⁷ Pandemi nedeniyle milyonlarca kişi hayatını kaybederken, toplumlar sosyo-ekonomik açıdan büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır.

Hastalığın nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte, Çin'in Wuhan kentinde görülmeye başlamasının ardından başta Asya kökenliler ve virüse yakalanmış insanlar olmak üzere pek çok kesim damgalanmaya maruz kalmıştır. Benzer biçimde yaşlılara yönelik dezavantajlı konumları dolayısıyla alınan tedbirler sonrasında, kamuoyunda bu kişilerin bulaştırıcılığının daha fazla olduğu yönünde bir algı tezahür etmiştir. Bu bağlamda 65 yaş üzerindeki kişiler, koruyucu önlemlere yeterince uymamakla, kendi sağlıklarını ve toplum sağlığını yok sayma suçlamaları ile karşı karşıya kalmış ve damgalayıcı bir dille eleştirilmişlerdir.

Kimi sağlık çalışanları da yaşadıkları apartmanlarda farklı giriş noktalarını kullanmaları ve temas alanlarını daraltmaları yönünde uyarılarak ayrımcı bir muamele ile karşılaşmışlardır.²⁵⁸ Hastalarla yakın temasta olan sağlık çalışanlarının yanı sıra; karantina süresini tamamlayan, tanı alan ve iyileşen kişilerin dahi alışverişte, konutlarında, sosyal yaşam alanlarında gerekli sosyal mesafe ve maske önlemlerini almalarına rağmen dışlayıcı tutum ve davranışlara maruz kalması, virüsü taşıyan insanları ayrımcılığa maruz kalmamak ve damgalanmamak için hastalığını gizlemeye itebilmiştir.

COVID-19 salgını²⁵⁹ şüphesiz ayırt etmeksizin herkesi etkilemekle birlikte dezavantajlı olarak adlandırabileceğimiz grupların hayatında daha yıkıcı etkiler göstermiştir. Öte yandan tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de salgınla mücadele kapsamında çeşitli tedbirler alınmış ve çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde dezavantajlı gruplara yönelik ihtiyaç taraması yapılmış ve psikososyal destek görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.²⁶⁰

18/3/2020 - 31/1/2022 tarihleri arasında 171.150 kadına ve 36.739 çocuğa danışmanlık hizmeti verilmiştir.

257 WHO, "Coronavirus disease (COVID-19) pandemic", <https://www.who.int/europe/emergencies/situations/covid-19>, E.T. 1/7/2022.

258 Milliyet, "Sinop'ta sağlık çalışanlarına tepki çeken yazı! 'Ayrımcı tavrınız...'", <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sinopta-saglik-calisanlarina-tepki-cekten-yazi-ayrimci-tavriniz-6182852>, E.T. 10/8/2021; 46. Sabah, "Komşuları tarafından bina girişine asılan yazıyla uyarılmıştı", <https://www.sabah.com.tr/yasam/komsulari-tarafindan-bina-girisine-asilan-yaziyla-uyarilmisti-o-saglik-calisani-konustu-4921681>, E.T. 10/8/2021.

259 Pandemi döneminde sosyal haklar çözümlemesi için bkz. Muharrem Kılıç, *Pandemi Döneminde Sosyal Haklar: Sosyal Hakların Sosyo-Legal Dinamiği*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, 1. Baskı.

260 İllerde kurulan Psikososyal Destek hatlarına ait telefon numaralarına, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66158/81-il-psikososyal-destek-hat-bilgileri.html> adresinden ulaşılabilir.

COVID-19 ile Mücadele Döneminde Danışma Hatlarına Ulaşamayan Ama İhtiyaç Duyabileceği Düşünülen Dezavantajlı Bireylere Yönelik İhtiyaç Taraması Verileri	
Gebe	24.343
Yaşlı Birey	5180
Yaşlı Birey Bakım Vereni	5529
Engelli Birey	1564
Engelli Birey Bakım Vereni	2025
Diğer	5546
Toplam Görüşülen Kişi Sayısı	44840
Toplam Görüşme Sayısı	45404

Tablo 11: Dezavantajlı Bireylere Yönelik İhtiyaç Taraması Verileri²⁶¹

Engelli bireyler, hayatın normal akışında dahi sağlık hizmetlerinden faydalanmada zorluk çekebilirken salgın bu durumun olumsuz etkisini artırmıştır. Engelliler için COVID-19'dan kaynaklanan riskler; sunulan olağan hizmetlerin ve desteğin aksaması, genellikle eşlik eden kronik rahatsızlıkların bulunması, sağlık ile ilgili bilgilendirmelerin aksaması, gerekli mal ve hizmetlere erişimin zor olması gibi başka zorlayıcı faktörlerle birleştiğinde bu kişiler için sağlık durumlarını tehlikeye düşürebilecek bir tablo meydana gelebilmiştir.²⁶²

Aynı zamanda salgın karşısında alınması gerekli olduğu belirtilen tedbirler, kimi zaman engelliler için zorlayıcı durumlar oluşturabilmiştir. Örneğin; maske kullanmak zorunda kalan işitme engelli bireyler, karantınada olması gereken ve bir başka kişinin refakatine ihtiyaç duyan engelliler, kişilere ve nesnelere temas zorunluluğu bulunan görme engelliler söz konusu tedbirler karşısında zor durumda kalmıştır.²⁶³ Bu tür durumlar için makul düzenleme taleplerinin karşılanmaması ile erişilebilir çözümlerin üretilmemesi, engellilere karşı ayrımcılık oluşturmaktadır.²⁶⁴

Engelli Kadın Derneği tarafından hazırlanan izleme raporunda; bu süreçte virüsün yayılımı ve korunma yollarına dair bilgilendirici doküman, yayın, içerik hazırlayan kamu kuruluşlarının hem körler hem de sağırılar için erişilebilir/ulaşılabilir bilgilendirme sunan bir üretimde bulunmadıkları, karantina nedeniyle deneyimlenen sağlık hakkına erişimde kısıtlılığın, kapanmışlığın, belirsizliğin, rutinlerin alt üst oluşunun, sevilen insanlarla temasın çok azalması veya ortadan kalkışının engelli kadınları psikolojik açıdan olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.²⁶⁵

²⁶¹ Sağlık Bakanlığı'nın 11045126-841/14 sayılı resmi yazısı.

²⁶² Elif Kara, "KOVİD-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi", Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 4(1), 2020, s. 29.

²⁶³ Altınokta Körler Vakfı, Coronadan Korunmak için Engelli Hakları Rehberi, Ankara, 2020, s. 18.

²⁶⁴ Kara, 2020, s. 29.

²⁶⁵ Engelli Kadın Derneği, COVID-19 Pandemi Sürecinde Engelli Kadınların İnsan Hakları İzleme Raporu, Ankara, s. 30.

COVID-19 pandemisinin insanlar üzerindeki psikolojik yıkım etkisi, ruhsal engelli bireyler açısından çok daha yoğun düzeyde yaşanmıştır. Kronik ruhsal hastalık tanısına sahip bireylerde; organizasyon, planlama ve konsantrasyon gibi bilişsel yetilerde yitim görülebilmekte; bu nedenle öz bakım becerilerinde güçlük, hijyende yetersizlik gibi sorunlarla karşılaşılabilir. TRSM'lerde sunulan sağlık hizmeti; hastanın ihtiyacı değerlendirilerek tasarlanmakta ve günlük yaşam aktivitelerinin harekete geçirilmesi, temel yaşam ihtiyaçlarının olabildiğince bağımsız şekilde karşılanabilmesi amacıyla hizmet eden toplum temelli müdahalelerden oluşmaktadır. Pandeminin erken dönemlerinde birçok ilde TRSM'lerin kapatılması yönünde karar verilmiş olması sebebiyle, bu kişiler açısından sağlık hizmeti belirsiz bir süreyle kesintiye uğramıştır.²⁶⁶ Sağlık Bakanlığı tarafından, pandemi önlemleri kapsamında ruhsal engelli bireyler için psikiyatri kliniklerinde ve psikiyatri dal hastanelerinde verilecek hizmetlerin ve önlemlerin kapsamını içeren uygulama rehberi oluşturulmuştur.

ASHB ise Otizmlili Bireye Sahip Ailelere Yönelik Aile Rehberi, Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi, Otizmlili Çocuklara Yönelik Koronavirüs Rehberi, Koronavirüs Kolay Okunur Rehber, İşitme Engelli Bireyler ve Ailelerine Yönelik Bilgilendirme Rehberi hazırlamış, en temel 14 pandemi önlemi Türk İşaret Diline çevrilmiş, işaret dilinde hazırlanan video "Koronavirüs Riskine Karşı Uymamız Gereken 14 Kural" başlığıyla sunulmuştur.

Salgının daha az kişiye bulaşması amacıyla tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte, bu kez görme engelli ve işitme engelli çocuklar dezavantajlı konuma düşmüşlerdir. Okullar ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin kapanmasıyla birlikte engelli çocukların eğitim ortamlarından, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından uzak kalmaları ve rutinlerinin bozulması, psikososyal problemlere yol açmıştır.²⁶⁷ Bu süreçte çeşitli engel gruplarındaki öğrencilerin eğitimlerini kesintisiz ve nitelikli olarak sürdürebilmeleri için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli tedbirler alınmıştır.

Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin uzun süre yüz yüze eğitim almadıkları ve salgın sürecinden de davranışsal ve sosyal-duygusal açıdan etkilenmiş oldukları göz önünde bulundurularak "Özel Eğitim Öğrencilerine Uyum Eğitimi Rehberlik Programı" ve "Özel Eğitim Öğrencilerine Uyum Programı" oluşturulmuştur. Yine MEB tarafından COVID-19 salgınının ilk günlerinde, özel eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitim imkânlarına destek olmak üzere "Özelim Eğitimdeyim" mobil uygulaması kısa sürede geliştirilmiştir. OECD tarafından diğer ülkelere örnek gösterilen²⁶⁸ mobil uygulama, 491.387 mobil kullanıcı tarafından indirilmiş, günlük ortalama 100.000 aktif kullanıcı tarafından kullanılmıştır. "EKSSMEBÖZEL" mobil uygulaması, 2020 yılında hayata geçirilerek engelli kamu personel sınavına giren bireylere soru ve konu anlatımlı zengin özel eğitim içerikleri sağlanmıştır.

266 Meltem Derya Şahin, "Abdülkadir Arasan, Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Grup ve Hakları", TİHEK Salgın Dönemlerinde İnsan Hakları Bildiriler Kitabı, 2022, s. 297.

267 TÜSİAD, COVID-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim, 2021, s. 29.

268 MEB, "Özelim Eğitimdeyim mobil uygulaması OECD tarafından tüm dünyaya örnek gösterildi", <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozelim-egitimdeyim-mobil-uygulaması-oecd-tarafından-tüm-dunyaya-örnek-gösterildi/icerik/1494>, E.T. 1/7/2022.

“Özel Çocuklara Özel Materyaller” projesi kapsamında pandemi süreci başında 600 set illere gönderilmiştir. Devamında ise 1.500 set materyal gönderimine başlanmıştır. Görme engelli öğrencilere betimleme yapılarak 170 ders içeriği hazırlanmıştır ve EBA platformundan yayınlanmıştır. “Özel Çocuklara Eğlenceli Etkinlikler Takvimi” 3 cilt olarak hazırlanarak öğrencilerin evde yapabilecekleri 600 etkinlik dijital platformlardan yayınlanmıştır. 2020 Temmuz ayı içerisinde işitme, görme ve zihin grubu öğrencilerine yönelik kültür ve spor becerilerini içeren etkinlikleri içeren “Hazır mısın?” programı senaryo ve içerikleri oluşturularak yaz tatili boyunca TRT EBA TV’de yayınlanmıştır. İdarecilerin, öğretmenlerin ve velilerin uzaktan eğitim süreçleri hakkında sorularının cevaplandığı “7 Bölgede Etkin Özel Eğitim” buluşmaları düzenlenmiştir.

Pandemi döneminde özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin sunulan eğitim hizmetlerinden daha uzun süreli yararlanması, salgın sürecinin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla özel eğitim okullarında ve özel eğitim sınıflarında eğitim gören öğrencilerin velilerinin talebi doğrultusunda sınıf tekrarı yapabilmelerine yönelik Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nde düzenleme yapılmıştır. Bunlarla birlikte özellikle ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin engelli çocuklarının bu süreçte eğitime erişimde ciddi güçlük çekildiği düşünülmektedir.

Tüm çocuklar için getirilen sokağa çıkma kısıtlamalarının da engelli çocuklar açısından olumsuz sonuçlar doğurduğunun görülmüş, nitekim 9/4/2020’de yayımlanan genelgeyle; uzun süre kapalı ortamda kalmasının ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklarını olumsuz etkileyeceği, otizm, ağır mental retardasyon, down sendromu gibi tanısı konulmuş özel gereksinimi olan çocuk ve gençlere belirli şartlarda dolaşım izni verilmiştir.

COVID-19 salgınıyla birlikte yaşanan karantina ve kapanma süreçleri, ekonomik anlamda ciddi bir yıkıma neden olmuş, işletmeler ekonomik bu yıkımla birlikte çalışan sayısını azaltmış ve ücretlerde kısmaya gitmiştir. Kadınlar ise yoksulluk ve işsizlik bağlamında erkeklerden çok daha fazla risk altında bulunmuşlardır.²⁶⁹

Ekonomik etkilerine kıyasla çok daha önemli bir mağduriyet ise aile içi ya da ev içi şiddet olarak adlandırılan alanda yaşanmıştır.²⁷⁰ Bu kez özel bir süreçten kaynaklı olarak eve kapanmak zorunda kalan kadınların emek süreci, istihdam ediliyor olsun ya da olmasın, hane içi emekle çerçevenmiştir.²⁷¹ Bu emeği; hanedeki çocukların uzaktan eğitim süreçlerine yönelik emek, sokağa çıkma kısıtlaması olan aile efradına ait işlere yönelik emek, değişen beslenme tarzına ve gıda maddelerinin takibine yönelik emek, hijyen ve sterilizasyona yönelik emek, evde çalışma ve işin organizasyonuna yönelik emek olarak sınıflandırmak mümkündür. Tüm bu alanlarda kadınlar, dezavantajlı ve daha çok performans göstermek zorunda kalan taraf konumunda bulunmuşlardır.²⁷²

269 Toby Green, The Covid Consensus The New Politics of Global Inequality, Hurst and Company, London, 2021, s. 82.

270 Green, s. 82.

271 Başak Işıl Alpar, Covid-19 Salgın Sürecinde Kadın ve Hane İçi Emeği, Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2020, s. 172.

272 Alpar, s. 172-184.

Pandemi süreci, 65 yaş üstü kişilerin ve okulların kapanmasıyla öğrencilerin evde kalmasına yönelik düzenlemeler, artan hijyen ihtiyaçları ile birlikte özellikle küçük çocuklu, engelli, yaşlı yoğun bakım hizmeti gereken hanelerde yaşayan kadınların hane içindeki karşılıksız emeklerini artırmıştır. Ortalama olarak bu dönemde kadınlar, erkeklerin 4 katı fazla zamanı ücretsiz ev işlerine harcamıştır. Hane dışında gelir getirici işlerde çalışan kadınlar açısından ev içindeki karşılıksız emek başta erkekler olmak üzere aile bireyleri tarafından yeterince paylaşılmadığı için kadınların üzerindeki iş yükünü daha da artırmış ve günlük çalışma süreleri 10 saati aşmıştır.²⁷³

ILO'ya göre kadınlar COVID-19 pandemisiyle mücadelede ön saflarda yer almakta olup küresel düzeyde sağlık ve sosyal hizmet çalışanlarının % 70'inden fazlasının, ki yaklaşık 100 milyona tekabül etmektedir, kadınlardan oluştuğu tahmin edilmektedir.²⁷⁴ Bu da kadınların daha fazla çalışması ve hem işyerinde hem de evde daha fazla yük üstlenmesi anlamına gelmektedir. Bu yük elbette kadınlar üzerinde psikolojik baskılar doğurduğu gibi, fiziksel anlamda da yıpratıcıdır. 2020 yılında, BM Nüfus Fonu (UNFPA) ile Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜKSAM) iş birliğiyle yürütülen "COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kadın Sağlık Çalışanlarının Özelleşmiş İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi Araştırması" nda; yoğun çalışma temposuna bağlı olarak, her 10 kadın sağlık çalışanından 7'sinin (%69) ev işleri/özel yaşam ile çalışma hayatı arasında kaldığını ve iş dışındaki yaşantısına ilişkin desteğe ihtiyaç duyduğunu (% 64), bu bölünmeyi azaltabilmek için, her 10 katılımcıdan 7'sinin (% 72) psikososyal desteğe, katılımcıların yarısından fazlasının (%58) çamaşır, temizlik ve yemek gibi ev işlerinde desteğe, 3'te 1'inden fazlasının (% 37) ise çocuk bakımı ile ilgili desteğe ihtiyaç duyduğunu belirttiği ifade edilmiştir. Araştırmada, kadın sağlık çalışanlarının yaşanan zorluklara ilişkin çözüm önerilerine de yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların % 75'i ücretlerin iyileştirilmesi, % 71'i çalışma saatlerinin azaltılması, % 53'ü meslek örgütlerinin daha etkin olması, % 52'si yaşanan olumsuzlukların iletilebilecekleri bir mekanizma oluşturulması, % 49'u menstrüasyon dönemlerinde izin konusunda kolaylık sağlanması, % 48'i iş yerinde dinlenmek için kadın dostu alanların oluşturulması, % 45'i kararlarda kadın sağlık çalışanlarının katılımcı olacağı bir sistem kurgulanması, % 43'ü farklı mesleklerden kadın sağlık çalışanları arasında bir dayanışma ağı oluşturulması ve % 40'ı ise iş yerlerindeki yaşanan şiddeti engelleyecek yeterlilikte önlemler alınması gibi adımların kadın sağlık çalışanlarının yaşadığı sıkıntıların çözümünde önemli rol oynayacağını değerlendirmiştir.²⁷⁵

Pandeminin bir diğer olumsuz etkisi, karantina ve eve kapanma dönemlerinde tüm dünyada kadına şiddet vakalarında artış yaşanmasıdır. Öyle ki BM Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi (UNWOMEN) tarafından bu durum "gölge pandemi" olarak ifade edilmiştir.²⁷⁶ Bu kapsamda ülkemizde, ASHB tarafından salgın başlangıcında "Alo 183 Sosyal Destek Hattı"na gelen çağrılarının artışı göz önünde bulundurularak önceliklendirme süreci başlatılmıştır. Sosyal Destek Hattını arayan şiddet mağdurlarının

273 İpek İlkaracan, Emel Memiş, "Transformations In The Gender Gaps In Paid and Unpaid Work During The COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey". *Feminist Economics*, 27(1-2), 2021, s. 288-309; Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin 22/2/2022 tarihli ve E-58918980-804.01-424669 sayılı yazısı.

274 ILO, "Women health workers: Working relentlessly in hospitals and at home", https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_741060/lang--en/index.htm, E.T. 1/7/2022.

275 Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kadın Sağlık Çalışanlarının Özelleşmiş İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi Araştırması, Ankara, 2020, s. 80.

276 UNWOMEN, "The Shadow Pandemic: Violence against women during COVID-19", <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>, E.T. 1/7/2022.

“0” tuşuna basarak ve farklı sosyal medya uygulamaları aracılığıyla destek hattına ulaşabilmeleri sağlanmıştır.²⁷⁷

Kadınların pandemide ekonomik açıdan yaşadıkları ve yaşayabilecekleri mağduriyetlerin önüne geçilebilmesi amacıyla kadın yoksulluğu ile mücadele kapsamında hayata geçirilen; Şartlı Sağlık Yardımı, Şartlı Gebelik Yardımı, Şartlı Doğum Yardımı ve Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardım Programı çerçevesinde ödenen miktarlar artırılmıştır.²⁷⁸ Öte yandan program kapsamında sağlanan yardım miktarlarının oldukça az olduğu değerlendirilmektedir. COVID-19 salgını nedeniyle faaliyetlerini durdurmak durumunda kalan kadın kooperatiflerinin salgın sürecinde ve sonrasında desteklenmesi amacıyla ise ASHB İl Müdürlüklerinin koordinasyonunda kadın kooperatifleri ile iş birliği içinde çalışmaların yürütülmesi desteklenmiştir.

Kadın işletmecilerin, girişimcilerin ve kooperatiflerinin COVID-19 pandemisinin etkileriyle başa çıkmalarına ve işletmelerini güçlendirmelerine destek olmayı, mülteci ve ev sahibi topluluk üyeleri arasındaki iş ilişkilerini güçlendirerek sosyal uyumu ve topluluklar arası/topluluk içi dayanışmayı teşvik etmeyi amaçlayan İşten Sosyal Uyuma Projesi, Japonya Hükümeti tarafından finanse edilmekte, UNDP tarafından T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ile iş birliği içinde yürütülmektedir.²⁷⁹

Çocuklar ve gençler de doğrudan ya da dolaylı salgından en çok etkilenen kesimlerden biri haline gelmiştir. Bu gerçekten hareketle Çocuk Hakları Komitesi, pandeminin çocuklar üzerindeki fiziksel, duygusal ve psikolojik etkileri konusunda devletleri uyarılmış ve çocukların haklarını korumak için üye devletleri tedbirler almaya çağırmıştır.²⁸⁰

Pandemide kamu sağlığını koruma amacı kapsamında dünya genelinde; okul öncesinden ilköğretime, ortaöğretimden yükseköğretime varıncaya kadar neredeyse tüm okullar yüz yüze eğitim ve öğretime ara vermek zorunda kalmışlardır. Ülkemizde ise MEB, pandemi ile birlikte eğitimin çevrimiçi platformlar aracılığıyla sürdürülmesi amacıyla, öğrencilerin bu durumdan en az şekilde etkilenmesini sağlamak için çeşitli tedbirler almıştır. MEB ile TRT arasında yapılan ek protokol çerçevesinde COVID-19 salgını sebebiyle yüz yüze eğitime ara verilen ilk ve orta seviye okul öğrencilerinin müfredata uygun sınıf derslerini evden takip etmelerine olanak sağlamak amacıyla TRT EBA Kanalları 23/3/2020 tarihinde yayın hayatına başlamış; TRT EBA İlkokul, TRT EBA Ortaokul ve TRT EBA Lise olmak üzere üç kanal ve okul öncesi çocuklara yönelik yapılan yayın (TRT EBA İlkokul Kanalı üzerinden) TRT EBA Anaokulu adı altında 2021 yılı dâhil devam etmişlerdir. Üniversiteler farklı çevrimiçi platformlar aracılığıyla uzaktan eğitimlerini sürdürmüşler, uygulamaya dayalı bölümlerde ise karma yöntemler uygulanmak suretiyle eğitimler devam ettirilmiştir.

277 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

278 Şartlı Sağlık Yardımı 45 TL'den 55 TL'ye, Şartlı Gebelik Yardımı 45 TL'den 100 TL'ye ve Şartlı Lohusalık Yardımları aylık tutarı 45 TL'den 150 TL'ye, Şartlı Doğum Yardımı aylık tutarı 100 TL'den 150 TL'ye çıkarılmıştır.

279 UNDP, "İşten Sosyal Uyuma Projesi", <https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/i%CC%87%C5%9Ften-sosyal-uyuma-projesi#:~:text=bu%20proje%2C%20kad%C4%B1n%20i%C5%9Fletmecilerin%2C%20giri%C5%9Fimcilerin,topluluk%20i%C3%A7i%20dayan%C4%B1%C5%9Fmay%C4%B1%20te%C5%9Fvik%20etmeyi,E.T.1/7/2022>.

280 Defence for Children International, The Impact of Covid-19 on Children's Rights, Geneva, 2020, s. 3.

Raporun yazım aşamasında, MEB tarafından teknolojik imkânlarla sahip olan/olmayan (en az 1 tablet, internete bağlanma imkânı vb.) çocuklarla ilgili Bakanlıkta bir veri bulunmadığı belirtilmiştir. Fakat uzaktan eğitim sürecinde dezavantajlı gruptaki öğrencilere 681.307 adet tablet bilgisayar seti dağıtılmış, bu tabletlerden 665.157'sine 25 GB'a kadar mobil internet kullanım hakkı eklenmiştir. Salgın nedeniyle kronik rahatsızlığından dolayı okula devam edemeyen öğrencileri desteklemek amacıyla 6.500 adet tablet bilgisayar seti dağıtılmıştır.²⁸¹ Ayrıca MEB tarafından uzaktan eğitime ulaşma fırsatı olmayan öğrenciler için başlatılan kampanya kapsamında TÜRKSAT, Teknofest paydaşı olarak Iğdır İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bin adet tablet bağışlamıştır.²⁸²

Öğrencilerin uzaktan eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik MEB ile mobil şebeke işletmecileri arasında imzalanan protokol ve 2022 yılında da devam etmekte olan kampanyalar kapsamında EBA uygulaması içerisinde kullanılmak üzere Türk Telekom Mobil İletişim Hizmetleri AŞ tarafından 8 GB, Turkcell İletişim Hizmetleri AŞ ve Vodafone Telekomünikasyon AŞ tarafından ise 6 GB internet tanımlaması yapılmaktadır. PTTCell müşterilerine özel Millî Eğitim Bakanlığı'nın uzaktan eğitim sürecine destek olmak amacıyla EBA online eğitim uygulaması ve eba.gov.tr'ye yönelik kullanımlara özel 8 GB hediye kampanyası düzenlenmiştir.²⁸³

Haziran 2020'de MEB ve Dünya Bankası iş birliğiyle güvenli ve etkileşimli uzaktan eğitime yönelik COVID-19 ihtiyaçlarına yanıt vermeyi ve eğitim teknolojisi için daha dirençli bir sistem oluşturmayı amaçlayan "Türkiye Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim Projesi" başlamıştır. Proje kapsamında yayımlanan ara rapora göre, 30/6/2020'de eşzamanlı olarak 300.000 kullanıcı EBA sistemine giriş yapabiliyorken 29/3/2021'de kapasite 865.000 eşzamanlı kullanıcıya yükseltilmiştir. Proje başlangıcında, uzaktan eğitim altyapısıyla aynı anda 25.000 çevrimiçi sınıf ders yapabiliyorken 29/3/2021 itibarıyla bu sayı 255.000'e çıkmıştır.²⁸⁴ Söz konusu gelişmeler, eğitim hakkından kesintisiz bir biçimde faydalanılabilmesi açısından önemlidir.

Bununla birlikte pandemi döneminde eğitim imkânlarından her çocuk yeterli düzeyde yararlanamamış olup bu gruptan birini mülteci²⁸⁵ çocuklar oluşturmuştur. Mülteci çocukların genellikle gelir durumu düşük ailelerde yaşamaları, uzaktan eğitim imkânlarından faydalanamamalarına yol açmıştır. Benzer şekilde Roman çocuklar da hem uzaktan eğitim alabilmelerini mümkün kılacak araç gereç ve imkânlarla sahip olmayışları, hem ailelerinin maddi durumlarının kötü olmaları sebebiyle pandemide çalışmak zorunda kalmaları hem de yaşam koşulları itibarıyla sosyal mesafe kurmakta zorlanmaları sebebiyle salgının en çok etkilediği gruptan biri olmuştur.

Sıfır Ayrımcılık Derneği tarafından hazırlanan "Pandemi Döneminde Roman Çocukların Eğitime Erişimi Raporu"nda Roman çocukların uzaktan eğitimi takip edemedikleri, bunun başlıca 3 nedeninin bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki öğrencilerin mensup olduğu hanelerin nüfusunun yüksek, evlerdeki oda sayısının yeterli olmaması, ikincisi bu hanelerde eğitimi kolaylaştıracak bireylerin bulunmaması, ki bu

281 MEB'in 2/3/2022 tarihli ve E-66968699-602.99-44840499 sayılı resmi yazısı.

282 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın 7/3/2022 tarihli ve E-18871403-010.99-197485 sayılı resmi yazısı.

283 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın 7/3/2022 tarihli ve E-18871403-010.99-197485 sayılı resmi yazısı.

284 Eğitim Reformu Girişimi, Öğrenciler ve Eğitime Erişim, Eğitim İzleme Raporu 2021, 2021, s.14.

285 Mülteci kavramı, hukuki durumu değil, fiili durumu ifade etmek için şemsiye kavram olarak kullanılmıştır.

çocukların okuma yazma ve eğitim oranı düşük ailelerde yaşadıkları bilinmektedir, sonuncusu ise pandemi sürecinde bu haneleri daha da yoksullaşmış olması ve çocukların hanehalkı gelirine katkı yapma zorunluluğunun artmış olması olarak ifade edilmiştir.²⁸⁶

COVID-19 salgını ile birlikte var olan eşitsizlikler derinleşmiş, özellikle *farklı sosyoekonomik düzeylerdeki bireylerin ve toplulukların bilgi iletişim teknolojilerine erişimde ve bunların kullanımında yaşadığı eşitsizlik* olarak tanımlanan “*dijital uçurum*” da açılma yaşanmıştır.²⁸⁷ BM de çocukların ve gençlerin eğitim hakkını engelleyen ve nesiller arası yoksulluğu derinleştirme riski taşıyan ciddi ve görünüşte aşılmaz bir dijital uçurumun, COVID-19 karantinaları yoluyla yoğunlaştığına dikkat çekmiş, gençlerin insana yakışır iş ve sürdürülebilir geçim kaynaklarına, istihdam ve eğitim programlarına, sosyal koruma ve güvenliğe ve daha güçlü ruh sağlığı desteğine yönelik hedefli ve akıllı yatırımlara ihtiyacı olduğuna, özellikle genç kadınların ve düşük gelirli ülkelerden gelen gençlerin, gençlerin gelişimine yönelik çözümleri etkilemek için siyasi ve ekonomik karar alma düzeylerinde daha iyi temsil edilmeleri gerektiğinin altını çizmiştir.²⁸⁸

Bu kapsamda salgın döneminde öğrencilerin yaşadığı akademik kayıpların giderilmesi ve sosyal ve duygusal durumlarının desteklenmesi için MEB “Ulusal Destekleme Programı”nı uygulamaya başlamıştır. İki aşamadan oluşan programın ilk aşamasında; EBA'ya katılım oranı en düşük ve imkânsızlıkları çok olan 1001 köy okulu belirlenmiş, 5/7/2021'de başlayan ikinci aşamayla telafi eğitim programları tüm Türkiye'de uygulanarak okullar 31/7/2021'e kadar açık kalmıştır. Bununla birlikte salgın döneminde eğitime katılım oranları diğer yıllara göre düşük kalmıştır.²⁸⁹ Özellikle okul öncesi eğitim oranlarında yaşanan düşüş, MEB 2020-2021 Yılı İstatistiklerinde de yer bulmuş, bu durum “*Okul öncesi eğitim okullaşma oranlarındaki düşüşün nedeni okul öncesi eğitiminin isteğe bağlı olması ve COVID-19 salgını nedeniyle kayıtlardaki düşüşten kaynaklanmaktadır.*” şeklinde açıklanmıştır.²⁹⁰

286 Sıfır Ayrımcılık Derneği, Pandemi Döneminde Roman Çocukların Eğitime Erişimi, 2021, https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-11/pandemi-doneminde-roman-cocuklarin-egitime-erisimi_ekin-cuhadar.pdf, E.T. 1/7/2022, s. 15.

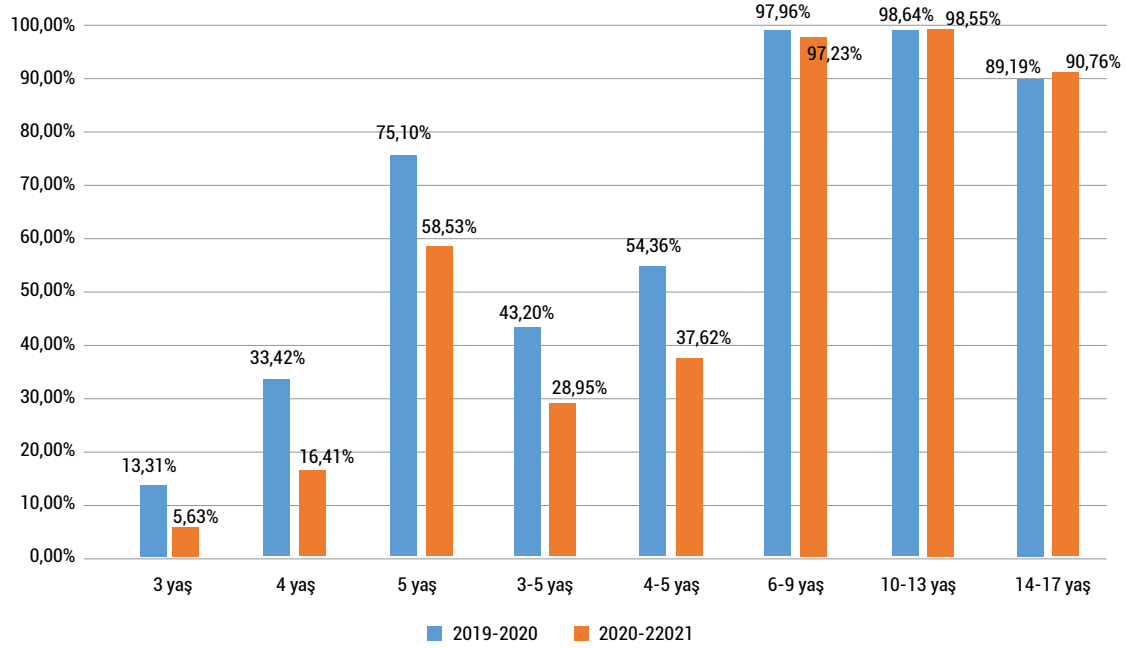
287 Eğitim Reformu Girişimi, 2021, s. 13.

288 BM, World Human Rights Day Mesage 2021, <https://www.un.org/en/observances/human-rights-day#:~:text=2021%20Theme%3A%20EQUALITY%20%2D%20Reducing%20inequalities,the%20heart%20of%20human%20rights>, E.T. 1/7/2022.

289 Eğitim Reformu Girişimi, s. 15-16.

290 MEB, Örgün Eğitim İstatistikleri 2020-2021, s. XVIII.

Salgın döneminde okullaşma oranı şu şekildedir:

Grafik 9: 2019-2020 ile 2020-2021 Eğitim Dönemlerinde Yaşa Göre Okula Kayıt Oranları²⁹¹

Eğitime ilişkin çalışmalar yükseköğretimde de sürdürülmüş, YÖK tarafından uzaktan ve dijital ortamda eğitimin devam ettiği COVID-19 salgını süresince çeşitli tedbirler alınmıştır. 2019-2020 yılı eğitim dönemi, salgının başladığı döneme denk geldiği için çeşitli aksaklıklar ve eksiklikler yaşanmış, 2020-2021 yılı eğitim döneminde bu eksiklikler büyük oranda giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönem için belirlenen yurtdışından öğrenci kabul kontenjanları çerçevesinde, üniversitelerce ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarına başvurularında değerlendirilmek üzere belirlenen ve YÖK tarafından uygun bulunan kriterlere, bazı üniversitelerde bulunan "ortaöğretim not ortalaması" kriterinin eklenmesi hususu yükseköğretim kurumlarına tavsiye edilmiştir.

Pek çok ülkede lise mezuniyet sınavlarının sonbahara ertelenmesi ve mezuniyetlerin geç olması sebebiyle 2020-2021 akademik yılı güz dönemine mahsus olmak üzere, uluslararası öğrencilerin, lise mezuniyetlerini tamamlamak koşuluyla ön kayıt yaptırabilmeleri, bu öğrencilerin başvuru ve kesin kayıt yaptırma sürecinin en geç 15/12/2020 tarihinde tamamlanacak şekilde bu döneme mahsus olarak uzatılması sağlanmıştır. COVID-19 salgını nedeniyle alınan tedbirler dolayısıyla ülkemize gelemeyenler için 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı güz döneminde söz konusu tedbirler kalkıncaya kadar uzaktan eğitim verilebilmesi sağlanmıştır.²⁹² Böylelikle kişilerin ülkelerinde bulunan koşullardan kaynaklı olarak yaşayabilecekleri dezavantajların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

291 MEB, Örgün Eğitim İstatistikleri 2020-2021, s. 1.

292 YÖK'ün 2/3/2022 tarihli ve E-82444403-299-15115 sayılı resmi yazısı.

YÖK tarafından "Pandemi Sürecinde Online Eğitimin Verimliliğine İlişkin Öğrenci Anketi" ve "Pandemi Sürecinde Online Eğitimin Verimliliğine İlişkin Öğretim Elemanı Anketi" düzenlemiştir. YÖK tarafından Türkiye'de yükseköğretime ilişkin "en yüksek katılımlı" ve "hizmet alımı" olmadan yapılan ankete katılan öğrencilerin % 55'inin kız, % 45'inin erkek, öğretim elemanlarının ise % 43'ünün kadın % 57'sinin erkek olduğu görülmüştür. Ankete katılanların % 74'ü lisans, % 22'si ön lisans ve % 1'i doktora öğrencisiyken, öğretim elemanlarının % 45'i sosyal bilimler ve % 32'si de fen ve mühendislik bilimleri alanlarından yer almıştır. Bu ankette; öğrencilerin % 90'ı çevrim içi eğitimde sunulan ders materyalleri ve ders içeriklerinden yararlanabildiğini ve % 25'i derslerin çevrim içi yapılıyor olmasının öğrenmeye etkisinin olumlu yönde olduğunu kaydetmiştir. Öğrencilerin % 48'i çevrim içi eğitimin, eğitim hayatını olumlu etkilediğini ya da etkisinin belirgin olmadığı ve % 37'si çevrim içi eğitim sürecinde hem kendisine hem de derslere daha fazla zaman ayırdığını belirtmiştir. Öğrencilerin % 83'ü ve öğretim elemanlarının % 97'si uzaktan eğitime erişimi sağlayan elektronik cihazlarının bulunduğunu, öğretim elemanlarının % 89,6'sı ve öğrencilerin ise % 97'si internet erişimlerinin yeterli olduğunu bildirdi.²⁹³ Bununla birlikte ilgili veriler değerlendirilirken, internet ve materyal erişimi olmayanların büyük oranda ankete de katılım sağlayamayacakları ve öğretim elemanları arasında dahi erişim imkânı bulunmayanların olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

COVID-19 salgını kapsamında öğrencilerin burs ve kredi ödemelerinin hiçbir aksama olmadan devam etmesi ve her yıl olduğu gibi salgını süresince başvuru alınarak ödemelerin gerçekleştirilmesi önemli uygulamalardır. Yine COVID-19 salgını döneminde üniversiteler uzaktan eğitime geçtiğinde KYGM yurtlarındaki öğrencilerden yurt ücreti alınmamış, peşin olarak tahsil edilen ücretler iade edilmiştir.

Çocuklar ve gençlerin pandemiden dolayı yaşadıkları bir diğer mağduriyet ise ne yazık ki kendilerine yönelen şiddettir. Pandemiyle birlikte ailelerin yaşadığı sosyo-ekonomik zorluklar aile içi yaşantıya da sirayet etmiş, bazı ebeveynler çaresizlik ve stres karşısında aile içi şiddete başvurmaya başlamışlardır. UNICEF ve Dünya Bankası iş birliğiyle hazırlanarak 10/3/2022 tarihinde yayınlanan "COVID-19'un Çocuklu Ailelerin Refahı Üzerindeki Etkisi Raporu"nda COVID-19 salgınından bu yana çocuk sahibi ailelerin en az üçte ikisinin gelir kaybı yaşadığı tespit edilmiştir.²⁹⁴ Seyahat özgürlüğünün kısıtlanması, işten çıkarılmalar ve okulların da kapalı olmasıyla birlikte çocukların hareket kabiliyeti büyük oranda kısıtlanmış ve böylesi bir durumda yüksek risk altında bulunmuşlardır.

İşsizlik ve buna bağlı stres yalnızca aileleri değil elbette gençleri de etkilemiştir. OECD, gençlerin ruh sağlığının, COVID-19 krizinden önemli ölçüde etkilendiğini, anksiyete ve depresyon belirtilerinin yaygınlığının gençler arasında çarpıcı bir şekilde arttığını belirtmiştir. Bu kapsamda gençlerin ruh sağlığının kötüleşmesi, ruh sağlığı hizmetlerine erişimdeki aksamalara, okulların kapanmasının geniş kapsamlı etkilerine ve gençleri orantısız şekilde etkileyen bir işgücü piyasası krizine bağlanabilmektedir. OECD çözüm olarak eğitim sistemlerinde, işyerlerinde ve sağlık sistemlerinde mevcut ruh sağlığı desteği ölçeğinin genişletilmesini ve gençlerin eğitimde kalmalarını veya bir iş bulmalarını ve bu amaçlar için kapsamlı politikalar geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.²⁹⁵

293 YÖK, "Yükseköğretime İlişkin "En Yüksek Katılımlı" Anketin Sonuçları Açıklandı", <https://covid19.yok.gov.tr/Sayfalar/HaberDuyuru/yok-un-yaptigi-anket-sonuclari-aciklandi.aspx>, E.T. 15/3/2022.

294 UNICEF, World Bank, The Impact of COVID-19 on The Welfare of Households with Children, Washington, 2022, s. 9.

295 OECD, "OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19) Supporting young people's mental health through the COVID-19 crisis", <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/young-people-mental-health-through-the-covid-19-crisis/>.

Salgınla mücadeleye yönelik tedbirler kapsamında, 18 yaş altı ve 65 yaş üstü vatandaşlar bakımından ekstra önlemler alınmış ve bu kategorideki kişilerin sokağa çıkmaları, toplu taşıma kullanmaları vs. uzun süre yasaklanmış ve engellenmiştir. Yaş bakımından bu farklı muamelenin gerekçesi olarak, 65 yaş üstü kişiler bakımından COVID-19'un daha ölümcül/ağır etkiler doğurması ve 18 yaş altı kişiler bakımından ise virüsün ve hastalığın yayılmasının engellenmesi gösterilmiştir. Tüm dünyada bu ve buna benzer uygulamaların bir neticesi olarak, özellikle çocukların temiz havadan ve sağlıklı çevreden yararlanamaması, sosyal çevrelerinden uzak kalmaları ve oyun oynayamamaları, bunların bir neticesi olarak rehabilite olamamaları ve bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimlerdeki gerilemelere yol açmıştır.²⁹⁶ ASHB tarafından; çocukların salgının etkilerine karşı psiko-sosyal alanda desteklenmesi amacıyla "Ebeveynler ve Çocukların Bakımından Sorumlu Kişiler İçin Rehber" hazırlanmıştır.

Engelli, mülteci, yoksul ya da özgürlüğünden mahrum bırakılan çocuklar ve gençler gibi çok daha dezavantajlı konumdakiler ise şüphesiz COVID-19'un olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalmıştır. Bu etkilerin ortadan kaldırılması amacıyla kalıcı ve uzun vadeli, multidisipliner çözümlerin üretilmesi gerekmektedir.

Dünyada COVID-19 salgını, sağlık üzerindeki etkileri itibarıyla en çok yaşlıları etkilemiştir. Özellikle başka hastalığı bulunanlar ile 65 yaş üzerindeki yaşlılar, ölüm oranları arasında ilk sırayı almıştır.²⁹⁷ Bu verilerden hareketle, devletler tarafından COVID-19 ile mücadele kapsamında yaşlı bireyleri korumaya yönelik sayıca fazla adımlar, medyada sıkça yer alan haber ve istatistikler ne yazık ki toplum içerisindeki eksik ve yanlış bilgilerden kaynaklı olarak bir tür damgalama ve ayrımcılığa dönüşmüştür. Zira gerek devletler gerekse medya tarafından yapılan yaşlılık vurgusu, onların tehlikeli olduğu algısının yaratılmasına neden olmuştur.²⁹⁸ Bu da zamanla yaşlılar üzerinde olumsuz fiziksel ve duygusal etkiler doğurmuştur. Örneğin, sürekli eve kapanmak zorunda kalan yaşlıların temiz hava ve basit fiziksel aktivitelerden mahrum kalması, sağlığı olumsuz etkileyen unsurlar olarak yer almıştır. Aynı şekilde bu kişilerin sosyalleşememesi, gündelik hayatta veya ihtiyaç duyduğu işlerde yardım ve destek görememesi de kişilerin depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklara eğilimini artırmış, medyada yer alan damgalama ve ayrımcılığı derinleştiren yayınlar nedeniyle yaşadıkları ölüm ve ayrılık kaygıları da ön plana çıkmıştır.

oecd.org/coronavirus/policy-responses/supporting-young-people-s-mental-health-through-the-covid-19-crisis-84e143e5/, E.T. 1/7/2022.

296 BM Sürdürülebilir Kalkınma Grubu, "Sustainable Development Group, Policy Brief: The Impact of COVID-19 on children, 2020", https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/160420_Covid_Children_Policy_Brief.pdf, E.T. 1/7/2022.

297 Hülya Uzun, "COVID-19 Salgınında Yaşlılara Yönelik Ayrımcılığın Yaşlı Hakları Üzerine Etkisi", TİHEK Akademik Dergisi, Yıl 4, Cilt 4, S.7, s. 279.

298 Fatma Arpacı-Ömer Faruk Cantekin, "COVID-19 Salgınının Yaşlı Bireyler Üzerindeki Etkisinin Yaşlı Hakları Açısından Ele Alınması", TİHEK Salgın Dönemlerinde İnsan Hakları Bildiriler Kitabı, 2022, Ankara, s. 543.

Salgın dönemlerinde yaşın yalnızca sayısal olarak ele alınmaması, ek desteklerle kişilerin eve hapsedilmeden desteklenmesi, toplumda yaşlılara yönelik ayrımcılık olarak adlandırılan ageism eğiliminin önlenmesi ve kuşaklar arası dayanışmayı artıracak girişimlerin bu konuda yapılacak öncelikli çalışmalardan olması gerektiği değerlendirilmektedir.²⁹⁹

Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı (EQUINET), AB genelindeki verilerden hareketle yaptığı açıklamada, pandemi sürecinden yaşlıların ciddi biçimde etkilendiğini, başta huzurevlerinde kalanlar olmak üzere etkin tedaviye erişemediklerini, ölümlerin % 95'inin 60 yaş üzeri kişilerde meydana geldiğini belirtmiştir. Açıklamada yaşlıların, huzurevlerine ziyaretçi kabul edilmemesi sebebiyle de ayrıca duygusal bir stres altında oldukları, AB genelinde en yaygın ayrımcılık temeli olmasına karşın ageism'in diğer ayrımcılık temelleri kadar dikkate alınmamasının ciddi bir sorun olduğu vurgulanırken bu hususta uluslararası bir koruma mekanizmasına duyulan ihtiyacın altı bir kez daha çizilmiştir.³⁰⁰ Huzurevi ve yaşlı rehabilitasyon merkezi gibi kurumsal bakım hizmeti alan yaşlıların, evde aileleri ile yaşayan yaşlılara göre hasta olma riskinin daha yüksek olduğu akademisyenler tarafından da dile getirilmiştir.³⁰¹

Ülkemizde ise 65 yaş üstü kişilere yönelik birçok tedbir ve uygulama geliştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı'nın 21/3/2020 tarihli genelgesiyle, aynı tarihte saat 24.00'den sonra 65 yaş ve üzeri vatandaşların evlerinden dışarı çıkmaları, açık alanlarda, parklarda dolaşmaları ve toplu ulaşım araçları ile seyahat etmeleri sınırlandırılarak sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Bu süreç, yaşlıları psikososyal açıdan dezavantajlı konuma sokmuştur. Bununla birlikte 65 yaş üstü vatandaşların günlük hayata ilişkin tüm ihtiyaçlarının giderilmesi amacı ile salgının erken dönemlerinde illerde oluşturulan "Vefa Destek Grupları" bu süreçte önemli bir rol oynamıştır.

COVID-19 aşı programı kapsamında; sağlık çalışanlarından sonra, engelli ve yaşlı bakım kuruluşlarında yaşamlarını sürdüren engelli ve yaşlı bireyler ile kuruluş personeline öncelik verilerek 19/1/2021 tarihi itibarıyla aşılamaya başlatılmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın toplu aşılamaya programı kapsamında; birinci grupta yer alan resmi ve özel engelli bakım kuruluşları ile huzurevleri ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan engelli ve yaşlı bakım kuruluşu sakinleri ve personeline yönelik; 19/1/2021 tarihinden başlayarak 1. doz, 17/2/2021 tarihinden başlayarak 2. doz, 1/7/2021 tarihinden itibaren 3. doz, 3/1/2022 tarihinden itibaren 4. doz aşılarda uygulanmış olup söz konusu kuruluşlarda toplu aşılamaya uygulaması tamamlanmıştır.³⁰²

299 HÜKSAM'ın 21/2/2022 tarihli ve E-35853172-804.01-00002051220 sayılı yazısı.

300 EQUINET, "How Covid-19 is Compounding Inequalities Against Older Persons", <https://equineteurope.org/2020/covid-compounding-inequalities-against-older-persons/>, E.T. 1/7/2022

301 Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, "Prof.Dr. Emine Özmete'nin "Koronavirüs (Kovid-19) Tedbirlerinin Yaşlılar İçin Titizlikle Uygulanması Uyarısı", <http://yasam.ankara.edu.tr/2020/03/16/ankara-universitesi-yaslilik-calismalari-uygulama-ve-arastirma-merkezi-yasam-muduru-prof-dr-emine-ozmete-koronavirus-kovid-19-tedbirlerinin-yasli-lar-icin-titizlikle-uygulanmas/>, E.T. 1/7/2022.

302 ASHB'nin 20/4/2022 tarihli ve E-72079556-605.02[605.02]-3361262 sayılı resmi yazısı.

Sağlık Bakanlığı ile ASHB arasında imzalanan iş birliği protokolü sonucunda, ASHB'ye bağlı kuruluşlarda bakım hizmeti almakta olan yaşlı ve engelli bireylerin gereksinim duydukları sağlık hizmetlerini, kuruluş dışına çıkmadan, herhangi bir bulaş riskine maruz kalmaksızın karşılayabilmeleri için hekim görevlendirmeleri gerçekleştirilmesi de dikkate değer çalışmalardan biri olmuştur. İlgili kuruluşlarda görev yapan personelin de sağlık taramaları gerçekleştirilerek bakım gören yaşlılara virüs bulaşmaması için tedbir alınmıştır.

Ayrıca vergi mükellefi yaşlıların beyanname ve ödemeleri sokağa çıkma yasağının sonuna kadar ertelenmiş, kamu bankalarının emeklilerin maaş ödemelerini isterlerse evlerinde yapabilmelerine olanak sağlanmıştır.³⁰³

Salgının ciddi biçimde etkilediği gruplardan biri de farklı ırk ve etnik kökenden insanlar olmuştur. Özellikle salgının Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkması ve buradan dünyaya yayıldığı bilgisi tüm dünyada Asyalılara ve Asyalı gibi görünen kişilere yönelik ayrımcı söylem ve muamelelere neden olmuştur.³⁰⁴ Türkiye'de de benzer hadiselerin yaşandığı basına yansımıştır.³⁰⁵

Ülkemizde pandemiyle birlikte zorluk yaşayan kesimler arasında Romanlar da bulunmaktadır. Türkiye'nin dört bir yanından 48 Roman sivil toplum örgütü 2020 yılında 8 Nisan Dünya Romanlar Günü dolayısıyla bir çağrı yayınlamış; olağan dönemde bile haklarına tam olarak erişemeyen Romanların, salgınla birlikte bir kez daha derin ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını belirterek virüs öldürmese dahi salgının etkileri nedeniyle yaşadıkları açlık ve yoksulluğun kendilerini öldüreceğini ifade etmişlerdir.³⁰⁶ Kâğıt toplama, hamallık gibi işlerde çalışan Romanlar sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte işsiz kalmış, yoksulluk ve açlık yaşamışlardır. Sağlık okuryazarlık ve farkındalıklarının düşük olması sebebiyle salgına ve alınan tedbirlere ilişkin bilgilendirmelerden yeterince faydalanamamışlardır.

COVID-19 pandemisinin daha da kırılganlaştırdığı gruplardan birisini de mülteci ve sığınmacılar oluşturmaktadır. Özellikle sınırda kitlesel ve yoğun olarak bir arada bulunmaları, sağlık hizmetlerine her an ulaşabilme imkânlarının olmaması; yeterli ve dengeli beslenme olanaklarından büyük ölçüde mahrum olmaları bu kişileri daha da savunmasız hale getirmektedir. Nitekim pandeminin başlamasıyla birlikte çalışma hayatında mağduriyet yaşayan ilk gruplardan birisi de yine bu kesim olmuştur. Pandemi öncesi dönemde % 18 olan çalışmayan kişi oranı, pandemi döneminde % 88'e ulaşmıştır.³⁰⁷ Özellikle kayıt dışı istihdam meselesi bu verilerin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerinden biri olmuş, kişilerin daha kolay işten çıkarılmalarına yol açmıştır.

303 Arpacı-Cantekin, 2022, s. 546.

304 Independent Türkçe, "İrkçılık virüs kadar hızlı: Çinlilere yönelik saldırılar arttı", <https://www.indyturk.com/node/125831/d%C3%BCnya/irk%C3%A7%C4%B1l%C4%B1k-vir%C3%BCs-kadar-h%C4%B1zli%C4%B1-%C3%A7inlilere-y%C3%B6nelik-sald%C4%B1r%C4%B1lar-artt%C4%B1>, E.T. 1/7/2022.

305 Sputnik Türkiye, "İstanbul'daki Çinliler: Biz Çinliyiz diye hasta değiliz, lütfen bizden korkmayın", <https://tr.sputniknews.com/20200209/istanbuldaki-cinliler-biz-cinliyiz-diye-hasta-degiliz-lutfen-bizden-korkmayin-1041362234.html>, E.T. 1/7/2022.

306 Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği, "Roman Örgütlerinden Ortak Çağrı: Romanlar Virüsten Çok Açlıkla Mücadele Ediyor" <https://www.stgm.org.tr/roman-orgutlerinden-ortak-cagiri-romanlar-virusten-cok-acikla-mucadele-ediyor>, E.T. 1/7/2022.

307 Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Covid-19 Salgınının Türkiye'de Mülteciler Üzerindeki Etkilerinin Sektörel Analizi, Ankara, 2020, s. 14.

Düzensiz göçmenlere ilişkin olarak pandemi kapsamında; özel ihtiyaç sahipleri, kronik hastalığı olanlar veya tedavi ihtiyacı bulunanlar hariç olmak üzere uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındaki yabancıların; ilk kayıt işlemlerinin ertelenmesi, acil ve zaruri haller dışında ikamet ili değişikliklerinin durdurulması, genel sağlık sigortası pasif olan uluslararası koruma kapsamındaki yabancılardan COVID-19 şüphesi olanların kayıtlarının aktif hale getirilmesi yönünde tedbirler alınmıştır.³⁰⁸ Bunlara ek olarak düzensiz göçmen yakalamasının yoğun olduğu illerde, yabancıların geri gönderme merkezine alınmadan önce sağlık kontrollerinin gerçekleştirileceği "ön kabul alanları" oluşturulmuştur. Ön sağlık kontrolleri gerçekleştirilerek geri gönderme merkezlerine alınan yabancılar merkezin ayrı bölümlerinde 7 gün boyunca tutulmakta, herhangi bir sınır dışı veya salıverme işlemi gerçekleştirilmemektedir. Yabancılar 7 gün boyunca semptomlar açısından il sağlık müdürlüğüne görevlendirilen hekimler tarafından takip edilmektedir. Yüksek ateş, öksürük gibi rahatsızlıkları gözlemlenen yabancıların gecikmeksizin hastaneye sevki sağlanmakta, tedavileri tamamlanan ve test sonuçları negatif çıkanlar geri gönderme merkezine kabul edilmektedir.

Geri gönderme merkezlerine yapılan ziyaretler sınırlandırılmıştır. Avukatların yabancılarla hukuki yardım bağlamında yüz yüze değil telefon ile görüşme yapma şartlarının temin edilmesi için çalışmalar yapılmış, merkezlere zorunlu hallerde giren avukatlar ve ziyaretçiler ise girişte Hayat Eve Sığar (HES) kodu sorgulaması yapılarak kayıt altına alınmıştır. Merkezlere; 2.032.500 maske, 1.057.200 eldiven, 15.545 koruyucu tulum ve lamine tulum, 9.855 FFP maske, 139 ateş ölçer gönderilmiş ve yeterli miktarda dezenfektan ve temizlik malzemesi takviyesi yapılmıştır.³⁰⁹

Ülkemizde aşı uygulanacak risk grupları ve aşılama sıraları, "COVID-19 Aşısı Ulusal Uygulama Strateji Belgesi" çerçevesinde belirlenmekte olup bu konuda uyruk tanımı yapılmamıştır. Böylelikle yabancılara yönelik ayrımcı bir uygulamanın da önüne geçilmiştir. Aynı amaca matuf olarak Bilimsel Danışma Kurulu tarafından hazırlanan COVID-19 Rehberi ile afiş, broşür ve algoritmaların Arapça ve İngilizce versiyonları hazırlanarak sınır bölgeleri başta olmak üzere göçmenlerin yoğun olarak uğradıkları mahallere asılmıştır. Yabancı uyruklu kişilerin Sağlık Bakanlığınca sunulan testlere ve ilaçlara ücretsiz erişimleri sağlanmıştır.

Yoksulluk ne yazık ki hala yüzyılımızın en büyük problemlerinden biri olmayı sürdürmektedir ve salgının ekonomik etkileri özellikle yoksullar üzerinde görülmüştür. Yoksulluğun çoğu kez beraberinde getirdiği işsizlik, eğitimsizlik, sağlık hizmetlerine erişimsizlik ve bilgisizlik, bu kişileri dezavantajlı ve salgın karşısında da eşitsiz bir konuma sokmuştur. Nitekim COVID-19 pandemisinin, işgücü piyasasını ve yoksulluğu derinden ve olumsuz bir şekilde etkilemesinin ardından istihdam seviyeleri bir önceki yılın çok altına düşmüştür.³¹⁰ BM de 10/12/2021 tarihinde "Eşitlik" temasıyla yayınladığı İnsan Hakları Günü mesajında; COVID-19 salgınının 1998'den bu yana ilk kez küresel yoksulluğu artırdığını ve salgının 2021'in sonuna kadar 150 milyon insanı aşırı yoksulluğa iteceğini öngörülüğünü, savunmasız durumda olan ve sosyal güvenliği olmayanların; yerleşik ayrımcılık, dışlanma ve eşitsizlikten en kötü etkilenenler olduklarını belirterek aynı konuya dikkat çekmiştir.

308 İçişleri Bakanlığı'nın 2/3/2022 tarihli ve E-226596176592786 sayılı resmi yazısı.

309 İçişleri Bakanlığı'nın 2/3/2022 tarihli ve E-226596176592786 sayılı resmi yazısı.

310 Avrupa Komisyonu, 2021 Türkiye Raporu, s. 62- 63.

Yoksul insanların genellikle kalabalık aileler olarak aynı yerde yaşamaları kendilerini izole etmelerini zor hale getirdiği gibi, okuryazarlık oranının düşük olması da bilgilendirici çalışmalardan yeterince faydalanamamalarına; ayrıca, işsizlik oranı yüksek olan veya düşük ücretli işlerde çalışan yoksul kesimin salgın süresince işten çıkarılması ya da daha düşük ücretlerle çalıştırılmaları, yeterli gıda ve temel ihtiyaçlara ulaşamamasına yol açmıştır. Öte yandan pandemi kapsamındaki ekonomik mağduriyetlerin giderilmesi amacıyla Devlet tarafından sosyal yardımlar yapılmıştır.

Ticaret Bakanlığı iş birliği ile Gelir Kaybı Desteği Başvurusu (Esnaf ve Sanatkarlar ile Gerçek Kişi Tacirler) ve Kira Destek Başvurusu (Esnaf ve Sanatkarlar ile Gerçek Kişi Tacirler) hizmetleri, 22/12/2020 tarihli ve 3323 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı gereği yürürlüğe konulan, 24/12/2020 tarihli ve 31344 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Koronavirüs Salgını Nedeniyle Verilecek Hibe Desteği Programı ve Uygulama Esasları Hakkında Tebliğ" kapsamında sunulan hizmetlerdir.³¹¹

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Covid-19 salgını nedeniyle maddi olarak zor durumda kalan vatandaşlara ivedilikle müdahale edebilmesini sağlamak amacıyla 81 ildeki 1.003 adet Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına her ay gönderilen periyodik pay miktarı, 2021 Şubat ayında 188 Milyon TL'ye; 2021 Ekim ayında ise 225 Milyon TL'ye yükseltilmiştir.

COVID-19 sebebiyle işyerindeki haftalık çalışma sürelerini geçici olarak en az üçte bir oranında azaltan veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetini tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durduran işyerlerinde çalışan işçiler için kısa çalışma ödeneği getirilmiştir.³¹²

Yine pandemi döneminde getirilen bir diğer uygulama olan "Nakdi Ücret Desteği", COVID-19 salgınının ekonomik ve sosyal hayata etkilerinin azaltılması amacıyla, 4447 sayılı Kanunun geçici 24. maddesi kapsamındaki kişilere ücretsiz izne çıkarıldıkları veya işsiz kaldıkları dönem için İşsizlik Sigortası Fonundan ve İŞKUR tarafından yapılan ödemeleri içermektedir.³¹³

Aşı meselesi, dünyada servet temelinde ayrımcılığın tezahür ettiği alanlardan biri olarak karşımıza çıkmıştır. Zira COVID-19'a karşı bağımsızlık geliştirilmesi amacıyla dünya genelinde aşı çalışmaları yapılmış, üretilen aşılardan talep eden ülkelere gönderilmiştir. Bununla birlikte ülkeler arasında aşı ihracatına yönelik ikili anlaşmalar, ihracat yasakları ve aşı milliyetçiliği yoksul ülkelere aşı gönderilmesini zorlaştırmış ve mevcut aşı stokçuluğu da piyasada arz-talep dengesizliği oluşturmuştur. Böylelikle gelişmemiş ülkeler ve aşının ücrete bağlı uygulandığı ülkelerde gelir durumu düşük olan kişiler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Literatürde bu durumu açıklamak için "aşı eşitsizliği" kavramı geliştirilmiştir.³¹⁴

311 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın 7/3/2022 tarihli ve E-18871403-010.99-197485 sayılı resmi yazısı.

312 İŞKUR, "İşveren, Kısa Çalışma Ödeneği, Genel Bilgiler", <https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/>, E.T. 1/7/2022.

313 İŞKUR, "İş Arayan, İşsizlik Sigortası, Nakdi Ücret Desteği", [https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/nakdi-ucret-destegi/#:~:text=Koronavir%C3%BCs%20\(Covid%2D19\)%20salg%C4%B1n%C4%B1n,ve%20%C4%B0%C5%9EKUR%20taraf%C4%B1ndan%20yap%C4%B1lan%20C3%B6demedir.,E.T.1/7/2022](https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/nakdi-ucret-destegi/#:~:text=Koronavir%C3%BCs%20(Covid%2D19)%20salg%C4%B1n%C4%B1n,ve%20%C4%B0%C5%9EKUR%20taraf%C4%B1ndan%20yap%C4%B1lan%20C3%B6demedir.,E.T.1/7/2022).

314 Aslıhan Alkanat, "Dünya Genelinde Aşı Eşitsizliği", https://covid19.setav.org/dunya-genelinde-asi-adaletsizligi_109, E.T. 1/7/2022.

BM, adil olmayan aşı dağıtımı ve istifleme yoluyla ortaya çıkan aşı adaletsizliğinin, uluslararası yasalar ve insan hakları normlarına ve küresel dayanışma ruhuna aykırı olduğunu altını çizmiştir.³¹⁵

Türkiye’de; 31/12/2021 itibariyle uygulanan aşı miktarı 131.646.005 doz olarak açıklanmış, 18 yaş üstü nüfusta 2.doz aşı uygulananların oranı % 83,14, 1.doz aşı yapılanların oranı % 91,69 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde dezavantajlı gruplar öncelikli olacak şekilde herkese ücretsiz aşı olabilmeye imkânı getirilmiştir. Böylelikle kişilerin servet durumunda ayrımcılığa maruz kalmaları ve mağduriyet yaşamalarının önüne geçilmiştir. Ancak salgının başlarında medikal malzemelere erişimin oldukça zor hale gelmesi, özellikle ekonomik durumu kötü olan kişilerin salgından korunmada dezavantajlı konuma düşmelerine yol açmıştır. Bu sebeple medikal malzemelerin erişilebilir hale getirilmesi için yapılan çalışmalar ve denetimler, bu dönemde oldukça önemli adımlar olarak kaydedilmiştir.

“13.04.2020 Tarihli ve 2399 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararının Eki Karar” doğrultusunda herhangi bir sosyal güvencesi olup olmadığına bakılmaksızın tüm kişilerin, Sağlık Bakanlığınca temin edilerek dağıtılacak her türlü kişisel koruyucu ekipmandan, hastalığın teşhisinde kullanılan testlerden ve merkezi olarak temin edilen ilaçlardan ücretsiz yararlanabilmeleri sağlanmıştır ki bu da örnek uygulamalardan bir tanesini oluşturmuştur.

Küresel bir salgının mevcut olması ve kamu sağlığının mevzu bahis olmasından hareketle özel hastanelerin de salgına ilişkin hizmet sunması önem arz etmiştir. Bu kapsamda salgın süresince halka sunduğu hizmette seçici davrandığına ilişkin kamuoyunda yer alan tartışmalar ve şikâyetlerle ilgili COVID-19 tedavisinde Sağlık Bakanlığı’na ulaşan başvurular hakkındaki gerekli inceleme ve soruşturmaların mahallinde yapılarak bu konudaki Bakanlık düzenlemelerine ve ilgili mevzuata aykırı ücret alındığı tespit edildiği takdirde fazla alınan ücretin iadesi ve ilgili sağlık kuruluşu hakkında mevzuatta öngörülen idari yaptırımların uygulanması amacıyla ilgili il sağlık müdürlükleri talimatlandırılmıştır. Böylelikle herkesin salgına ilişkin sağlık hizmeti alabilmesi amaçlanmış olup kişilerin ekonomik durumlarından kaynaklı dezavantajları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Kişilerin sağlık durumları da, pandemide ayrımcı muameleye maruz kalmalarına neden olan etkenlerden biri haline gelmiştir. COVID-19 pandemisi sürecinde COVID pozitif tanısı alanlar, hasta yakınları ve iyileşenler, belirli şekillerde toplum tarafından dışlayıcı bir tutum ile karşılaşmış, damgalamaya ve ayrımcı yaklaşımlara maruz kalmışlardır. Bu noktada hastalığa ilişkin bilgi eksikliği önemli rol oynamıştır. Bu çerçevede toplumun halk sağlığı bilincinin yerleşmesi, hem korunma açısından hem de pandemide bilimsel temele dayalı sağlık yaklaşımlarının benimsenmesi açısından önemlidir.

Kronik hastalığı bulunanlar ise şüphesiz pandemi kapsamında en çok gözetilmesi gereken gruplar arasında ilk sıralarda yer almıştır. Bu bağlamda 29/5/2020 tarihli ve 31139 sayılı Mükerrer Resmî Gazete’de Cumhurbaşkanlığı tarafından “COVID-19 Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme ve Alınacak Tedbirler” konulu 2020/8 sayılı genelge yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Genelge hükmüne göre; çalıştırılma biçimine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında (Sağlık Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı hariç) çalışan yönetici kadro ve pozisyonunda bulunanlar hariç 60 yaş ve üzerinde

315 BM, World Human Rights Day Message 2021, <https://www.un.org/en/observances/human-rights-day#:~:text=2021%20Theme%3A%20EQUALITY%20%2D%20Reducing%20inequalities,the%20heart%20of%20human%20rights,E.T. 1/7/2022.>

olanlar ile Sağlık Bakanlığınca belirlenen kronik hastalığı bulunanların idari izinli sayılacağı öngörülmüştür. Bu doğrultuda COVID-19 hastalığı için risk grubunda olan kronik hastalıklar ile ilgili Sağlık Bakanlığı tarafından 2/6/2020 tarihli ve E.1183 sayılı yazı yayınlanmıştır. Ardından bu duyuru 5/6/2020 tarihli bir yazı ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Sağlık Bakanlığı'nın ilgili yazısı uyarınca COVID-19 hastalığı için risk grubunda olan kronik hastalıklar şu şekilde belirlenmiştir: halen immünsüpressif tedavi alanlar, metastatik ve/veya kemoterapi/radyoterapi alan kanser hastaları, kornea nakli hariç solid organ nakli, kemik iliği/kök hücre nakli yapılan hastalar, kronik obstrüktif veya destrüktif akciğer hastalığı veya statusastmatikus hikayesi olan hastalar, insüline bağlı diyabet ve komplike (serebrovasküler, koroner, böbrek, polinöropati) insüline bağımlı olmayan diabetesmellitus hastaları, komplike hipertansiyon (serebrovasküler, böbrek, konjestif kalp yetmezliği), dekompanse kalp yetmezliği, akut koroner sendrom geçiren hastalar, kronik karaciğer ve böbrek yetmezliği olan hastalar, serebrovasküler hastalık (inme, kanama) geçiren hastalar. Sayılan hastalıklara sahip olan kişilerin E-nabız üzerinden temin edebilecekleri "İdari izne esas COVID-19 hastalığı için risk grubunda olan kronik hastalık durum belgesi" ile idari izinli sayılacakları düzenlenmiştir.

2020/11 sayılı ve 26/8/2020 tarihli "COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler" konulu Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile esnek çalışma yöntemine geçilmiş, normalleşme süreciyle birlikte bu Genelge 2021/5 sayılı ve 1/3/2021 tarihli "COVID-19 Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme ve Alınacak Tedbirler" konulu Genelge ile yürürlükten kaldırılmıştır. Buna karşın kronik hastalığı bulunanların idari izinli sayılmaya devam edileceği belirtilmiştir. Böylelikle sağlık durumu itibarıyla dezavantajlı konumda bulunan kişilere getirilen özel düzenleme ile mağduriyet yaşamaları önlenmiştir.

Ayrıca Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü resmi yazısı ile 81 il valiliğine "COVID-19 Normalleşme Süreci ve Alınacak Tedbirler" kapsamında uygulaması değişen maddeler "Engelli Raporları ve Kronik Hastaların İlaç ve Tıbbi Malzeme Temini Hakkında Alınan Tedbirler" dağıtılmıştır. Bu doğrultuda kronik hastalığı olan kişilerin 1/1/2020 tarihinden itibaren sonlanmış veya sonlanacak tıbbi malzeme ve ilaç raporları yeniden geçerli kabul edilebilmiş, ilaç ve tıbbi malzemeler raporlarda belirtilen miktar ve dozda SGK tarafından belirtilen kriterlere uygun olarak reçete edilmeksizin eczanelerden temin edilebilmiştir.

Sağlık durumları nedeniyle ayrımcı uygulamaların nesnesi, toplumdaki her birey olabilir. Ancak sağlık durumu ile birlikte ırk, cinsiyet, yaş gibi birden fazla özelliği olan bireyler açısından sağlık temelinde ayrımcılığa kalmak diğer bireylere oranla daha yıkıcı etkiler yaratabilmektedir. Nitekim Avrupa Komisyonu tarafından 2021 yılına ilişkin hazırlanan ülke raporunda; sağlıkta eşitsizliklerle ilgili olarak COVID-19 salgını süresince toplumun daha yoksul kesimlerinin, kayıt dışı çalışanların ve mültecilerin ve diğer dezavantajlı gruplar içinde değerlendirilebilecek kişilerin bu durumdan orantısız şekilde etkilendiği belirtilmiştir.³¹⁶

316 Avrupa Komisyonu, 2021 Türkiye Raporu, s. 88.

Kurumumuz da 2021 yılı içerisinde COVID-19 salgınının insan haklarıyla ilişkisi bağlamında çeşitli etkinlikler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda; 8-9/12/2021 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi ev sahipliğinde "Salgın Dönemlerinde İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu" düzenlenmiş, sempozyumda sunulan bildiriler daha sonra kitaplaştırılarak kamuoyunun istifadesine arz edilmiştir.³¹⁷ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi iş birliği ile gerçekleştirilen "Koronavirüs Salgınında Engelli Hakları Çalıştayı" ise bu kapsamdaki bir diğer çalışma olmuştur. Yine bu çalıştay da kitaplaştırılarak kamuoyu farkındalığının artırılması görev ve yetkisi kapsamında Kurumumuz tarafından web sitesinde yayınlanmıştır.³¹⁸

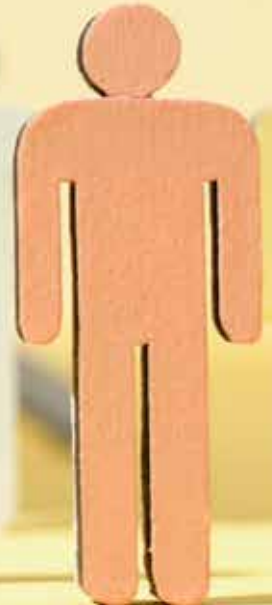
317 TİHEK, Yaşlı Hakları Forumu, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2021/06/1623708414.pdf (E.T. 1/7/2022).

318 TİHEK, Koronavirüs Salgınında Engelli Hakları Çalıştayı, Ankara, 2022.

4.

GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, ulusal ve uluslararası düzeyde güvence altına alınan normatif bir çerçeveye sahiptir. Ulusal hukuk sistemimizde ise 6701 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte; ayrımcılık türleri, ayrımcılık temelleri ve ayrımcılık yasağını da içeren kapsamlı yasal bir çerçeve ihdas edilmiştir.

2021 yılı içerisinde, ayrımcılıkla mücadele ve dezavantajlı grupların haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında pek çok ulusal strateji belgesi ve eylem planı hazırlanmış, bu doğrultuda mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. İHEP ve bu belgeler dâhilinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının söz konusu amaçlara yönelik çalışmalar yürüttüğü görülmüştür. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik özel düzenleme ve uygulamalar geliştirilmesinin dolaylı ayrımcılıkla mücadeledeki ehemmiyeti göz önünde bulundurulduğunda söz konusu gelişmeler dikkate değerdir.

COVID-19 pandemisinin toplumlar üzerinde yarattığı şok etkisi ve kamu sağlığının korunması amacıyla alınan tedbirler sonucunda hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, 2021 yılında yerini mağduriyetlerin giderilmesi ve hak odaklı yaklaşımların benimsenmesine bırakmıştır. Bu çerçevede eğitim, sağlık, çalışma ve seyahat hakkı başta olmak üzere diğer pek çok hakkın kullanılmasının önündeki engeller kaldırılarak salgının olumsuz etkileri bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Tüm bunlarla birlikte 2021 yılında; kadınların karar alma mekanizmalarında yeterince yer almıyor oluşu, kadına yönelik şiddet vakalarında yaşanan artışın devam etmesi, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'daki erişilebilirliğe ilişkin yasal zorunluluğun kurum ve kuruluşlarca hala büyük oranda yerine getirilmemesi ve bu durumun etkin biçimde cezalandırılmaması, geleneksel ve sosyal medyada başta mülteciler olmak üzere pek çok kesime yönelik ayrımcı ve damgalayıcı söylemlere sıkça yer verilmesi tespit edilen sorun alanlarının başında gelmektedir.

Tüm bu hususlar göz önüne alındığında "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu" kapsamında aşağıdaki tavsiyeler geliştirilmiştir:

- Kadına yönelik şiddet ile mücadele etme noktasında; toplumun tüm kesimlerinin önleme, koruma, cezalandırma ve politika geliştirme boyutlarıyla sürece dâhil olduğu çok yönlü, bütüncül ve kararlı bir yaklaşımın benimsenmesi,
- ŞÖNİM'lerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların artırılması,
- 2016 yılında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na eklenen Ek 43. madde kapsamında ebeveynlere tanınan çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânının uygulamaya geçirilebilmesi için uygulama yönetmeliğinin en kısa zamanda çıkarılması,
- Kadınların her türden karar alma mekanizmalarında aktif biçimde yer almaları için gerekli koşulların oluşturulması,

- Erkeklerin cinsiyetlerinden ötürü turizm ve konaklama sektöründe ayrımcı muameleye maruz kalmalarının önüne geçilebilmesi adına ilgili sektörlerde farkındalık artırıcı çalışmaların yürütülmesi,
- Engelli kadınların uğradığı veya uğrayabileceği mevcut ve muhtemel kesişimsel ayrımcılık uygulamalarının önüne geçilmesi ve sonlandırılması,
- ASHB bünyesinde kamu kurum ve kuruluşlarındaki engelli sağlık kurulu raporları esas alınarak oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sistemi'nin düzenli olarak güncellenmesi, ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren güncel rakamların sistem içerisinde kayıt altına alınması,
- Çalışma hayatının her aşamasında, engellilere yönelik önyargı ve dışlayıcı tavırdan vazgeçilerek ve kişilerin bireysel nitelik ve donanımları göz önünde bulundurularak engellilerin daha nitelikli işlerde istihdam edilmesinin önünün açılması,
- EKPS'de sınavların yapılacağı binaların yapısının, konumlarının, sınavların ve sınav için yayınlanan tüm bilgilendirici ilanların bütün engel gruplarındaki adaylar için anlaşılabilir ve erişilebilir olmasına özen gösterilmesi,
- "Korumalı işyerleri"nin başta büyükşehirler olmak üzere ülke sathında yaygınlaştırılması,
- Özel eğitim öğrencileri için gerekli fiziksel ve teknolojik donanım ile kolaylaştırıcı kişilerin yetiştirilmesindeki kısıtların kaldırılması için gerekli çalışmaların yürütülmesi,
- 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun çerçevesinde tüm bina, yapı, taşıt ve hizmetlerin ivedilikle engellilerin erişimine uygun hale getirilmesi,
- Türkçe işaret dilinin kullanımının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli tedbirlerin alınması,
- Ruh Sağlığı Yasası'nın hazırlık çalışmalarının tamamlanarak yürürlüğe konulması,
- Mamografi makineleri ve jinekolojik muayene masalarının engelli kadınlar için fiziksel olarak erişilebilir hale getirilmesi için gerekli tüm çalışmaların yapılması,
- Engelli bireylerin yalnızca sporcu olarak yetiştirilmesi değil yönetici olarak da bilgi ve tecrübelerine müracaat edilmesi,
- İdari yaptırımların caydırıcı rolünün göz önünde bulundurularak ilgili komisyonlarca erişilebilirlik kriterlerini sağlamayan yapı, alan ve araçların etkin biçimde denetlenmesi ve gerekli yaptırımların uygulanması,
- Adli işlemlerde, işitme engelli bireyler için işaret diline resmi çeviri hizmetinin sağlanması, işitme ve görme engelli bireyler, işitme güçlüğü olan bireyler ve zihinsel ya da psiko-sosyal engeli olan bireyler için erişilebilir iletişim formatlarının hazırlanması,

- Refakatçi eşliğinde oy kullanmak durumunda olan engelli vatandaşların iradesini etkileyecek her türlü uygulamanın önüne geçilmesi, siyasi partilerin engelli hakları konusunda bilinçlenmeleri ve seçim bildirgeleri gibi dokümanların kolay okunabilir olması, işaret dili ve kabartma harflerle ve sesli olarak da kamuoyuna ulaştırılmasının sağlanması, engellilerin siyasi yaşama katılımlarının teşvik edilmesi amacıyla politikalar üretilmesi,
- Engellilere ilişkin çalışmaların tamamında engellilerin ve yaşlıların ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için kurulan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün rolünün güçlendirilmesi, birbiriyle uyumlu ve koordineli çalışmaların yürütüldüğünden emin olunması,
- Kabul ve barınma merkezlerinin sayısı ile kurumsal kapasitesinin artırılması,
- Gerek caydırıcılık gerekse uygulamadaki sorunların tespit ve çözümü noktasında, TCK'nın "nefret ve ayrımcılık suçu" başlıklı 122. maddesi kapsamında her yıl kaç kişi hakkında soruşturma başlatıldığı, kaç kişinin bu suçtan mahkûm olduğu ya da beraat ettiği gibi bilgilerinin Adalet Bakanlığı tarafından Adli Sicil İstatistikleri içerisinde şeffaflıkla paylaşılması,
- Gerekli mevzuat değişikliklerinin yapılarak nefret söylemi ile mücadelede ulusal bir mekanizmanın oluşturulması,
- Özellikle siyasi aktörler ve idareciler başta olmak üzere, toplumun tüm kesimlerinde nefret söyleminin terk edilmesi ve bu amaç doğrultusunda etkin yaptırımların ihdas edilmesi,
- Roman vatandaşlara yönelik çalışmaları sürdürülen yeni strateji belgesinin çok paydaşlı ve katılımcı bir metodoloji ile hazırlanması, kayda değer sonuçların elde edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması,
- Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları yerlerdeki aile hekimliklerinin kapasite ve donanımlarının artırılması ve Roman vatandaşlara yönelik sağlık okuryazarlığı ve bilincinin artırılması amacıyla çalışmalar yürütülmesi,
- Türkiye'de adli yardım ve adalet hizmetlerinin iyileştirilmesi ve özellikle dezavantajlı gruplar ile göçmenlere hizmet verecek kamu ve özel hukuk tüzel kişileri ile gerçek kişilerin kurumsal ve şahsi kapasitelerinin artırılarak uygulanan sistemin işlevselleştirilmesi,
- İHEP'te öngörülen din ve vicdan özgürlüğünün en geniş şekilde teminat altına alınması için ilgili mevzuat ve uygulamanın uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda gözden geçirilmesi ve eğitim materyallerinin objektiflik, tarafsızlık ve çoğulculuk ilkeleri dikkate alınarak toplumun bütün kesimlerini kapsayacak biçimde hazırlanması hedefinin hayata geçirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması,
- İHEP'te yer alan, hangi dine mensup olursa olsun kamu ve özel sektör çalışanları ile öğrencilere, kendi dini bayramlarında izinli sayılma imkânının getirileceğine ilişkin faaliyet

öngörüsü doğrultusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmaların nihayete erdirilmesi,

- Zorunlu DKAB dersi içeriğinin Toledo Kılavuz İlkeleri ile İHEP hedeflerine uygun olarak objektiflik, tarafsızlık ve çoğulculuk kriterleri çerçevesinde gözden geçirilmesi,
- Cemevlerinin giderlerinin devlet bütçesinden karşılanması ve talepleri halinde Alevi-Bektaşî inanç önderlerine kadro verilebilmesi yönündeki gerekli adımların atılması,
- Çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılması için daha çok aile bireyinin istihdam edilmesine olanak sağlanması ve çocuklarının çalışması riski bulunan ailelere gelir yaratıcı, yoksulluğu azaltıcı finansman kaynaklarına ulaşmada öncelik tanınması,
- On Birinci Kalkınma Planı'nda öngörülen nüfusun yaşlanmasına ve yaşlılığa ilişkin sosyal ve ekonomik politikaların geliştirilmesinde "aktif yaşlanma" yaklaşımının esas alınacağına ilişkin öngörünün her türden uygulamada hayata geçirilmesi,
- Ulusal Genç İstihdam Strateji Belgesi ve Eylem Planları (2021-2023)'nin gençlerin istihdam oranının artırılması ve istihdamda ayrımcı muameleden korunması noktasında etkin biçimde işletilmesi,
- Nefret söylemi ve ayrımcılığın önlenmesi konusunda medya çalışanlarının farkındalığının artırılması, medya içerik üreticileri arasında gerçekçi, tek tiplikten uzak, insan haklarına ve eşitliğe dayalı bir anlayışın benimsenmesi,
- Yeterli gıda tüketimini sağlamak ve açlığın önüne geçmek için gelir durumu düşük veya sokakta yaşayan insanların yararlanabileceği ücretsiz yemek ve barınma hizmeti veren yerlerin sayısının artırılması, ayrıca bu türden yerlerin her yaş, cinsiyet ve kesime yönelik hizmet sunabilecek hale getirilmesi,
- KYGM'ye bağlı yurtların kapasitesinin artırılması ve koşullarının iyileştirilmesi amacıyla yürütülen çalışmaların sürdürülmesi,
- Sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadelede, kişilerin sağlık verilerinin korunmasına önem verilmesi ve konuya ilişkin eğitim faaliyetleri konusunda duyarlılık gösterilmesi,
- Kişilerin sağlık durumları nedeniyle maruz kalabileceği ayrımcılıkla mücadele noktasında, ilgili kurum ve kuruluşların kamuoyu farkındalığını artırması, iş yerlerinde bu kişilerin beslenmesine uygun öğünler çıkarılması konusunda teşvikler sağlanması, Sağlık Bakanlığı ve belediyeler arasında koordinasyon sağlanarak kişilerin diyetlerine uygun gıdaya erişim noktasında çözüm önerilerinin üretilmesi,
- Albinizimli bireylere yönelik ayrımcılık ve damgalama ile mücadelede öncelikli olarak okullarda albinizimli öğrenciler için gerekli fiziki alt yapının hazırlanması, ders materyallerinin büyük punto tırtıklı kâğıt gibi yöntemler ile uygun hale getirilmesi, eğitimcilerin eğitilmesi ve medya aracılığı ile toplumun bilinçlendirilmesi,

- İşe alım, işten çıkarma veya iş yaşamındaki süreçlerde, kişilerin medeni hâli gibi temellere dayalı ayrımcılıkların yok edilmesi için insan kaynakları eğitim programlarına farkındalık geliştirmeye ve ayrımcılığı önlemeye ilişkin eğitimlerin eklenmesi,
- Tüm istihdam süreçlerinde; ilan ve mülakat da dâhil olmak üzere işe alım, iş ilişkisinin sona erdirilmesi, eğitim ve kariyer planlamaları, eşit işe eşit ücret, kreş, emzirme odaları ve esnek çalışma uygulamalarını kapsayan iş ve aile yaşamını uyumlaştırmaya yönelik düzenlemeler gibi pek çok alanda politika ve uygulamaların yetkililer tarafından hayata geçirilmesi,
- Veganlık ve etik vejetaryenlik gibi felsefi görüşlere mensup kişilerin dolaylı ayrımcılığa maruz kalmaması için alternatif menülerin oluşturulması noktasında tüm kişi ve kurumların sorumluluk üstlenmesi,
- COVID-19'un dezavantajlı gruplar üzerindeki yoğun ve olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla kalıcı ve uzun vadeli, multidisipliner çözümlerin üretilmesi,
- Salgın dönemlerinde, kişilerin eve hapsedilmeden desteklenmesi, toplumda yaşlılara yönelik ayrımcılık olarak adlandırılan ageism eğiliminin önlenmesi ve kuşaklar arası dayanışmayı artıracak girişimlerin yapılması tavsiye olunmaktadır.

T.C. Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisine saygıyla arz olunur.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURULU

5. KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı (2021). İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, Ankara.

Ağırbaşı, Ş. (2012). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Din ve Vicdan Özgürlüğü", TBB Dergisi, 2012 (101), Ankara.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), Ankara.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025), Ankara.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Ulusal Rapor-Türkiye Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ve Bölgesel Uygulama Stratejisinin (MIPAA/RIS) Uygulanmasının Dördüncü Döngüsü (2018-2022).

Alpar, B.I. (2020). Covid-19 Salgın Sürecinde Kadın ve Hane İçi Emeği, Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Altınokta Körler Vakfı (2020). Coronadan Korunmak için Engelli Hakları Rehberi, Ankara.

Arpacı, F., Cantekin, Ö.F. (2022). "COVID-19 Salgınının Yaşlı Bireyler Üzerindeki Etkisinin Yaşlı Hakları Açısından Ele Alınması", TİHEK Salgın Dönemlerinde İnsan Hakları Bildiriler Kitabı, Ankara, 539-554.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (2007). Devlet Okullarında Dinler ve İnançlar Hakkında Öğretime İlişkin Toledo Kılavuz İlkeleri.

Avrupa Komisyonu (2021). Avrupa Birliği Genişleme Politikasına İlişkin 2021 Bilgilendirmesi 2021 Türkiye Raporu.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, World Bank (2022). The Impact of COVID-19 on The Welfare of Households with Children, Washington.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi (2016). Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları Üzerine 3 No'lu Genel Yorum, Cenevre.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi (2019). Türkiye'ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu, Cenevre.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (2022). The State of Food Security and Nutrition in the World, Rome.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2021). Albinizimli Kişilerin Yaşadığı Davranışsal Engellerin Ele Alınmasına İlişkin Rapor (A/76/166).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). 2019-2023 On Birinci Kalkınma Planı, Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023), Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017). Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023), Ankara.

Defence for Children International (2020). The Impact of Covid-19 on Children's Rights, Geneva.

Dinç, B., Özmete, E. (2021). "Bakım Kuruluşlarına Kabul Sırasında Bekleyen Yaşlılara Ailede Bakım Verenlerin Bakım Yükü ve Yaşam Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi", Journal of Society & Social Work, Cilt 32, Sayı:4, 1257-1281.

Engelli Kadın Derneği (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Engelli Kadınların İnsan Hakları İzleme Raporu, Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2020). Yabancıların Çalışma İzinleri, Ankara.

Gençlik ve Spor Bakanlığı (2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Green,T. (2021). The Covid Consensus The New Politics of Global Inequality, Hurst and Company, London.

Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kadın Sağlık Çalışanlarının Özelleşmiş İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi Araştırması, Ankara.

Idoron I., Quinn G. (2021). Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter, Council of Europe, Strasbourg.

İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (2016). Report on Turkey (Fifth Monitoring Cycle), Strasbourg.

İçişleri Bakanlığı (2019). Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele 2019 Yıllık Raporu, Ankara.

İlkkaracan, İ., Memiş, E. (2021). "Transformations In The Gender Gaps In Paid and Unpaid Work During The COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey". Feminist Economics, 27 (1-2), 288-309.

İnanç Özgürlüğü Girişimi (2022). Din ve İnanç Özgürlüğü İzleme Raporu 2022, İstanbul.

Kara, E. (2020). "KOVID-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi", Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 4(1), 28-34.

Karan, U. (2015). "Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi", Anayasa Yargısı 32, 235-306.

Kaya Bahçe, S.A., Memiş, E. (2021). Yoksulluğun Önlenmesi, Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği Yayınları, 1. Basım, Ankara.

Kılıç, M. (2021). Pandemi Döneminde Sosyal Haklar: Sosyal Hakların Sosyo–Legal Dinamiği, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (2022). Örgün Eğitim İstatistikleri 2020-2021, Ankara.

Özkan, H., Benligiray, S. (2021). "İnsan Kaynakları Uygulamalarında Yapılan Ayrımcılıkların Doğallaştırılmasına Eleştirel Bir Bakış", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 42, 2021, 115-142.

Resmi Gazete, Sayı: 31429, 20/3/2021.

Resmi Gazete, Sayı: 31657, 12/11/2021.

Sağlık Bakanlığı (2020). Sağlıkta Kalite Standartları (Sürüm 6.1), Ankara.

Sağlık Bakanlığı. Bebek ve Çocuk Ölümleri İstatistikleri, 2021.

Sağlık Bakanlığı. Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2020-2023), Ankara.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (2023), Ankara.

Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (2020). Covid-19 Salgınının Türkiye'de Mülteciler Üzerindeki Etkilerinin Sektörel Analizi, Ankara.

Sönmez, B. (2020). "Bekarlara Yönelik Kalıpyargıların Kalıpyargı İçeriği Modeli ile İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

Şahin, M.D., Arasan, A. (2022). "Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Grup ve Hakları", TİHEK Salgın Dönemlerinde İnsan Hakları Bildiriler Kitabı, Ankara, 290-305.

Temiz, H.E. (2008). "Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri", Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı:2, 2008, 61-100.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2022). Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Yasama Dönemi:27, YasamaYılı:5, Sıra Sayısı: 315.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2019). Sincan Kapalı Çocuk Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No:2019/12, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2020). 2020 İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2020). Otizmli Çocukların Eğitim Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). Batman Özel Yenihayat Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). Çanakkale Özel Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/18, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). Gölbaşı İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyaret Raporu, Rapor No: 2021/15, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). Ümitköy Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/8, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). Ümitköy Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/8, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Koronavirüs Salgınında Engelli Hakları Çalıştayı, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). Yaşlı Hakları Forumu Sonuç Bildirgesi, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları 2022 Analiz Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Medeni Hâl Temelinde Ayrımcılık Rehberi, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2021, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerde Kadın, 2021, Ankara

Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerle Çocuk, 2021, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerle Gençlik, 2021, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerle Yaşlılar, 2021, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. İşgücü İstatistikleri, 2021, Ankara

Türkiye İstatistik Kurumu. İşgücü İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim – Aralık 2021, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2021.

Türkmen A. (2017). "6701 Sayılı Kanunda Yer Alan Ayrımcılık Yasağının Sözleşme Hukukuna Etkilerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme", Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 149-150, 2017, 135-178.

TÜSİAD (2021). COVID-19 Etkisinde Türkiye’de Eğitim, TÜSİAD, İstanbul.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2021). Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı (2021-2025), Ankara.

Uyar L. (der.) (2006). Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları- İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Uzun, H. (2021). "COVID-19 Salgınında Yaşlılara Yönelik Ayrımcılığın Yaşlı Hakları Üzerine Etkisi", TİHEK Akademik Dergisi, Yıl 4, Cilt 4, Sayı:7, 273-301.

Uzunkaya Seçen, H.K. (2017). "Türkiye’de Boşanma ve Eş Kaybı Bağlamında Dul Kadın Algısı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Ünal B.Ö., Coşkun, İ. (2021). "Türkiye’de Albinizmlili Bireylerin Eğitim ve Sosyal Hayata Katılımda Karşılaştıkları Sorunlar ve Baş Etme Yöntemleri", Trakya Eğitim Dergisi, Cilt: 11, Sayı:1, 482-513.

İNTERNET KAYNAKLARI

Adalet Bakanlığı, "Türkiye'nin İlk Çocuk Adalet Merkezi Dünya Çocuk Hakları Günü'nde Açıldı", <https://basin.adalet.gov.tr/turkiyenin-ilk-cocuk-adalet-merkezi-dunya-cocuk-haklari-gununde-acildi>, E.T. 1/7/2022.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni(Ocak 2022)", https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf, E.T. 1/7/2022.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni(Aralık 2021)", https://www.aile.gov.tr/media/96693/eyhgm_istatistik_bulteni_aralik_2021.pdf, E.T. 1/7/2022.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Miyon ve Vizyonumuz", <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/kurumsal/miyon-ve-vizyonumuz/>, E.T. 1/7/2022.

Alkanat, A. "Dünya Genelinde Aşı Eşitsizliği", https://covid19.setav.org/dunya-genelinde-asi-adaletsizligi_109, E.T. 1/7/2022.

Anadolu Ajansı, "Asgari Ücrete Vergi İstisnasının Detayları Belirlendi", <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/asgari-ucrete-vergi-istisnasinin-detaylari-belirlendi/2486793>, E.T. 1/7/2022.

Anadolu Ajansı, "Bakan Yanık: Kadının insan haklarını, acilen ulaşılmaması gereken temel bir hedef olarak görüyoruz", <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-yanik-kadinin-insan-haklarini-acilen-ulasilmasi-gereken-temel-bir-hedef-olarak-goruyoruz/2614703>, E.T. 1/7/2022.

Anadolu Ajansı, "Eğitim", <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/engelli-122-bin-ogrencinin-2020-2021-doneminde-egitime-erisimi-saglandi/2506119>, E.T. 1/7/2022.

Anayasa Mahkemesi, "Bireysel Başvuru İstatistikleri", 2022, https://www.anayasa.gov.tr/media/7734/bb_2021_tr.pdf, E.T. 1/7/2022.

Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, "Ankara Üniversitesi'nin Araştırmasına Göre "Gençler İşyerinde Daha Fazla Yaş Ayrımcılığına Maruz Kalıyor.", <http://yasam.ankara.edu.tr/2021/06/15/gencler-isyerinde-daha-fazla-yas-ayrimciligina-maruz-kaliyor/>, E.T. 1/7/2022.

Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, "Prof.Dr. Emine Özmete'nin "Koronavirüs (Kovid-19) Tedbirlerinin Yaşlılar İçin Titizlikle Uygulanması

Uyarısı", <http://yasam.ankara.edu.tr/2020/03/16/ankara-universitesi-yaslilik-calismalari-uygulama-ve-arastirma-merkezi-yasam-muduru-prof-dr-emine-ozmete-koronavirus-kovid-19-tedbirlerinin-yasli-lar-icin-titizlikle-uygulanmas/>, E.T. 1/7/2022.

Avrupa Birliği, "Türkiye'de Çocuk Haklarının Desteklenmesi Projesi", https://ab.gov.tr/turkiyede-cocuk-haklarinin-desteklenmesi_52228.html#:~:text=Projenin%20amac%C4%B1%20engelli%2C%20g%C3%B6%C3%A7men%20ve,%C3%A7ocuklara%20sa%C4%9Flanan%20sosyal%20hizmet%20standartlar%C4%B1n%C4%B1n, E.T. 1/7/2022.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, "Yarını Kurmak - Türkiye'de Geçici Koruma Altında Yaşayan Suriyelilere Kaliteli Eğitime Erişim ve Geçim Desteği Verilmesi", <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/yarini-kurmak-turkiyede-gecici-koruma-altinda-yasayan-suriyelilere-kaliteli-egitime-erisim-ve>, E.T. 1/7/2022.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "Violations by Article and by State", https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2021_ENG.pdf, E.T. 1/7/2022

Birleşmiş Milletler, World Human Rights Day Mesage 2021, <https://www.un.org/en/observances/human-rights-day#:~:text=2021%20Theme%3A%20EQUALITY%20%2D%20Reducing%20inequalities,the%20heart%20of%20human%20rights>, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler (2019). Strategy and Plan of Action on Hate Speech, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, "İşten Sosyal Uyuma Projesi" <https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/i%CC%87%C5%9Ften-sosyal-uyuma-projesi#:~:text=Bu%20proje%2C%20kad%C4%B1n%20i%C5%9Fletmecilerin%2C%20giri%C5%9Fimcilerin,topluluk%20i%C3%A7i%20dayan%C4%B1%C5%9Fmay%C4%B1%20te%C5%9Fvik%20etmeyi>, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, "Türkiye Bilgi Notu", https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/Bi-annual-fact-sheet-2022-02-Turkey-ENG-Final-210322_TR_PI.pdf, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, "Türkiye", <https://www.unhcr.org/tr/>, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Grubu, "Sustainable Development Group, Policy Brief: The Impact of COVID-19 on children, 2020", https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/160420_Covid_Children_Policy_Brief.pdf, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi "The Shadow Pandemic: Violence against women during COVID-19", <https://www.unwomen>.

[org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19](https://www.oecd.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19), E.T. 1/7/2022.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, "OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19) Supporting young people's mental health through the COVID-19 crisis", <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/supporting-young-people-s-mental-health-through-the-covid-19-crisis-84e143e5/>, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler, "General comment no. 20, Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)", <https://digitallibrary.un.org/record/659980>, E.T. 1/7/2022.

Birleşmiş Milletler, "Human Rights Day 10 December", <https://www.un.org/en/observances/human-rights-day>, E.T. 1/7/2022.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "2021 Yılı Bütçesi Vatandaşın Bilgi Rehberi", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/04/2021_Vatandasin-Butce-Rehberi.pdf, E.T. 1/7/2022.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) Eylem Planı Temmuz-Aralık 2021 Dönemi İzleme ve Değerlendirme Mevcut Durum Dokümanı", <https://www.csgb.gov.tr/media/88489/cocuk-isciligi-ile-mucadele-ulusal-programi-eylem-plani-2017-2023-temm.pdf>, E.T. 1/7/2022.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi II. Aşama Eylem Planı, <https://romsid.com/wp-content/uploads/2021/02/roman-vatandaslara-yonelik-ii-asama-eylem-pl.pdf>, E.T. 1/7/2022.

Dünya Sağlık Örgütü, "Dünya Sağlık Örgütü Anayasası" <https://www.who.int/about/governance/constitution>, E.T.1/7/2022.

Eğitim Reformu Girişimi (2021). Öğrenciler ve Eğitime Erişim, Eğitim İzleme Raporu 2021, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR21_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf, E.T. 1/7/2022.

European Network of Equality Bodies, "How Covid-19 is Compounding Inequalities Against Older Persons", <https://equineteurope.org/2020/covid-compounding-inequalities-against-older-persons/>, E.T. 1/7/2022.

Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, "Genel Bilgiler", <https://kygm.gsb.gov.tr/Sayfalar/2441/2390/GenelBilgiler>, E.T. 1/7/2022.

Göç İdaresi Başkanlığı, "İnsan Ticareti İle Mücadele", <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik>, E.T. 1/7/2022.

Görme Engelli Evrensel Hukukçular Derneği Erişilebilirlik Komisyonu, "Engelsiz

Adalet Sistemi Sorunlar ve Çözümleri", <https://www.dahaiyiyargi.org/wp-content/uploads/2022/02/2022-ENGELS%C4%B0Z-ADALET-S%C4%B0STEM%C4%B0-SORUNLAR-VE-%C3%87%C3%96Z%C3%9CMLER%C4%B0.pdf>, E.T. 1/7/2022.

Hürriyet, "Vegan Menü Çıkaran Üniversite Sayısı Artıyor", <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/vegan-menu-cikaran-universite-sayisi-artiyor-42011853>, E.T. 1/7/2022.

Independent Türkçe, "İrkçilik virüs kadar hızlı: Çinlilere yönelik saldırılar arttı", <https://www.indyrturk.com/node/125831/d%C3%BCnya/irk%C3%A7%C4%B1l%C4%B1k-vir%C3%BCs-kadar-h%C4%B1zl%C4%B1-%C3%A7inlilere-y%C3%B6nelik-sald%C4%B1r%C4%B1lar-artt%C4%B1>, E.T. 1/7/2022.

İçişleri Bakanlığı, "Bakanlığımızca Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kapsamında 58 İlde 563 Kişi Elektronik Kelepçeyle İzleniyor", <https://www.icisleri.gov.tr/kadina-siddetin-onlenmesi-kapsaminda-553-kisi-elektronik-kelepceyle-izleniyor>, E.T. 1/7/2022.

İhlas Haber Ajansı, "19 Adliyeye Erişebilirlik Sertifikası", <https://www.ih.com.tr/ankara-haberleri/19-adliyeye-erisebilirlik-sertifikasi-2981364/>, E.T. 1/7/2022.

İstanbul Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, "Spor için Engel Tanımıyoruz", <http://istanbul.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/49660/spor-icin-engel-tanimiyoruz.aspx>, E.T. 1/7/2022.

Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, <https://ogmmateryal.eba.gov.tr/>, E.T. 1/7/2022.

Milli Eğitim Bakanlığı, "Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Kararı", <https://dogm.meb.gov.tr/www/egitim-ve-ogretim-yuksekkurulu-karari/icerik/13>, E.T. 1/7/2022.

Milli Eğitim Bakanlığı, "Özelim Eğitimdeyim mobil uygulaması OECD tarafından tüm dünyaya örnek gösterildi", <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozelim-egitimdeyim-mobil-uygulamasi-oecd-tarafindan-tum-dunyaya-ornek-gosterildi/icerik/1494>, E.T. 1/7/2022.

Milli Eğitim Bakanlığı, "PİKTES", <https://piktes.gov.tr/>, E.T. 1/7/2022.

Milliyet, "Sinop'ta sağlık çalışanlarına tepki çeken yazı! 'Ayrımcı tavrınız...'", <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sinopta-saglik-calisanlarina-tepki-ceken-yazi-ayrimci-tavriniz-6182852>, E.T. 1/7/2022.

Polis Akademisi, "Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Eğitimcilerin Eğitimi Sertifika Töreni", <https://www.pa.edu.tr/yasa-uygulayicilari-icin-nefret-suclarina-karsi-egiticilerin-egitimi-sertifika-toreni-haberler.html>, E.T. 1/7/2022.

Posta ve Telgraf Teşkilatı, "Görme Engellilere Özgü Yazılar", <https://www.ptt.gov.tr/Lists/Tarifeler/Attachments/131/G%C3%B6rme%20Engellilere%20%C3%96zg%C3%BC%20Yaz%C4%B1lar.pdf>, E.T. 1/7/2022.

Sabah, "Komşuları tarafından bina girişine asılan yazıyla uyarılmıştı", <https://www.sabah.com.tr/yasam/komsulari-tarafindan-bina-girisine-asilan-yaziyla-uyarilmisti-o-saglik-calisani-konustu-4921681>, E.T. 1/7/2022.

Sağlık Bakanlığı, "COVID-19 Bilgilendirme Platformu, 81 İl Psikososyal Destek Hat Bilgileri", <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66158/81-il-psikososyal-destek-hat-bilgileri.html>, E.T. 1/7/2022.

Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, "Kamu Hastaneleri İyi Uygulama Örnekleri Verimlilik ve Kalite Uygulamaları", <https://iyiuygulamaorneklari.saglik.gov.tr/TR,78218/engelli-poliklinigi-uygulamasi.html>, E.T. 1/7/2022.

Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, "Sağlık Tesislerinde Erişilebilirlik Hizmetleri Formu Çalışması", <https://khgmcalisanhaklaridb.saglik.gov.tr/TR,80609/saglik-tesislerinde-erisilebilirlik-hizmetleri-formu-calismasi.html>, E.T. 1/7/2022.

Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Çağrı Merkezi", <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-53610/-90-850-288-38-38-cagri-merkezi.html#:~:text=1%20Nisan%202017%20tarihinden%20itibaren,38%2038%20numaral%C4%B1%20tefondan%20ula%C5%9F%C4%B1labilmektedir>, E.T. 1/7/2022.

Sağlık Bakanlığı, "HIV-AIDS İstatistikleri", <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids/hiv-aids-liste/hiv-aids-istatistik.html>, E.T. 1/7/2022.

Sağlık Bakanlığı, "Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Listesi", <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,43118/toplum-ruh-sagligi-merkezleri-trsm-listesi.html>, E.T. 1/7/2022.

Sıfır Ayrımcılık Derneği (2021). "Pandemi Döneminde Roman Çocukların Eğitime Erişimi Raporu", https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-11/pandemi-doneminde-roman-cocuklarin-egitime-erisimi_ekin-cuhadar.pdf, E.T. 1/7/2022.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği, "Roman Örgütlerinden Ortak Çağrı: Romanlar Virüsten Çok Açlıkla Mücadele Ediyor", <https://www.stgm.org.tr/roman-orgutlerinden-ortak-cagri-romanlar-virusten-cok-acikla-mucadele-ediyor>, E.T. 1/7/2022.

Sputnik Türkiye, "İstanbul'daki Çinliler: Biz Çinliyiz diye hasta değiliz, lütfen bizden korkmayın", <https://tr.sputniknews.com/20200209/istanbuldaki-cinliler-biz-cinliyiz-diye-hasta-degiliz-lutfen-bizden-korkmayin-1041362234.html>, E.T. 1/7/2022.

TRT Spor, "İnfoğrafik: 20 yılda kadın sporcu sayısı 30 kat arttı", <https://www.trtspor.com.tr/haber/detay/infografik-20-yilda-kadin-sporcu-sayisi-30-kat-artti-251523.html>, E.T. 1/7/2022.

Türk Dil Kurumu, "Servet", <https://sozluk.gov.tr/>, E.T. 1/7/2022.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekilleri Dağılımı", https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim, E.T. 1/7/2022.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik", <https://www.tihek.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-3/>, E.T. 1/7/2022.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Yaşlı Hakları Forumu, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2021/06/1623708414.pdf, E.T. 1/7/2022.

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, "İş Arayan, İşsizlik Sigortası, Nakdi Ücret Desteği", [https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/nakdi-ucret-destegi/#:~:text=Koronavir%C3%BCs%20\(Covid%2D19\)%20salg%C4%B1n%C4%B1n%C4%B1n,ve%20%C4%B0%C5%9EKUR%20taraf%C4%B1ndan%20yap%C4%B1lan%20%C3%B6demedir,](https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/nakdi-ucret-destegi/#:~:text=Koronavir%C3%BCs%20(Covid%2D19)%20salg%C4%B1n%C4%B1n%C4%B1n,ve%20%C4%B0%C5%9EKUR%20taraf%C4%B1ndan%20yap%C4%B1lan%20%C3%B6demedir,) E.T. 1/7/2022.

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, "İşveren, Kısa Çalışma Ödeneği, Genel Bilgiler", <https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/>, E.T. 1/7/2022.

Uluslararası Af Örgütü, "Ayrımcılık", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/ayrimcilik>, E.T. 1/7/2022.

Uluslararası Çalışma Örgütü, "Women health workers: Working relentlessly in hospitals and at home", https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_741060/lang--en/index.htm, E.T. 1/7/2022.

World Health Organization, "Coronavirus disease (COVID-19) pandemic", <https://www.who.int/europe/emergencies/situations/covid-19>, E.T. 1/7/2022.

World Health Organization, "Disability and Health", <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>, E.T. 1/7/2022.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, "Yurt Dışındaki Türk Vatandaşlarını Hedef Alan Saldırıları", <https://nesam.ytb.gov.tr/map/12>, E.T. 1/7/2022.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, "Yurt Dışı Vatandaşlar Hak ve Özgürlükler Güncesi", <https://nesam.ytb.gov.tr/crimereport/13>, E.T. 1/7/2022.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, "Yurt Dışındaki Türk Vatandaşlarını Hedef Alan Saldırıları", <https://nesam.ytb.gov.tr/map/12>, E.T. 1/7/2022.

Yükseköğretim Kurulu, "Türk Üniversitelerindeki Kadın Profesör Oranı, Avrupa Ortalamasını Geride Bıraktı", <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/turk-universitelerindeki-kadin-profesör-orani-avrupa-ortalamasini-gecti.aspx>, E.T. 1/7/2022.

Yükseköğretim Kurulu, "Yükseköğretime İlişkin "En Yüksek Katılımlı" Anketin Sonuçları Açıklandı", <https://covid19.yok.gov.tr/Sayfalar/HaberDuyuru/yok-un-yaptigi-anket-sonuclari-aciklandi.aspx>, E.T. 1/7/2022.

KARARLAR

- Anayasa Mahkemesi, Aziz Turhan, B. No: 2012/1269, 8/5/2014.
- Anayasa Mahkemesi, E.2010/119, K.2011/165, 8/12/2011.
- Anayasa Mahkemesi, Nuriye Arpa, B. No: 2018/18505, 16/6/2021.
- Anayasa Mahkemesi, T.A., B. No: 2017/32972, 29/9/2021.
- Anayasa Mahkemesi, T.A.A., B. No: 2014/19081, 1/2/2017.
- Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan, B. No: 2014/256, 25/6/2014.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Enver Şahin v. Türkiye, B. No: 23065/12, 30/1/2018.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gruba ve Diğerleri v. Rusya, B. No: 66180/09; 66180/09, 30771/11, 50089/11 ve 22165/12, 6/7/2021.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin v. Türkiye, B. No:1448/04, 9/10/2007.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kiyutin v. Rusya, B. No: 2700/10, 10/3/2011.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, M.G v. Türkiye, B. No: 646/10, 22/3/2016.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mansur Yalçın ve Diğerleri v. Türkiye, B. No: 21163/11, 16/9/2014.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Norwood v. Birleşik Krallık, B. No: 23131/03, 16/10/2004.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Okpiz v. Almanya, B. No: 59140/00, 15/2/2006.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Opuz v. Türkiye, B. No: 33401/02, 9/6/2009.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ülke v. Türkiye, B. No. 39437/98, 24/1/2006.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ünal Tekeli v. Türkiye, B. No: 29865/96, 16/11/2004.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, W. v. Birleşik Krallık, B. No. 18187/91, 10/2/1993.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Willis v. Birleşik Krallık, B. No: 36042/97, 11/6/2002.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No. 2020/1065, K. No. 2021/267, 1/11/2021.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No. 2021/1017, K. No. 2022/139, 1/3/2022.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2017/2939, K. No: 2018/69, 27/06/2018.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2019/3404, K. No:2020/26,11/2/2020.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2020/2694, K. No: 2021/19,9/2/2021.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2021/275, K. No: 2021/229, 14/9/2021.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2021/377, K. No:2021/253,7/10/2021.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2021/547, K. No: 2021/191, 17/8/2021.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No:2021/329, K. No:2021/230, 14/9/2021.

Yüksel Caddesi No: 23 06650 Kızılay / ANKARA
Tel: +90 312 422 78 00
www.tihek.gov.tr

